

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: POLITICOLOGIJA
SMJER: MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMATIJA

Odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata u periodu od 1992-2012.

(Završni rad)

Kandidatkinja:

Zumreta Fazlihodžić

Broj indexa: 798/III-PiR

Mentor:

Prof. dr. Zarije Seizović

Sarajevo, (juni, 2021.)

Fazlihodžić Zumreta /Odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata u periodu od 1992- 2012.

2021.

Sadržaj

Lista tabela i grafikona	5
Skraćenice.....	6
Sažetak.....	7
1. UVOD	8
i. Ciljevi istraživanja.....	8
ii. Sistem hipoteza	9
iii. Metode istraživanja	9
iv. Vremenski plan istraživanja.....	10
v. Struktura istraživanja.....	10
1. Odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata (1992-2012)	12
2. Politički odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata	14
2.1. Od SSSR-a do Ruske Federacije.....	16
2.1.2 Problematična područja	18
2.1.3. Stalna saradnja	22
3. Odnosi Turske i Rusije tokom 90-tih godina: Nasljedstvo Hladnog rata	25
4. Odnosi Turske i Rusije u 2000-tim: Izgradnja povjerenja i potencijalno partnerstvo..	26
4.1. Irački rat i Prvomartovska poslanica	27
4.2. Rusko-gruzijski rat.....	27
5. Dinamika bilateralnih odnosa 2000-tih	28
6. Međusobne posjete Turske i Rusije na visokom nivou tokom 90-ih:	32
7. Međusobne posjete na visokom nivou tokom 2000-ih godina:	36
2. Ekonomski odnosi Turske i Rusije.....	44
2.1. Vanjska trgovinska razmjena Turske i Rusije.....	44
2.2. Ekonomска saradnja i investicije	53

3. Institucionalni mehanizmi Turske i Rusije	57
3.1. Zajednička ekonomска komisija (KEK)	57
3.2. Savjet za saradnju na visokom nivou (UDIK)	59
4. Energija	62
4.1. Prirodni gas	62
4.2. Nafta	66
4.3. Nuklearna energija	69
3. Socijalni odnosi Turske i Rusije	71
3.1. Turizam	71
3.1.1 Pro dubljinjanje odnosa međusobnim posjetama.....	72
3.1.2. Transport.....	77
3.1.3. Osjetljive tačke i moguća područja saradnje	80
4. Obrazovanje	82
4.1. Razmjena studenata i osoblja.....	83
5. Kultura	86
5.1. Civilno društvo	86
5.2. Mješoviti brakovi.....	87
Zaključak	89
Literatura	90

Lista tabela i grafikona

Tabela 1. Slika diplomatskih posjeta Turske i Rusije (za period 2000-2012).....	30
Tabela 2. Struktura vanjske trgovine Turske sa Rusijom (u milionima dolara).....	47
Tabela 3. Glavna grupa izvoza proizvoda iz Turske u Rusiju (miliona \$).....	48
Tabela 4. Glavne grupe proizvoda u uvozu Turske u Rusiju (u milionima dolara)	49
Tabela 5. Sastanci zajedničkih ekonomskih komisija	58
Tabela 6. Brojke posjetilaca iz Rusije u Tursku po godinama.....	73
Tabela 7. Brojke posjetilaca iz Turske u Rusiju po godinama.....	76
Grafikon 1. Rast BDP-a Turske i Ruske Federacije (1989-2011).....	45
Grafikon 2. Obim trgovine Turske i Rusije (1996-2012).....	46
Grafikon 3. Udio ukupnog prometa Rusije i Turske (1996-2012).....	47
Grafikon 4. Razvoj trgovine koferima sa ukupnim turskim izvozom.....	53
Grafikon 5. Najvažniji turski trgovački partneri.....	54
Grafikon 6. Najvažniji ruski trgovački partneri.....	55
Grafikon 7. Proizvodnja i potrošnja prirodnog gasa u Rusiji (1992-2011).....	63
Grafikon 8. Izvoz i uvoz prirodnog gasa u Rusiji (1992-2011).....	63
Grafikon 9. Potrošnja prirodnog plina u Turskoj (1992-2011).....	64
Grafikon 10. Izvoz prirodnog plina Gazproma u Evropu (milijardi m ³).....	65
Grafikon 11. Mapa cjevovoda za prirodni plin i naftu u Turskoj.....	66
Grafikon 12. Godišnji uvoz nafte u Turskoj u 2012. godini (hiljada tona).....	67
Grafikon 13. Prve destinacije ruskih turista u Turskoj u 2012. godini	79

Skraćenice

AKP - Adalet ve Kalkınma Partisi (Stranka pravde i razvoja)

AKKA - Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (Ugovor o evropskim konvencionalnim snagama)

BOTAŞ - Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (Dioničko društvo za cjevovode i transport nafte)

BRICS - neformalna skupina država koja se sastoji od Federativne Republike Brazil, Ruske Federacije, Republike Indije, Narodne Republike Kine i Južnoafričke Republike

BSEC - Black Sea EconomicCooperation (Organizacija za crnomorsku saradnju)

FLCC- Tursko-rusko vijeće za saradnju na visokom nivou

GAZPROM - Gazovaya Promišlennost (Javno akcionarsko društvo Rusije)

KEK - Türkiye-Rusya Karma Ekonomik Komisyonu (Tursko-ruska zajednička ekomska komisija)

OECD - Organization for Economic Cooperation and Development (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)

OSPG - Zajednička grupa za strateško planiranje

OSYM - Sistem transakcija kandidata

RPK - Radnička Partija Kurdistana

RF - Ruska Federacija

TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi (Velika nacionalna skupština Turske)

THY - Türk Hava Yolları (Turkish Airlines)

SSSR - Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

Sažetak

Tema ovog rada proučava bilateralne odnose Turske i Ruske Federacije (u daljem tekstu: RF)¹ na političkom, ekonomskom i društvenom polju tokom perioda nakon Hladnog rata pa sve do 2012. godine. Ovaj period je bio obilježen mnogim usponima i padovima, ali je zahvaljujući strateškoj saradnji i uspostavljanjem uravnotežene i djelotvorne vanjske politike, doprinjeo promociji i jačanju bilateralnih odnosa i produbljivanju odnosa u različitim poljima i oblastima. Kraj statičnog perioda Hladnog rata, koji je bio neefikasan u pogledu isplativosti za obje zemlje, omogućio je odnosima dvije zemlje da dobiju dinamičnost i raznolikost. Devedesete godine, u kojima su u bilateralnim odnosima stvorene međusobne negativne percepcije Hladnim ratom, smatrali su se periodom kada su konkurenca i sukobi dolazili do izražaja za Tursku i Rusiju zbog geopolitičkih faktora rizika. S druge strane, 2000-te, kada su problematična područja dvije zemlje riješena ili dovedena u drugi plan, ocjenjivane su kao period snažnog dijaloga i komunikacije uspostavljene između rukovodstava dvije zemlje, posebno kada je postignuti, učinkoviti proces saradnje prevladao prije sukoba. Prvo poglavlje započinje teorijskom pozadinom, a zatim ispituje tursko-ruske političke odnose tokom 90-tih, potom analizira i političke odnose u 2000-ima istražujući faktore koji su doveli do njihovog zbližavanja i rješavanja problema u odnosima. Drugi dio se bavi ekonomskim odnosima, fokusirajući se na energetski sektor, trgovinu, institucionalne mehanizme, koji su bili osnova za poboljšanje odnosa Turske i Rusije. Treći dio opisuje saradnju na polju turizma, obrazovanja i kulture Turske i Rusije, koja predstavlja još jedan važan aspekt bilateralnih odnosa.

Ključne riječi: Turska, Ruska Federacija, Hladni rat, saradnja, bilateralni odnosi

¹ Nakon raspada SSSR-a bivše autonomije, oblasti i krajevi koji su bili u sastavu Ruske Sovjetske Federativne Republike (RSFSR) dobile su naziv Ruska Federacija, a bivše ASSR su dobile vlastita nacionalna imena, npr. Tatarstan. Više o nazivima u pod-poglavlju 2.1. Današnja administrativno-teritorijalna podjela Rusije nastala je donošenjem novog Ustava 1993. i ukrupnjavanjem niza subjekata federacije u drugoj polovici 2000-ih. Više o tome: [Federalni subjekti Rusije \(rbth.com\)](http://Federalni subjekti Rusije (rbth.com)), Pristup: 25.05.2021.

1. UVOD

Problemi sa kojima se svijet danas suočava uveliko određuju savremene vanjsko-političke odnose država. U paleti tih odnosa, naročito u posljednjoj deceniji, veoma značajnim bilateralnim odnosima čine se i odnosi Turske i Rusije. Politički, ekonomski i socijalni odnosi ove dvije države utječu i na cjelokupnu sliku svijeta. Odnosi koji postoje između dvije države već pet stotina godina su pretpjeli mnoge uspone i padove. Bipolarna priroda Hladnog rata je utjecala na oblikovanje percepcije opasnosti i u Turskoj i u Rusiji. Ipak, periodi saradnje dvije zemlje su bili pod utjecajem nekih presudnih vanjskih faktora koji su se odvijali na međunarodnoj sceni. Da bi stvorile izuzetno snažnije ekonomske veze, bilo je potrebno da obje zemlje, kako na međunarodnom, tako i na regionalnom nivou redefinišu svoje odnose, čime je otvoren put ka razvoju političkih odnosa. U ovom radu će biti predstavljeni politički, ekonomski i socijalni odnosi Turske i Rusije i njihov tok djelovanja nakon Hladnog rata sve do 2012. godine. Rad će prikazati hronološku historiju događaja kao što su posjete na visokom nivou ove dvije zemlje, sporazumi potpisani tokom ovih posjeta, zajedničke aktivnosti, saradnja, kulturne aktivnosti i sl. Prvi dio rada sadrži političke odnose koji obuhvataju period od raspada SSSR-a pa sve do 2000-tih godina, tj. perioda obilježenog pojmom strateškog partnerstva. Drugi dio obuhvata ekonomske odnose, koji su tokom bilateralne saradnje bili na vrhuncu. Treći dio opisuje socijalne odnose koji na interakcijski način zaokružuju cjelokupnu sliku odnosa Turske i Rusije.

i. Ciljevi istraživanja

Opšti cilj istraživanja u ovom radu je analiza i objašnjenje strukturalnih i funkcionalnih elemenata i sistema odnosa i veza Turske i Rusije. Naime, na osnovu postojećih teorijskih stavova i iskustava, kao i primjenom naučnih metoda, želi se upoznati sa pojmovima, važnosti zajedničkih odnosa i saradnje koja dovodi do konačnog uspjeha u odnosima dvije velike sile. Istražit će se harmonija na političkom, ekonomskom i društvenom planu kao konačna slika međusobnih odnosa i boljeg vida komunikacije dvije zemlje koje teže ka moći i uspjehu, tj. ispitati kako postići cilj da se postane velika sila, a ipak ostati u dobrim odnosima sa protivničkom zemljom koja ima isti cilj.

Društveni cilj je praktična provjera saznanja navedenih u strategijskim dokumentima, uz praćenje odnosa od 90-tih godina prošloga vijeka do 2012. godine. Ovaj cilj biće ostvaren i posredstvom tabelarnog prikaza hronološkog slijeda uzajamnih diplomatskih posjeta u svrhu jačanja odnosa Turske i Rusije, potom grafičkog prikaza ekonomskih vrijednosti rasta i razvoja trgovine, turizma i sl. Cilj je također konstatovati na kojim poljima se može postići bolja i kvalitetnija saradnja i na koji način, te kako sve to može pomoći i nekim drugim zemljama da slijede primjer odnosa ove dvije zemlje.

ii. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza: Povijesni rivaliteti i animoziteti se mogu pretvoriti u nova partnerstva, međutim, preduslov za to je odricanje od statusa i politike supersile.

Pomoćne hipoteze:

1. Iako su u 20. stoljeću odnosi Turske i Rusije bili uglavnom dobri, u prethodnim stoljećima Turska je Rusiju smatrala za svog najvećeg neprijatelja.
2. Iz perioda Hladnog rata Turska je izšla ojačana i sa pretenzijama da postane velika sila, ali je zahvaljujući strateškom partnerstvu sa Rusijom, ta ideja napuštena.
3. Ponovno “zahlađenje odnosa” između Turske i Rusije nije u interesu nijedne od država.

iii. Metode istraživanja

U skladu sa predmetom istraživanja i postavljenim ciljevima, zadacima i hipotezama u ovom radu su korištene različite metode istraživanja kao što su: metoda komparacije, deskriptivna metoda, metoda analize sadržaja, historijska metoda i induktivno-deduktivna metoda, statistička te metoda kompilacije.

iv. Vremenski plan istraživanja

Istraživanje će biti obavljeno u periodu od 6 mjeseci.

v. Struktura istraživanja

Rad se sastoji iz 3 cjeline: politički odnosi, ekonomski odnosi i društveni odnosi pomenutih država.

U *prvom dijelu* će se govoriti o političkim odnosima ove dvije zemlje koji su imali mnogobrojne etape u razvoju, od padova do uspona kroz period koji obuhvata period nakon Hladnog rata do 2012. godine. Politički proces koji je započeo 90-te godine, kada je Litvanija proglašila nezavisnost, rezultirala je raspadom sovjetskih socijalističkih republika (Sovjetskog Saveza). Deklaracija nezavisnosti Ruske Federacije 1991. godine donijela je sa sobom novu eru u tursko-ruskim odnosima. Iako su politički odnosi u početnom periodu bili u sjenci ekonomskih odnosa, početkom 2000-tih godina dolazi do brzog razvoja političkih odnosa dvije zemlje. Godina 2000. je period kada je definicija "strateškog partnerstva" u tursko-ruskim odnosima bila veoma dominantna. U ovom periodu, fokus bilateralnih odnosa bila su ekonomска и trgovачка pitanja. Potписан je veliki broj zajedničkih sporazuma, došlo je do ukidanja viza, intezivnog diplomatskog saobraćaja na najvišem nivou i samim tim je došlo do jačanja međusobne saradnje Turske i Rusije.

Drugi dio obuhvata ekonomске odnose ove dvije zemlje koji su prilikom bilateralnih odnosa bili na vrhuncu. Kao jedan od najznačajnijih elemenata savremenih bilateralnih i multilateralnih odnosa javlja se ekonomija. Ekonomija, ali i ekonomski odnosi, odlučujući su faktor stabilnosti i saradnje na političkoj sceni svijeta. Cilj ekonomskih odnosa se odnosi na težnju ka stjecanju moći i utjecajnog položaja kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou. Ekonomski odnosi Rusije i Turske, kao, uostalom i odnosi svih drugih država označen je kao ekonomска integracija. Smještena na dva kontinenta, okružena sa četiri mora i zauzimajući veoma dobre geografske kordinate, Turska je zemlja koja se nalazi na gotovo idealnom geografskom pravcu i kao takva ima nemjerljiv geostrateški značaj. Nakon godina stagnacije izazvane neodgovarajućem ekonomskom platformom, 21.vijek za Tursku jesti vijek blagostanja. Glavni izvozni proizvodi Ruske Federacije su nafta i gas. Usljed ogromne eksploracije ovih resursa i odgovarajuće politike upravljanja njima, oni bilježe stalni godišnji rast. U okviru saradnje zemalja Centralne i

Istočne Evrope, kao država koja ostvaruje najbolju interaktivnu saradnju sa Ruskom Federacijom preuzima Turska, koja i ima status glavnog trgovinskog partnera u tom regionu. Tako Ruska Federacija osigurava 55-60% gasa u Turskoj, a također Turska je, jedan od tri najveća dobavljača nafte iz Rusije. Da je saradnja Ruske Federacije i Turske Republike neophodna i da se gotovo svima nameće, potvrđuje i podatak da je Rusija nesumljivo bogata energentima, a da izvoz tih energenata, prije svega gasa, u zemlje Evrope može isporučiti zahvaljujući Turskoj. U radu će biti predstavljeni potpisani sporazumi i načini saradnje ove dvije zemlje koju pokazuju da će ekonomski trgovinska saradnja, čak i pored brojnih nesuglasica i različite političke orijentacije, biti nešto što će okupljati ove dvije države i dovesti do saradnje koja će biti nastavljena i u budućnosti.

Treći dio bavi se temama obrazovanja, kulture i turizma koje zaokružuju cjelokupnu sliku odnosa Turske i Rusije i pri tome pokazuju važnost međusobne povezanosti ove dvije zemlje kako bi započeta saradnja mogla da se nastavi i ubuduće. Vanjsko-politička saradnja na bilateralnom i multilateralnom nivou ne zavisi samo od dobrih političkih i ekonomskih odnosa, već i od razvijene saradnje u svakom drugom, a prije svega kulturnom, nacionalnom, obrazovnom i sportskom pogledu. I međusobno odigrana prijateljska utakmica može na neki način da doprinese poboljšanju odnosa koji su od velike važnosti za ove dvije zemlje, kao i za cijeli svijet. Razvoj turizma, razmjenjivanje kulturnih i tradicionalnih običaja, mješoviti brakovi mogu doprinijeti jačanju saradnje i razvoja prijateljskih odnosa ove dvije zemlje, što će biti prikazano u ovom radu.

I dio

1. Odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata (1992-2012)

Turska se najvećim svojim dijelom prostire na prostoru Jugozapadne Azije, ali se jednim, ne manjim dijelom prostire i u Jugoistočnoj Evropi. Smještena na dva kontinenta, okružena sa četiri mora i zauzimajući veoma dobre geografske koordinate, Turska je zemlja koja se nalazi na gotovo idealnom geografskom pravcu i ima neizmjerno dobar geostrateški značaj. Glavni grad Turske je Ankara, dok je najveći Istanbul. Osnivač i prvi predsjednik Turske bio je Mustafa Kemal Ataturk. I danas, vijekovima kasnije, prema političkom uređenju Turska je svjetovna parlamentarna republika na čijem čelu se nalazi šef države u funkciji predsjednika države. Predsjednik je, između ostalog, vrhovni komandant oružanih snaga. Sadašnji predsjednik Turske je Redžep Tajip Erdogan. Neočekivano, ili ipak smisleno, Turska je u posljednjih nekoliko godina izbila u prvi plan ekonomsko-političke situacije u svijetu, a kakva je njena uloga u takvoj atmosferi, bit će predstavljeno u daljem tekstu, prije svega kroz odnos sa Rusijom, sa kojom danas, u najvećoj mjeri, gradi i održava potrebne odnose.

Ruska Federacija se prostire u Istočnoj Evropi i sjevernoj Aziji. Po površini koju zauzima predstavlja najveću državu na svijetu. Glavni grad RF je Moskva. Rusija je članica mnogih međunarodnih organizacija, a svakako najznačajniju političku ulogu ostvaruje preko Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija gdje statusom stalne članice Savjeta bezbjednosti učestvuje u donošenju najznačajnijih političkih odluka ili u sprječavanju donošenja istih, korištenjem prava veta. Prema političkom uređenju Rusija je Federativna republika sa polu-predsjedničkim sistemom vlasti. Šef države je predsjednik RF, koji je između ostalog i vrhovni komandant oružanih snaga i koji donosi odluku o upotrebi nuklearnog oružanja. Sadašnji predsjednik Rusije je Vladimir Vladimirovič Putin. Savremena uloga RF u okviru međunarodne zajednice određena je raspadom Sovjetskog Saveza i porazom Rusije u Hladnom ratu.

Hladni rat je naziv za stanje zategnutosti i neprijateljstva u međunarodnim odnosima koje je nastalo i razvijalo se nakon Drugog svjetskog rata, prvenstveno između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza, ali i između njihovih saveznika. Mada su i Amerika i Sovjetski Savezizašli kao pobjednici iz Drugog svjetskog rata, političke i ideološke razlike između njih prerasle su ubrzo u otvoreno ali ograničeno rivalstvo i neprijateljstvo, koje se uprkos stalnoj ratnoj prijetnji nikad nije razvilo u sveobuhvatan vojni sukob. Do kasnih osamdesetih godina,

Amerika je nadmašila Sovjetski Savez u izdvajanju sredstava za nuklearno naoružanje i gurnula Sovjete ka finansijskoj propasti, što je dovelo do niza sporazuma o smanjenju naoružanja 1988. i 1991. godine. Rukovodstvo Sovjetskog Saveza je, nakon 1985. godine, željelo da smanji vojne troškove i unaprijedi životne uslove svojih građana. Sovjeti su 1988. povukli svoje jedinice iz istočne Evrope. Bez sovjetske podrške, komunističke vlade nisu mogle da se održe i, jednu po jednu, zamjenjivale su ih demokratski izabrane vlade. Berlinski zid, simbol Hladnog rata, srušen je 1989. godine, a dvije njemačke države su se godinu dana kasnije ujedinile u jednu državu. U to vrijeme, Sovjetski Savez se raspadao, a 1991. zamijenilo ga je petnaest nezavisnih država. Pad komunizma doveo je do završetka Hladnog rata 1991. godine. Hladni rat bio je, prije svega, politički, ekonomski i propagandni sukob, a samo se ograničeno pribjegavalo oružju. Izraz „hladni rat“ prvi je upotrijebio Bernard Baruh, savjetnik američkog predsjednika Harija Trumana, tokom jedne debate u američkom kongresu, 16. aprila 1947. godine.

U svijetu je danas na pomolu stvaranje tzv. Novog svjetskog poretk², a tvorci nove ekonomске, političke i svake druge karte svijeta koriste svoju ulogu djelovanja sa pozicije sile, što im omogućava da bar za korak, a često i mnogo više, budu ispred manjih i slobodnih država, koje uglavnom, iako naizgled samostalno vode svoju politiku, trpe ogroman utjecaj vodećih svjetskih sila. U paleti odnosa svjetskih sila, izdvajaju se odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Rusije, od kojih zavisi cjelokupna politička, ali i ekomska slika svijeta. Međutim, kroz historiju, a posebno u 21. stoljeću, naročito u posljednjoj deceniji, veoma značajnim bilateralnim odnosima smatraju se i odnosi Turske i Rusije. Tanasković navodi: „Uz kompleks relacija sa SAD i EU, tursko-ruski odnosi predstavljaju drugu, najvažniju, a s prethodnom mnogo čemu uzročno-posljedično povezanu komponentu globalno preventivne dimenzije nove turske spoljne politike“. (Tanasković, 2010:57)

² The New World Order.

2. Politički odnosi Turske i Rusije nakon Hladnog rata

Svaka savremena država nastoji da uredi svoje unutrašnje političke odnose, ali istovremeno značajne napore ulaže i u razvijanju vanjsko-političkih odnosa sa vodećim zemljama svijeta, najznačajnijim međunarodnim organizacijama, ali i svojim susjedima što predstavlja ključnu osnovu za svaku daljnju saradnju. Upravo iz tih, ali i iz mnogih drugih razloga, vanjska politika predstavlja, vjerovatno i najznačajniju oblast u životu jednog društva i države. Ukoliko ne postoji dobro razvijeni vanjsko-politički odnosi, dijagnoza o pozitivnosti međunarodne saradnje, u najmanju ruku, mora ostati uzdržana. Nakon državnog udara 1980. godine Ankara i Moskva su se složile da ožive ekonomski odnose ove dvije države putem sistema razmjene. Godine 1984. potписан je Sporazum o prirodnom gasu, čime je formirana okosnica odnosa dvije zemlje i time je turskim poduzetnicima otvoreno rusko tržiste. Rušenjem Berlinskog zida, a potom i raspalom Sovjetskog Saveza 1991. godine, Turska je već bila prisutna u Rusiji, zajedno sa svojim ekonomskim akterima. Zbog toga je, Turska, pokušavajući da razumije dinamiku ruskog tržista bila relativno povoljnija u poređenju na druge aktere. S druge strane, naročito tokom 90-tih godina Turska je zbog trgovine koferima (*bavul ticareti*)³ koja je predstavljala veoma važnu sponu odnosa dvije zemlje, postala veoma važna destinacija za Ruse. (Grupa autora, 2013:15).

Nakon 1991. godine sistem međunarodnih odnosa je preoblikovan u drugačiju formu. Raspalom SSSR-a, okončana je bipolarna struktura Hladnog rata, a sistem međunarodnih odnosa je postao unipolarna struktura. Povećanjem asimetričnih prijetnji⁴ nakon događaja od 11. septembra, jednostranom intervencionističkom politikom Bušove administracije zajedno sa pojavom novih regionalnih centara moći, na međunarodnoj sceni je došao do izražaja multipolarni diskurs. Padom američke hegemonije postali su važniji koncepti regionalne vlasti i regionalne saradnje. Globalna ekonomski kriza koja je izbila 2008. godine, pojavljivanje zemalja BRICS, te popularni narodni pokreti koji su se odvijali na Bliskom Istoku i Sjevernoj Africi su postali jedna od odrednica današnjeg sistema međunarodnih odnosa. Ove tekuće sistemske promjene su suočile Tursku i Rusiju sa novim mogućnostima i rizicima, kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou. Pod ovim okolnostima, tursko-ruski odnosi su se potencijalno razvili u trodimenzionalni pristup. Prema mišljenju Andreja Kortunova, generalnog direktora ruskog Savjeta za međunarodne odnose, to su kooperativni, funkcionalni i egzistencijalni pristup. (Grupa autora,

³ Trgovina koferima predstavlja procjenu robe na domaćem ili stranom tržištu slanjem neplaćene robe s koferima ili vrećama. Predstavlja neku vrstu bescarinskog uvoza i izvoza robe. (Više na: <http://sozluk.gov.tr/>)

⁴ Asimetrična prijetnja se definiše kao „prijetnja koja proizlazi iz moguće upotrebe različitih sredstava ili metoda radi zaobilazeњa ili negiranja protivničkih sposobnosti, uz istovremeno korištenje njegovih slabosti radi postizanja nerazmernog učinka. (O tome više: https://bh.wikipedia.org/wiki/Asimetri%C4%8Dno_ratovanje, pristup: 05.08.2019)

2015:16) Cilj ovih pristupa je da unaprijede međusobne odnose Turske i Rusije te time doprinesu boljoj i efikasnijoj saradnji ove dvije zemlje. Andrej navodi da postoje 3 pristupa: *Pristupi zasnovani na saradnji* zasnivaju se na činjenici da se interesi dvije zemalje ne narušavaju u slučaju kriza koje potencijalno utječu na zajedničke interese Turske i Rusije. Drugo, *funkcionalni pristup* se fokusira na saradnju na bilateralnom i regionalnom nivou. Ovakav nivo saradnje rezultat je ekonomskih, političkih i društvenih interesa dvije zemlje te on potencijalno oblikuje promjenu postojećih parametara i kao takav, ima za cilj da unaprijedi postojeće odnose u ovom procesu. Konačno, *egzistencijalni pristup* ukazuje na potencijalne saradnje paralelno sa podrškom, koju će suprotna strana vidjeti u regionu ili u vidu pitanja koja se smatraju vitalnim interesima jedne od strana. Primjeri potencijalne saradnje zasnovane na egzistencijalnom pristupu dvije zemlje su: Zimske olimpijske igre u Sočiju održane 2004. godine i saradnja u regionu Kavkaza, u kojima je na međunarodnom polju podržana multilateralna saradnja Turske i Rusije. (Grupa autora, 2015:16)

Odnosi koji postoje između dvije države već pet stotina godina su pretpjeli mnoge uspone i padove. Bipolarna priroda Hladnog rata utjecala je na oblikovanje percepcije opasnosti i u Turskoj i u Rusiji. Ipak, periodi saradnje dvije zemlje su bili pod utjecajem nekih presudnih vanjskih faktora koji su se odvijali na međunarodnoj sceni. Naprimjer, u periodu 1923-1936. godine Republika Turska i Sovjetski Savez su imali blisku saradnju. Pristup saradnje u bilateralnim odnosima za vrijeme Hladnog rata je bio prilično ograničen. Transformacija tursko-ruskih odnosa u međunarodnom sistemu 90-tih godina se paralelno promijenila. Da bi se stvorile izuzetno snažnije ekonomske veze, bilo je potrebno da obje zemlje, kako na međunarodnom, tako i na regionalnom nivou redefinišu svoje odnose, čime je otvoren put ka razvoju političkih odnosa. Tokom Hladnog rata, Rusija je Tursku smatrala integralnim saveznikom Zapada, dok je Turska Rusiju vidjela kao veoma značajnu vanjsku prijetnju. Ipak, ova situacija nije dovela do toga da se dvije nacije potpuno izoluju jedne od drugih, a odnosi nastavljaju da se razvijaju na kontrolisanom nivou. U periodu nakon Hladnog rata to se brzo promijenilo zbog ekonomskih odnosa i transformisane međunarodne strukture. Najvažniji faktor koji razlikuje post-hladnoratovsko razdoblje odnosa Turske i Rusije od bilateralnih poslova tokom Carstva i SSSR-a su sve veći direktni kontakti naroda ove dvije zemlje. I Turska i Rusija prolaze kroz dinamičan proces političke i ekonomske transformacije. Slični vanjskopolitički pristupi dvije zemlje i jačanje političkog dijaloga efikasni su elementi rastućih odnosa izvan ekonomske sfere.

2.1. *Od SSSR-a do Ruske Federacije*

Nakon raspada SSSR-a, a potom i osnivanja Ruske Federacije 1991. godine, najvećem razvoju tursko-ruskih odnosa doprinijela je posjeta turskog predsjednika Turgut Ozala Moskvi od 11. do 16. marta. Ovo je bila druga zvanična posjeta nakon posjete Dževdeta Sunaja 1969. godine, koji se sastajao sa Gorbačovom i Jeljinom. Na 70-tu godišnjicu Ugovora iz 1921. godine, tokom odgovarajuće posjete nakon Zaljevskog rata, na dnevni red su došla i pitanja o stanju na Bliskom Istoku i o BSEC⁵. Crnomorska ekomska saradnja može se uzeti kao dobar primjer u ovom kontekstu. Autorica Kelkitli u svom djelu navodi da BSEC od kraja Hladnog rata služi kao zajednička institucija Turske i Rusije i postoji značajna usklađenost politika dvije države u pogledu pitanja Crnog mora. Organizacija se, uprkos svojim nedostacima, pokazala vrlo korisnom u ispravljanju nesuglasica između Ankare i Moskve u vezi sa pitanjima Crnog mora i uspostavljanju zajedničkih sigurnosnih struktura. (A. F. Kelkitli, 2017:20) Osnivanje sličnih organizacija, posebno u regijama sklonim krizi Južnog Kavkaza i Bliskog istoka, moglo bi biti ključno za osiguranje trajnog pomirenja Turske i Rusije. Nakon posjeta, potpisana su 3 važna sporazuma: Sporazum o prevenciji dvostrukog oporezivanja, Sporazum o trgovackoj, ekonomskoj, naučnoj i tehničkoj saradnji i Sporazum o 20-godišnjem prijateljstvu, dobrim komšijskim odnosima i saradnji. Sporazum o trgovackoj, ekonomskoj, naučnoj i tehničkoj saradnji je bio važan zbog budućih ciljeva trgovackih odnosa: “(...) Član 2. Ugovorne strane će nastaviti širenje, produbljenje i raznovrsnost svojih međusobnih trgovackih odnosa na blagovremen i uravnotežen način, efikasno koristeći postojeće mogućnosti zemalja sa ciljem povećanja obima trgovine na 3-5 milijardi američkih dolara u narednim godinama i na 9-10 milijardi američkih dolara u 2000. godini, te će preduzeti potrebne mjere predostrožnosti i pomoći stvaranju povoljnih uslova za razvoj trgovackih odnosa između turskih i sovjetskih organizacija, preuzeća i firmi u okviru zakonodavstva obje zemlje (...)“ (Oran, 2001:540) Što se tiče Sporazuma o prijateljstvu, dobrim komšijskim odnosima i saradnji, Pariški zakon je značio da su odnosi dvije države ratifikovani na bilateralnom nivou. Sporazum o poštivanju teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti, konsultacija o regionalnim pitanjima, komunikacija u vojnim poslovima, ekonomskim, kulturnim itd. na najvišem nivou, zatim obaveze da djeluju zajedno protiv terorizma pokazatelj je nedavno postignutog nivoa odnosa dvije zemlje. Sporazum je bio važan zbog otvaranja odnosa sa Federalnom jedinicom SSSR-a, kao i sa pojedinačnim federacijama: (...) Član 16. Stranke se slažu da bi formirani odnosi Republike Turske i Sovjetskog saveza trebali doprinijeti razvoju odnosa između republika Unije

⁵ Organizacija za crnomorskiju ekonomsku saradnju.

vjerujući da će ti odnosi dobiti na obimu i sadržaju (...)" (Oran, 2001:540) Nakon posjete Moskvi, Ozal je posjetio Ukrajinu, Kazahstan i Azerbejdžan, te je potpisavši različite ugovore sa ove tri Republike započeo bilateralne odnose. Naročito, tokom posjete Azerbejdžanu, otvaranjem generalnog konzulata Baku, uspostavljanjem letova na relaciji Istanbul-Baku, te otvaranjem automatske telefonske linije između Azerbejdžana i Turske otvorena je nova stranica u bilateralnim odnosima ovih zemalja. Nakon raspada SSSR-a i nakon završetka Hladnog rata, sistem međunarodnih odnosa je ušao u proces restrukturiranja. Ovaj proces predstavlja oblik proizvodnje koji se mijenja kroz utjecaj naučno-tehnološke revolucije, proizvodnje odnosa i sve veće važnosti znanja. Prema istraživanjima Političkog razvoja RF: nakon proglašenja suvereniteta 12. juna 1990. godine i nakon raspada SSSR-a, kao subjekta međunarodnog prava, 31. decembra 1991. godine, međunarodna zajednica je učestvovala u svojstvu nasljednika u ispitivanju odnosa Ruske Federacije i Turske, i pri tome se mora uzeti u obzir da su obje države u potrazi za novim ulogama u ovom procesu. (Oran, 2001:541) Još jedna važna tačka u procjeni odnosa je i politička struktura Ruske Federacije. Raspadom SSSR-a, RF koja je bila nasljednik SSSR-a, pridružila se međunarodnom sistemu sa 14 novih država. Teritorij RF je bio dvaput veći od ostalih 14 republika. Stanovništvo je obuhvatalo više od polovine bivšeg SSSR-a. Veoma važan dio prirodnih resursa je ostao u RF (90% nafte, 80% prirodnog gasa, 70% zlata i 62% proizvodnje električne energije). (Yilmaz, 2016:32) Što se tiče sastava stanovništva, to je bila najhomogenija struktura nakon Litvanije i Armenije. Nasuprot SSSR-u, RF je imala podršku Zapada jer je ideološka prijetnja bila okončana i prevladala je potraga za stabilnošću u međunarodnom sistemu. Štaviše, RF koja je pokušavala uspostaviti kapitalističku svjetsku ekonomiju, bila je veoma važno tržište za Zapad.

Tokom 90-tih godina Jelcin je nastojao da se pridruži međunarodnom sistemu i uspostavi demokratski parlamentarni režim sa slobodnom tržišnom ekonomijom u zemlji. Međutim, pokušaj uspostavljanja bilateralne ekonomije doveo je do oligarhijske strukture. Napori za pridruživanje sistemu međunarodnih odnosa, koji su započeli uz podršku Zapada, u 2000-tim su postali gotovo ekstremni, uprkos i samom Zapadu. Prema zapažanjima Olgana u djelu „Ruska vanjska politika“, navodi da s jedne strane, dok nastavlja da svoje politike uskladi sa Zapadom, s druge strane Ruska Federacija je otvorena i za druge opcije (poput Kine i Irana) i pokušava da održava kontrolu u neposrednoj blizini. RF je i u 2000-tim godinama i sa novim predsjednikom (Putinom) zajedno sa utjecajem nuklearnog oružja u rukama i dalje ostala važan faktor u sistemu međunarodnih odnosa. Bez sumnje je i to da bi stabilnost na Kavkazu i Balkanu bez utjecaja Rusije bila veoma teška. (Oran, 2001:543) U procesu promjene iz SSSR-a u Rusku Federaciju, uslovi koji su nastajali u geografskom smislu, što se tiče Turske su se povećavali, a ne smanjivali.

S jedne strane, došlo je do novih sukoba interesa RF sa novim republikama, a s druge strane su otvorene nove mogućnosti za razvijanje daljnje saradnje.

2.1.2 *Problematična područja*

Nakon raspada SSSR-a trgovački strateški značaj, koji je Turska imala posljednjih 500 godina sve do kraja Hladnog rata je izgubljen, te je Turska, s jedne strane, bila zabrinuta zbog gubitka ovog “luksuza“, a s druge strane je željela da ostvari san o borbi za nezavisnost njihove braće u centralnoj Aziji, zaboravivši na $\frac{3}{4}$ vijeka. Niti je bilo potrebe za zabrinutošću, niti se san ostvario. Kriza koja je počela sa Zaljevskom krizom i dešavanja koja su se odvijala u raspadnutoj Jugoslaviji, potaknula su Tursku da postane “odgovoran saveznik“ u nastalim problemima u regionu. S druge strane, počevši od 1994. godine, nakon oporavka od raspada SSSR-a, RF je, ne samo u Turskoj, nego i širom svijeta proglašivši dijelove SSSR-a svojim vitalnim interesima, došla u sukob, kako sa drugima tako i sa Turskom.

- 1) U prvom periodu slogan “turski svijet iz Jadranskog u Kinesko more“ (kojeg je prvi put izjavio premijer Demirel u februaru 1992. godine) i pokušaji usvajanja proširenog turskog alfabetu u Centralnoj Aziji, što je samo po sebi uključivalo muslimanske i turske narode je zabrinulo RF. Kasnije je započeto sa usvajanjem principa „saradnja“ umjesto „konkurenčija“.
- 2) Još jedna regija zbog koje su Turska i RF došle u sukob je i regija Balkana. Turska i RF su podržavale različite strane po pitanju BiH i Kosova. Situacija je bila obrnuta na Balkanu. Turska je bila jedna od prvih koja je priznala nezavisnost Kosova za razliku od Rusije koja je nad tim poštovala autoritet i jurisdikciju teritorije Srbije. (Kelkitli, 2017:22) Štaviše, ocijenjeno je da je uslijed razvijanja odnosa RF sa Grčkom s kojom dijeli zajedničku religiju, formirana osovina država na Balkanu, uključujući Jugoslaviju, Tursku koja se protivila Grčkoj, Makedoniju i Albaniju.
- 3) Nakon raspada SSSR-a, na red je došlo pitanje kako će Kaspijski bazen i energetski resursi na Kavkazu biti plasirani na svjetsko tržište. RF je zahtjevala da prilikom prolaska cjevovoda za naftu i prirodni gas na svjetsko tržište, oni prolaze kroz njenu teritoriju, a Turska koja je na početku smatrala da je njena teza jedina opcija, sukobile su se oko ovih pitanja. Zemlja koja će biti domaćin energetske rute će, s jedne strane, dobiti stratešku snagu, dok će s druge strane, zarađivati prihode. Zapravo, pitanje o zemlji koju trebaju

odrediti međunarodne kompanije koje će raditi na energetskim resursima s vremena na vrijeme je dovelo javno mijenje na obje strane do žestoke debate. U najmanju ruku, postavši jasnim da će RF premjestiti „ulje rane proizvodnje“ (Oran, 2001:544) iz Novorosijsk pristaništa i time ukazujući na opasnosti intezivnog saobraćaja sa Bosforom, Turska je pokušavala da uredi stanje organizovanjem dva pokreta 1994. i 1998. godine, međutim to je prouzrokovalo probleme. (Ibidem)

- 4) Jedan od događaja koji je smatran problemom u odnosima jeste i smanjenje projektovanog sjevernog Kavkaza, koju je SSSR potpisao u AKKA-u, a za koje RF, nakon što su se promijenile okolnosti, nije ispunila uslove. RF je 17. septembra 1993. godine obavijestila bilješkama druge strane da neće moći da sproveđe ovo smanjenje. Na kraju su u AKKA-u sprovedeni novi propisi i RF je dobila željene dozvole u maju 1997. godine. (Ibid.)
- 5) RF se spominje kao naprednija industrija oružja. Ovaj sektor je u smislu zapošljavanja jedan od najvažnijih koji se oporavio nakon raspada SSSR-a. RF je počela da prodaje oružje 51 zemlji, među kojima je i Turska. Sporazumom potpisanim 30. oktobra 1993. godine, Turska je od RF kupila oklopna vozila, snajperske puške, dvogled za noćno posmatranje i 19 helikoptera. Ovo oružje je igralo važnu ulogu u borbi protiv RPK⁶-a jer su Njemačka i Zapad zbog kršenja ljudskih prava prestali sa prodajom oružja. Turska je postala prva članica NATO-a koja je kupila oružje od RF. Međutim, prodaja oružja od strane RF turskim susjedima je izazvalo negodovanje u Turskoj. Ova situacija se narušila vidjela prilikom prodaje oružja Južnom Kipru, što se u javnosti odrazilo u krizi „S-300“. (Yilmaz, 2016:11) Kao rezultat pregovora započetih 1995. godine, te nakon potpisivanja sporazuma o prodaji raketa S-300 između ruske firme Rosvooruženie i Južnog Kipra 4. oktobra 1997. godine, Turska je izjavila da na ovo ne može ostati ravnodušna. Ovo nije bio prvi prigovor od strane Turske. Ruska Federacija je i prije prodavala oružje, rakete i avione Kipru. Međutim, ova prodaja je promijenila dosadašnji postignuti balans. Dobivši podršku od SAD, Turska će spriječiti raspoređivanje ovih raketa. Problem je riješen odlukom o raspoređivanju sistema oružja na Krit. (Oran, 2001:544)
- 6) Najvažniji problem između ove dvije zemlje je, bez sumnje, problem Čečenije i RPK, koji ugrožavaju teritorijalni integritet obje države, te u vezi sa tim postoje uzajamni stavovi o ovim pitanjima od strane obje zemlje. Goker navodi u svom djelu da Turska i Rusija imaju i drugih velikih problema, a to su pitanja Čečena i Kurda. Rusija je imala

⁶ Radnička partija Kurdistana. (Više na: <https://tr.wikipedia.org/wiki/PKK>, stranica posjećena: 05.07.2019)

problema sa Čečenima i žalila se na turski jezik iz ove grupe. Turska podržava čečenske nevladine organizacije i reakciju turske vlade na ruske pritiske na Čečene. Pri tome, Rusija počinje podržavati manjinske grupe u Turskoj, posebno Kurde. Devedesetih godina su obje ove zemlje imale problema s radikalnim manjinskim skupinama. (Goker, 2017:120) Dok se, izgleda, veličina RPK smanjila 1999. godine, pitanje Čečnije se vratilo na dnevni red ratom koji je počeo 1999. godine. Još za vrijeme SSSR-a donijeta je Deklaracija o nezavisnosti Čečenije (2. novembra 1991. godine). Na ljetu 1994. godine Dudajeve pristalice su zauzele glavni grad Grozni. Nakon smrti Dudajeva 21. aprila 1996. godine, kao rezultat raketnog napada, otvoren je put ka pomirenju i uz povlačenje RF jedinica, dogovor zaključen 12. maja 1997. godine je odložen do 31. decembra 2001. godine. Ruska Federacija se složila da plati tranzit gasovoda u Čečeniju i obećala je i ekonomsku pomoć. Prvi sukob je koštao RF 6 milijardi dolara a rezultat je bio neuspješan. Na ljetu 1999. godine radikalne dinastije, koje su predvodili Basajev i Hatab, su počele da formiraju nezavisne jedinice na Dagestanskom tlu. (Oran, 2001:545) Moskva je za ove inicijative optužila Čečensku administraciju. Operacija pokrenuta u Dagestanu u septembru je bila uzrok „uništavanja“ Čečenije i otvorila je Putinu put ka predsjedništvu. Čečenija je sa više aspekata važna za RF:

- 1) Ekonomski: ovim putem prolaze cjevovodi nafte i prirodnog gasa Centralne Azije, a u Groznom postoji i rafinerija.
- 2) Strateški: odvajanje Čečnije na Kavkazu moglo je dovesti do kontrole nad RF.
- 3) Integritet tla: u RF živi 30 miliona ljudi različitih etničkih zajednica. Odvajanje bi bilo loš primjer za druge.
- 4) Sigurnost: akcije gerilaca u Čečeniji su sve više prelazile u terorizam, a teror bi se mogao proširiti i na druge dijelove RF.
- 5) Unutrašnja politika: uprava RF je koristila plemena u zemlji jedna protiv drugih. Jelcin, koji je podržavao Doku Zavgajeva, ojačao se u unutrašnjoj politici i pokazivao je svoju superiornost Gorbačevu, koji je podržavao Dudajeva.
- 6) Vjerski: povećani fundamentalizam bi mogao izazvati problem RF, te bi podsticanjem pravoslavnog fanatizma mogao dovesti do podjele RF.
- 7) Društveni: nakon Afganistana, u društvu postoji i „čečenski sindrom“. Porodice koje su izgubile svoje sinove, ranjeni ljudi koji se ne mogu vratiti u društvo su počeli da osjećaju nelagodnosti te je formirano javno mijenje kako bi se na neki način okončao rat.

Korištenjem čečenske zemlje, Rusija je Tursku, a naročito turske državljanе optužila da se bore protiv RF saveza u Čečeniji i da ne isplaćuje poslati novac u region. Otmica euroazijskog trajekta u januaru 1996. godine predstavljala je veliki problem. Autor Ustun navodi da se medijsko izvještavanje u Turskoj doživljavalo kao znak podrške proglašenju nezavisnosti Čečenije sredinom 90-ih, dok su posjete čečenskih čelnika Turskoj izazvale kontroverzu, a nezadovoljstvo u Moskvi se povećalo 1996. godine, kada su čečenske grupe otele trajekt *Avrasya*⁷. (Ustun, 2016:4) Čečenima koji su propustili trajekt zbog "Slobode kafkaskog naroda" i turskim državljanima koji nisu oteli brod, nego su "promijenili kurs" broda bilo je suđeno, a potom su otmičari pirati pobjegli iz zatvora. U Istanbulu je jedan park nazvan "Dudajev park" a u Ankari je na trgu Beševler naziv trga promijenjen u "Dudajev trg". Dudajev je dva puta bio dočekan i prihvaćen u Ankari na nivou premijera. Iako su se događaji posmatrali kao inicijative nevladinih organizacija čečenskog i kavkaskog porijekla u zemlji, Turska želi da ih spriječi u tome što u štampi i otvoreno priznaje. Tokom drugog čečenskog rata, koji je počeo na ljeto 1999. godine, Turska je imala neutralan stav. Za vrijeme prvog rata smanjen je broj pokrenutih masovnih demonstracija. Prilikom vođene operacije, premijer Edževit je boravio u RF od 4. do 6. novembra 1999. godine. Međutim, državni sekretar MHP-a Abdulhaluk Čaj je izjavio u februaru 2000. godine da padom Groznog zapravo počinje rat. Izjava da "sloboda nacije neće moći lišiti slobode naroda" dovela je do protesta protiv RF. (Oran, 2001:545) Pristup problema RF prema RPK bi se mogao posmatrati kao paralela pristupa Turske ka Čečeniji. Međusobni pristupi na nivou vlade su bili oprezni. Ali, Duma koja nije imala sankcije se još više ponašala nezainteresovano. Nakon rezultata u Dumi, u Moskvi je 22. februara 1994. godine održana konferencija na temu "Historija Kurdistana". Nakon toga je 25. januara 1995. godine otvorena kurdska kuća u Jaroslavu, 300 km udaljenom od Moskve. Ruski zvaničnici koji su došli u Ankaru u februaru 1995. godine su od Turske zatražili povlačenje podrške date Čečeniji, sprječavanje slanja oružja i dobровoljnog odlaska u rat, kao i da zatvore kavkasko-čečensko Udruženje solidarnosti. Zvaničnici su posebno obratili pažnju na oko 500.000 kurdskih građana koji žive u RF. Turska nije bila voljna da ispuni ove zahtjeve. I pored toga je uz dozvolu ruske Dume kurdske Parlament u Surgendu održao svoj treći sastanak u Moskvi od 30. oktobra do 1. novembra 1995. godine a Turska je protestovala ovakom razvoju. Duma je, ne stajući na tome, organizovala još dvije kurdske konferencije u Moskvi 1997. godine te je u izjavi koju je dala 26. septembra 1997. godine okrivila Tursku da je počinila genocid nad Kurdimama. Problem koji RPK stvara u bilateralnim odnosima jeste taj što

⁷ Trajekt *Avrasya* oteli su 1996. godine u Crnom moru pet turskih državljanа i dva Čečena dok je trajekt polazio iz Trabzona za Soči. Grupa je tražila da ruske snage zaustave operacije na granici između Čečenije i ruske republike Dagestan. Kriza između Turske i Rusije eskalirala je kada turska vlada nije reagirala tako oštro kao što je tražila Rusija. Tada je predsjednik Boris Jeljin optužio Tursku da sporo započinje operacije spašavanja trajekta (Ustun, 2016:4)

nakon što je vodeći lider Abdullah Odžalan napustio Siriju 17. oktobra 1998. godine i došao u RF sa zahtjevom za azil i pozivanjem Jeljcina za priznavanje njegovog prava na azil shodno odluci koju je donijela Duma 4. novembra. Međutim, i pored osjetljivog stava Turske, odlazak Odžalana iz RF u Italiju 12. novembra, gdje je odmah uhvaćen i uhapšen na kraju procesa (Oran, 2001:546) spriječio je dalje narušavanje odnosa između RF i Turske. Štaviše, zahvaljujući razvoju nakon krize, odnosi su dali ozbiljan pristup po pitanju terorizma i separatizma a rezultat toga je bila i pobjeda za susjedne odnose.

2.1.3. Stalna saradnja

Bez obzira na gore navedena polja neslaganja, politički, ekonomski i vojni odnosi Turske i Ruske Federacije su nastavili da se i dalje razvijaju. Turska i Rusija imale su različita (zapravo, u nekim slučajevima suprotna) gledišta u vezi sa nekim bilateralnim i regionalnim pitanjima o sigurnosti i politici, ali bez obzira na to bile su u mogućnosti da koriste alete za pregovaranje i izgradnju konsenzusa, a ne vojne instrumente dok su tražile izlaz iz ovih pitanja. Između Turske i RF, prilikom posjete predsjednika Demirela Moskvi 25. maja 1992. godine potpisani je “Ugovor o principima odnosa“, a na snagu je stupio 19. jula 1994. godine. Autor Arafat u svom djelu navodi da je ovaj Ugovor služio obje države, budući da je formirao pravnu osnovu za međusobne odnose zemalja, i nastojao je pripremiti i upravljati strateškim temeljima za kontinuirano unaprjeđivanje odnosa. Ova općenito pozitivna nastrojenost nastavila se u čitavom sistemu ruskog predsjednika Borisa Jeljcina (1991-1999). (M. Ararat, 2011:105) Prilikom Demirelove posjete osuđen je napad Jermenije na Karabag i predloženo je rješavanje sporova kroz pregovore. Objavljeno u zajedničkoj deklaraciji Demirela i Jeljcina (...) Turska i Rusija, posebno uključujući zemlje Centralne Azije, sa zadovoljstvom su primjetile da dijele zajedničke pristupe njihovih odnosa sa zemljama ZND⁸ i izrazile su želju da doprinesu ekonomskom i društvenom razvoju ovih zemalja. (...) (Oran, 2001:546) Osim toga, ambasador u Ankari, Černišev, objasnio je da oni razumiju interes Turske u Centralnoj Aziji. U pogledu sadržaja Ugovor potpisani 1992. godine je isti kao i Sporazum o prijateljstvu, dobrim komšijskim odnosima i saradnji, koji je Ozal potpisao sa SSSR-om prilikom boravka u Moskvi u martu 1991. godine. U dvije tačke ovog Ugovora postoje razlike. Prvo, u preambuli Ugovora iz 1992. koja nije bila u onom iz 1991. godine stoji (...)

⁸ Zajednica nezavisnih država.

Ujedinjenje evropskog i azijskog kontinenta, Turske kao susjeda Rusije, kako bi doprinijele miru i stabilnosti u regionu koji im je dat.. (...) (Oran, 2001:547) Važno je napomenuti činjenicu da su u suštini Turska i Rusija jedine euroazijske države. Ovo određenje podrazumijeva da imaju slične probleme i da se sa tim problemima mogu suočiti uz međusobnu saradnju i poboljšati odnose u narednim godinama. Drugo, iz Sporazuma 1991. predviđeno u članu 16. “(...) razvoj odnosa između saveznih država i Turske (...)”, ovdje spomenute zajednički ujedinjene Republike su stekle nezavisnost, “(...) promijenjeno je u vidu kontakata i saradnje između regionala gradova, lokalnih organa i vlada (...)”. (Ibidem) Ubrzo nakon potpisivanja ugovora, a uslijed raspada SSSR-a, Sporazum iz 1991. godine nije utjecao na odnose Ugovora iz 1992. godine koji je, kada se uporedi sa prethodno potpisanim dokumentima iz 1977. i 1978. bio istog sadržaja. Sadržaj i razlike od prethodnih dokumenata sa Ugovorima iz 1991 i 1992. godine su slijedeći:

- 1) Nisu više dokumenti ili deklaracije, već ugovori.
- 2) Strane jedne druge opisuju kao prijatelje (prvi put nakon Sporazuma iz 1925).
- 3) Dogovoren je i da UN i druge međunarodne organizacije moraju da učine napore kako bi zaustavili napade i uklone moguće posljedice, kao i da ne pružaju podršku napadaču u slučaju napada na jednu od stranaka, tj. predviđena je solidarnost protiv bilo kakvog napada.
- 4) Pošto su strane pristale da se konsultuju u situacijama koje ugrožavaju mir i sigurnost, čak i ako nisu direktno upućene njima, složile su se da se nezavisno od toga periodično konsultuju o međunarodnim i regionalnim pitanjima.
- 5) Strane su se složile da podstiču saradnju i ostvare kontakte između parlamenta, kao i političkih stranaka, press organizacija, sindikata, obrazovnih institucija i lokalnih vlasti.

Razvijanje odnosa Turske i Ruske Federacije tokom 90-tih godina bilo je u korelaciji sa onima nakon Hladnog rata. Kao što smo vidjeli ranije, odnosi koji su se razvijali počevši od 1965. doživjeli su važnu prekretnicu u 80-tim godinama, dok je temelj razvoja u 90-tim godinama postavljen 1998-2000. godine. Kelkitli navodi da Ugovor o principima odnosa između Rusije i Turske, koji je potpisana 25. maja 1992. za vrijeme službene posjete turskog premijera Sulejmana Demirela Moskvi postao prvi nacrt koji je odredio osnovne konture tursko-ruskih odnosa u doba Hladnog rata. Prema ugovoru, dvije strane su se obavezale da će svoje odnose razvijati u okviru poštovanja političke neovisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta, nemiješanja u domaće poslove, jednakosti prava i uzajamnih interesa. (Kelkitli, 2017:29) Kao rezultat svega, iako postoje neki problemi, odnosi Turske i Ruske Federacije imaju značajan potencijal za ostvarivanje saradnje između ove dvije zemlje. U narednom dijelu rada bit će prikazani odnosi Turske i Rusije tokom 90-tih godina a zatim i tokom 2000-tih. Prikazana je i komparacija ovih

odnosa i način na koji su oni napredovali i razvijali se tokom određenog vremenskog perioda. U prvoj polovini 20. vijeka, nakon završetka Prvog svjetskog rata, Rusija i Turska pokušavaju da inteziviraju svoje odnose i da uspostave saradnju zasnovanu na međusobnom povjerenju, koja je, kako se tada činila bila u obostranom interesu. Međutim, njihovi odnosi u dobroj mjeri su zahladnjeli za vrijeme Hladnog rata jer su, kao što je to poznato bile na suprotnim stranama, ali su ipak kroz otvorene dijaloge pokušavale da održe kakvu-takvu saradnju, jer bi prekidanje njihove saradnje negativno utjecalo kako na politiku država, tako i, prije svega, na njihovu ekonomiju. Bilateralni odnosi dvije države su značajno obnovljeni u 21. vijeku.

3. Odnosi Turske i Rusije tokom 90-tih godina: Nasljedstvo Hladnog rata

Da bi se ispitali ovi odnosi potrebno je napraviti komparativnu analizu tursko-ruskih odnosa 90-tih i 2000-tih godina. Politička i ekomska transformacija u Rusiji (nakon raspada SSSR-a) i unutrašnja nestabilnost u Turskoj dovele su do realizacije potencijalne saradnje ove dvije zemlje tokom 90-tih godina. Prema riječima Vitlija Namkina, ruskog diplomate, regionom 90-tih godina je vladano u pravcu pragmatičnih i ekonomskih odnosa. Raspadom SSSR-a, Rusija se osjećala ranjivijom, a većina ruskog stanovništva nije podržavala rusku imperijalnu politiku. Međutim, Rusija je tokom 90-tih godina bila zabrinuta da će se Crno more pretvoriti u „NATO jezero“ – kako su neki ruski nacionalisti izrazili neugodnost uslijed povećanih turskih vojnih aktivnosti u Crnom moru. Štaviše, Moskva se također, bavila diplomatskim i ekonomskim odnosima koje je Turska uspostavila sa turskim republikama. (Namkin, 2013:20) Regionalno takmičenje, naročito istaknuto tokom 90-tih godina između dvije zemlje, prevazišlo je procjenu mogućih partnerskih prilika u nekim važnim oblastima. Glavno pitanje na dnevnom redu, nakon raspada SSSR-a je bilo: „Ko će popuniti vakuum koji je nastao u regiji?“ Osim ovakvih regionalnih konfliktaka moći, separatistički pokreti u dvije države su povećali percepciju prijetnji nakon Hladnog rata, a prijetnje su značajno utjecale na donosioce odluka u obje zemlje tokom 90-tih godina. Kao što se vidi u primjerima odnosa Čečenije i Rusije i RPK u Turskoj, separatistički pokreti su dobili eksternu podršku, što je neizbjježno utjecalo na političke odnose dvije države. Čak i krajem Hladnog rata 1991. godine politički službenici obje zemlje su se suočili sa regionalnim borbama za vlast i unutrašnjim političkim separatističkim pokretima, a politički kadrovi u obje zemlje su nastavili da se kreću sa starim paradigmama napetosti, sukoba i konkurenkcije. Iz tog razloga, tokom 90-tih sukobi interesa na Kavkazu i Crnom moru su i dalje trajali. Uprkos konkurennciji i sukobima na ovim područjima, tokom raspada SSSR-a, te u periodu prvih deset godina, 25. maja 1992. potpisana je „Ugovor o principima odnosa Turske i Ruske Federacije“. (Grupa autora, 2013:20) U prvih šest mjeseci 1992. godine uslijedile su međusobne posjete turskih i ruskih ministara vanjskih poslova, predsjednik i premijer Republike Turske su do 1996. godine četiri puta bili u zvaničnoj posjeti Moskvi. Prema navodima autora, intezivan diplomatski saobraćaj, koji se desio za kratko vrijeme, stvorio je snažan kontrast u odnosu na period Hladnog rata. Rezultat toga je da je u periodu od 1992. do 1996. godine između Turske i Rusije potpisano 15 sporazuma i protokola o nauci i tehnologiji, obrazovanju, kulturi, ekonomskoj i vojnoj saradnji itd. (Ibidem) Ipak, uspostavljanje snažnog dijaloga na nekim sigurnosnim područjima, poput pitanja RPK-a u Turskoj i rata u Čečeniji ometaju razvoj zdravih i normalnih odnosa ove dvije zemlje. Krajem 90-tih godina tadašnji turski premijer Bulent Edževit je izjavio da će Turska po

prvi put vratiti čečensku miliciju u Rusiju, a Rusija je, isto tako, zatvorila svoju kancelariju RPK-a u Moskvi i odbila ulazak Abdullaha Odžalana u Rusiju, koji je želio da se 1999. sakrije u ovoj zemlji. Tokom posjete premijera Edževita Moskvi 1999. godine, ruski predsjednik Putin je izjavio da „Rusija, bez obzira na njihovo porijeklo, nikada nije podržavala terorizam protiv Turske i da ga neće ni podržati“ – čime je izrazio stav Rusije po tom pitanju u novom periodu. (Grupa autora, 2013:21) Shodno tome, Turska je navela da je Rusija podržala napore kako bi se uspostavio red u Čečeniji. Istovremeno je Turska, paralelno sa aktivnostima Rusije na Kavkazu, preuzela inicijativu za borbu protiv terorizma na regionalnom nivou i povećala svoje aktivnosti u ovom regionu.

4. Odnosi Turske i Rusije u 2000-tim: Izgradnja povjerenja i potencijalno partnerstvo

Nakon završetka Hladnog rata 1991. godine, da bi se ostvario win-win sporazum te razvila vizija partnerstva u bilateralnim odnosima, bilo je potrebno da se čeka na 2000-tu godinu. Ankara i Moskva, koje su historijski jedna drugu gledale kao suparničke zemlje, te sad uslijed obostrane inicijative vlada ove dvije zemlje i brzo rastućih trgovачkih odnosa, dvije zemlje su ušle u proces redefinisanja međusobnih odnosa. Osim bogate trgovine energijom i općenito povećanja obima trgovine, nekoliko ulaganja turskih građevinskih kompanija i kompanija za široku potrošnju poput Enka i Alarko bilo je zaslužno za to da se ove dvije zemlje okrenu prema daljnjoj saradnji. Ovakav napredak u trgovini omogućio je objema vladama da kategoriziraju odnos od suparništva do potencijalnog partnerstva u 2000-ima. Tursko-ruski odnosi dobili su novu dimenziju Putinovom konsolidacijom vlasti u Rusiji i dolaskom Stranke pravde i razvoja (u daljem tekstu: AKP) na vlast u Turskoj početkom 2000-tih. Potpisivanjem važnih dokumenta naglašeno je da su dvije države imale bliske ili slične stavove u vezi sa mnogim regionalnim i međunarodnim pitanjima i da bi njihova saradnja u Euroaziji pridonijela sigurnosti, stabilnosti i dobrobiti u regiji. Tokom ove nove ere saradnje, Rusija je postala jedan od glavnih trgovачkih partnera Turske i ključni dobavljač energije. Od početka 2000-te godine u tursko-ruskim odnosima je došlo do važnih prekretnica. U prilog tome, o odnosima dvije zemlje trebalo bi uzeti u obzir i događaje, kao što su američka invazija na Irak 2003. i rusko-gruzijski rat koji je izbio u augustu 2008. godine. „Političke tenzije proizašle iz međusobnih pristupa i politika počele su se smanjivati od kraja 90-ih, ali sa učinkom nekih cikličnih događaja, poput terorističkih napada 11. septembra na

međunarodnoj sceni 2000. i iračke krize 2003. godine, te su poduzeti koraci ka zbližavanju i saradnji Turske i Rusije na političkom nivou.“ (Özdemir, 2019:3)

4.1. Irački rat i Prvomartovska poslanica

Napad koji se desio 11. septembra 2001. godine, te turska Prvomartovska poslanica iz 2003. uporedo sa iračkim ratom su događaji koji su bili odlučujući u kontekstu tursko-ruskih odnosa. Nakon terorističkih napada na Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) u Njujorku, i Turska i Rusija, izjavljuju da su spremne za borbu protiv međunarodnog terorizma. Još jedan važan razvoj zbližavanja odnosa dvije države je odbijanje korištenja turske teritorije za američke vojнике u ratu u Iraku od strane Velike Narodne Skupštine Republike Turske u martu 2003. “Odbivši da formira novi front na sjeveru pomoću američkih snaga protiv rata u Iraku, odlukom Velike Narodne Skupštine 1. marta 2003. godine, Turska je u očima Rusije viđena kao nezavisni vanjskopolitički aktor koji se mogao suprotstaviti svojim saveznicima kad je u pitanju nacionalni interes“. (Grupa autora, 2013:21)

4.2. Rusko-gruzijski rat

Rusko-gruzijski rat koji se desio u augustu 2008. godine je direktno utjecao na odnose dva regionalna aktera. Kelkitli navodi da je Rusija postala prva država koja je priznala nezavisnost i suverenitet otrgnutih regija Abhazije i Južne Osetije kada su proglašili slobodu od Gruzije, dok je Turska podržavala svetost granica i teritorijalni integritet Gruzije. (Kelkitli, 2017:16) Kad je Vašington poslao ratne brodove u Crno more za prijevoz humanitarne pomoći u Gruziju, tada je zamjenik načelnika ruskog generalštaba odmah na dnevni red stavio Montreks sporazum. (Grupa autora, 2013:22) Prema ovom Sporazumu: „ratni brodovi koji ne pripadaju snagama Crnog mora“, bez obzira na njihove ciljeve „ne mogu da ostanu duže od dvadeset i jednog dana u Crnom moru“. (Ibidem) Turska se ponašala u skladu sa uslovima Sporazuma tokom gruzijskog rata, te je zbog neispunjениh tehničkih uslova spriječeno da dva velika američka bolnička broda uđu u Crno more kroz Bosfor. Turski projekt u osnovi se temelji na ukidanju odredbe o demilitarizaciji

i omogućavanju svim ostalim brodovima da prolaze pod svim uvjetima, osim ratnih brodova. Bulent Aliriza u svom članku navodi da je 14. augusta potpredsjednik Zajedničkog načelnika generalštabova, general Džejms Kartvrajt (James Cartwright) identificirao dva broda koja je poslao u vidu pomoći. Kako je tonaža brodova premašila ograničenja Montreks konvencije iz 1936. godine koja reguliše prolazak kroz tjesnace, Sjedinjene Države su očekivale da će Turska pokazati fleksibilnost u gestu savezničke solidarnosti. Međutim, kada je Turska odlučila zahtijevati strogo pridržavanje konvencije, manja američka plovila poslana su kroz tjesnace.⁹ Politika Turske u ratu u Gruziji i sprječavanje ulaska SAD brodova u Crno more, te odlučnost Ankare u rješavanju regionalnih kriza pokazalo je da Ankara teži ka sprječavanju regionalnih kriza u pravcu regionalne dinamike. S druge strane, Rusija je sa trenutnim Montreks sporazumom još jednom pokazala svoj stav prema zaštiti održavanja regulisanog režima. U kontekstu ova dva događaja, pokazalo se da je Turska oprezna po pitanju poboljšanja regionalne kvalitete i preciznog balansa odnosa. Spremnost turske vlade koja se mogla vidjeti primarnim odgovorom na kavkasku krizu treba shvatiti kao širu politiku težnje ka "nultim problemima" sa svojim susjedima, kao i na demonstrirani entuzijazam za igranje uloge posrednika u rješavanju problema u regijama oko Turske. Predloženo je da Turska bude zadužena za rješavanje regionalnih sukoba i uspostavljanje platforme za stabilnost i saradnju na Kavkazu. Autori navode da su ovi vanjskopolitički potezi u Kremlju, koji traži multipolarnost u međunarodnim odnosima, pozitivno primljeni. (Grupa autora, 2013:23)

5. Dinamika bilateralnih odnosa 2000-tih

Diplomatski saobraćaj Ankare i Moskve se učestalo odvijao ranih 2000-tih godina. S jedne strane, posjete na visokom nivou su počele da postaju rutine, dok je s druge strane, zvanična i neformalna razmjena mišljenja postala nova norma u praksi za vrijeme trajanja krize. Uzajamne formalne posjete na predsjedničkom, premijerskom, ministarskom nivou, kontakti između grupa raznih prijateljstava i udruženja, funkcionalni odbori i stručne komisije dva parlamenta, redovni sastanci i konsultacije održane između državnih agencija zajedno sa formiranjem mehanizama saradnje ojačali su temelje tursko-ruskih odnosa i doprinijele rastu i produbljivanju političkog dijaloga dvije zemlje. Promjene moći u obje zemlje igrale su važnu ulogu u zamjeni tradicionalnih „konkurentnih“ pristupa koji su dominirali u bilateralnim odnosima 90-ih

⁹ Više o tome: B. Aliriza: „Turkey and the Crisis in Caucasus“, Septembar 9, 2008. [Turkey and the Crisis in the Caucasus | Center for Strategic and International Studies \(csis.org\)](http://www.csis.org/analysis/turkey-and-the-crisis-in-caucasus), stranica posjećena 20.12.2020.

politikama, kojima je prioritet bila „saradnja“ u 2000-ima. U ovoj novoj eri, koju su obilježila karizmatična vođstva u bilateralnim odnosima, dolazak na vlast Vladimira Putina u Rusiji i Redžepa T. Erdogana u Turskoj uz snažnu narodnu podršku povećao je zbližavanje i dobrosusjedske odnose Turske i Rusije započete krajem 90-ih. Predsjednik Vladimir Putin, koji je izabran 2000-te godine za predsjednika Rusije, posjetom Ankari 2004. postao je prvi ruski predsjednik koji je posjetio Tursku nakon raspada SSSR-a. Posjetom turskog premijera Redžepa T. Erdogana Moskvi 2005. bilateralni odnosi su dostigli novu fazu, te je nakon ovih posjeta došlo do značajnog porasta broja razgovora i susreta na visokom nivou. Ilter Turan navodi da je u odnosima Turske i Rusije moguće vidjeti i konkureniju, ali i elemente saradnje. Saradnja se, prije svega, odnosi na period nakon Hladnog rata tj. ideološku polarizaciju koja određuje njenu prirodu u prošlosti. (Turan, 2013:22) Turska i Rusija su dvije susjedne države sa jakim historijskim, socijalno-ekonomskim vezama koje je potrebno obnoviti. Proces pomirenja nije jednostavan i zahtijeva mnogo truda. Uprkos krizama, strane u sukobu razumiju da su potrebne jedna drugoj radi vlastite koristi a i zajedničke dobrobiti. Kako evropske zemlje, tako i sama EU želi da ima mirne odnose sa Rusijom. Isto toliko je važno i da Turska ima mogućnost za razvoj bilateralnih ekonomskih odnosa. Na taj način se ukazuje da je primjetan znatan porast obima ekonomskih odnosa dvije zemlje. Osim toga, oblasti zajedničke saradnje nisu ograničene samo na ekonomiju već i na druge oblasti kao što su: sigurnost, kultura i obrazovanje. Međutim, zbog prirode sistema konkurenциje, koja se ne može zanemariti, ona se treba čuvati i održavati kao važan faktor. Diplomatski odnosi zabilježeni početkom 2000-ih pokazali su da se odnosi dvije zemlje dosta razlikuju od 90-ih. Posljednjih godina vidljivo prevladava saradnja u pogledu međusobnih odnosa. Slika koju vidimo 2000. godine sadrži vrlo pozitivnu atmosferu u pogledu cjelokupnih odnosa. U tabeli ispod slijedi prikaz posjeta na visokom nivou između predstavnika Turske i Rusije, koje su se održale u periodu 2000-tih godina:

Tabela 1. Slika diplomatskih posjeta Turske i Rusije (za period 2000-2012)

	Grad	Datum
Premijer Mikhail Khazjanov i premijer Bulent Edževit	Ankara	Novembar 2000
Ministar vanjskih poslova Ivan Ivanov i Predsjednik države Nedždet Sezer, premijer Bulent Edževit i ministar vanjskih poslova Ismail Džem	Ankara	Juni 2000
Predsjednik države Vladimir Putin i predsjednik Ahmet Nedžet Sezer, premijer Redžep Tajip Erdogan	Ankara	Decembar 2004
Premijer Redžep T. Erdogan i predsjednik države Vladimir Putin	Moskva	Januar 2005
Premijer Redžep T. Erdogan i predsjednik države Vladimir Putin	Soči	Juli 2005
Predsjednik Ahmet Nedžet Sezer i predsjednik države Vladimir Putin	Moskva	Juni 2006
Predsjednik Abdullah Gul i predsjednik države Dmitri Medvedev	Moskva	Februar 2009
Premijer Vladimir Putin i premijer Redžep T. Erdogan	Ankara	August 2009
Premijer Redžep T. Erdogan i predsjednik države Dmitri Medvedev	Moskva	Januar 2010
Predsjednik Dmitri Medvedev i premijer Redžep T. Erdogan	Ankara	Maj 2010
Premijer Vladimir Putin i premijer Redžep T. Erdogan	Istanbul	Juni 2010
Premijer Redžep T. Erdogan i predsjednik Vladimir Putin	Moskva	Mart 2011
Premijer Redžep T. Erdogan i predsjednik Vladimir Putin	Moskva	Juni 2012
Predsjednik Vladimir Putin i premijer Redžep T. Erdogan	Ankara	Decembar 2012

Izvor : Ambasada Ruske Federacije u Ankari (Oran, 2013:23)

U narednom dijelu rada odnosi Turske i Rusije predstavljeni su kroz međusobne posjete koje su se odvijale u periodu između 1992 i 2012. godine. Posjete na visokom nivou bi se mogle podijeliti na 3 perioda u bilateralnim odnosima, pa tako:

I period je period između 1992-1999 godine. Uprkos svim ograničenjima ekonomске slike koja je porasla tokom ovog perioda, obje zemlje nisu mogle adekvatno procijeniti ovaj period naglašavajući konkureniju u mnogim oblastima, kao što su energetika, etnička pripadnost i teritorija. Dakle, u političkom smislu, možemo reći da je prvi period izgubljeni period po pitanju tursko-ruskih odnosa. Onaj koji je nazvao ovaj period izgubljenim je bio turski premijer Bulent Edževit, koji je posjetio Moskvu u decembru 1999. Tokom ove posjete Turska je javno izjavila da je pitanje Čečenije unutrašnja stvar Rusije i da bi se 90-tih godina etničke karte, koje su dovele do krize, sada trebale biti uklonjene sa stola, čime je napravio korak za zatvaranje Prvog perioda.

II period pripada periodu od 2000. do 2008. godine. Ove godine su bile godine kada su obje zemlje pokušavale da ojačaju odnos povjerenja između njih, uzimajući u obzir interes ove dvije zemlje kao rezultat konkurenije koja je utjecala na njihove odnose, uključujući i ostvarenu rekordnu ekonomsku korist. U tom smislu, možemo reći da je II period, politički period godina tursko-ruskih odnosa. Ukoliko se osvrnemo na II period, možemo uočiti da je ponovo Turska preuzela tu inicijativu 2002. godine. U partijskom programu vladajuće stranke AKP stoji da se Turska "neće takmičiti sa Rusijom u Centralnoj Aziji i Kavkazu, nego će uspostaviti prijateljske odnose zasnovane na saradnji" te je sa ovakvim pristupom dala prve signale saradnje.

III period možemo posmatrati kao period nakon 2008. godine. Od prvih nekoliko godina II perioda, možemo predvidjeti da će narednih 7-8 godina igrati veoma važnu ulogu u tursko-ruskim odnosima. Predstojeći period je potencijal za kooperativne godine gdje se potraga završava i pokazatelj je da odnosi dvije zemlje ostaju iza izgubljenih odnosa.

6. Međusobne posjete Turske i Rusije na visokom nivou tokom 90-ih:

Predsjednik Turgut Ozal je posjetio Moskvu 1991. godine u periodu od 11. do 15. marta. Takva posjeta se nije odvila još od posjete predsjednika Dževdeta Sunaja Moskvi 1969. godine. Iz tog razloga, od posebne je važnosti posjeta predsjednika Ozala Moskvi. Dvanaestog marta 1991. godine Turgut Ozal i M. Gorbačov su potpisali Sporazum o prijateljskim i komšijskim odnosima i saradnji između Turske i SSSR-a. Međutim, raspadom SSSR-a u decembru 1991. ovaj Sporazum je izgubio svoju validnost. Nakon uspostavljanja RF došlo je do uzajamnih diplomatskih posjeta dvije zemlje. Priznavanjem RF 1992. turski ministar vanjskih poslova Hikmet Četin je obavio svoju prvu zvaničnu posjetu ovoj zemlji, dok je s druge strane, ruski ministar vanjskih poslova Andrej Kozirev bio u zvaničnoj posjeti Turskoj. Ministar vanjskih poslova Kozirev došao je u Tursku 2. i 4. februara 1992. godine, a zamjenik premijera Soskovets 15. i 21. jula 1994. godine. (Yilmaz, 2016:33) Prilikom posjete turskog premijera Sulejmana Demirela Moskvi u periodu 25-26. maja 1992. između dvije zemlje je 25. maja 1992. godine potписан "Ugovor o osnovama odnosa Republike Turske i Ruske Federacije". Ovim ugovorom je zvanično započeo period saradnje ove dvije zemlje. (Ozbay, 2010:45) Raspad SSSR-a 1991. je na tursku vanjsku politiku ostavio snažan efekat. Nakon raspada Varšavskog pakta, Turska je izvršila mobilizaciju kako bi popunila sve geopolitičke praznine koje su nastale na Kavkazu i Centralnoj Aziji.

Od početka 1991. Turska je, da bi povećala svoju efikasnost u regionima i postala regionalna vlast, vidjevši sebe kao "uzora" za ove zemlje, željela za njih igrati ulogu „velikog brata“. U periodu 1992-1993. godine predviđeno je da će doći do takmičenja Irana i Turske u regionu Centralne Azije. Međutim, razvojem događaja pokazano je da nije riječ o konkurenciji između Turske i Irana, već Turske i Rusije. Zbog sukoba interesa u regionu, između Turske i Rusije je želeći ili ne, stvorena konkurentska atmosfera. Rusija je u novembru 1993. proglašila "Doktrinu nacionalne sigurnosti". (Özdemir, 2019:68) U ovoj doktrini, Rusija je Kavkaz i Centralnu Aziju, označivši ih kao "blisko okruženje", proglašila područjima njenog utjecaja. Rivalstvo Turske i Rusije je postalo izraženo od početka 1993. godine. Od 1995. politika Turske prema Rusiji je bila više realna, uravnotežena i suzdržana. Od 1995. Turska pokušava da doprinese unaprjeđenju trgovачkih i ekonomskih veza sa Rusijom, a potom i političkih. Međutim, ova promjena politike nije značila da su problemi u odnosima sa Rusijom prestali da postoje. Još uvijek su postojale prepreke u pristupima ove dvije zemlje. „Shodno tome, tokom službenih posjeta turske ministrici vanjskih poslova Tansu Džiler Moskvi 1996. i 1997. godine, rat u Čečeniji zadržava svoj značaj. Kada je u decembru 1996. godine ministrica vanjskih poslova Tansu Džiler posjetila Moskvu i upoznala ruskog premijera Viktora Černomirdina i ministra vanjskih poslova Jevgenija Primakova, izjavila

je da su i Turska i Ruska Federacija poštovale teritorijalni integritet drugih država.“ (Göker, Cağatay, 2016:106) Ipak, Rusija je upozorila Tursku zbog glasina da Turska prodaje oružje Čečeniji, dok je ministrica Džiler previše pritiskala Rusiju u vezi sa prodajom ruskog oružja kiparskim Grcima. S obzirom na ukupno stanje odnosa Turske i Rusije, može se reći da su oni prešli iz “hladnog rata“ u “hladni mir“. Moskva je u periodu od 1992-1996. željela da uspostavi intezivne odnose sa zemljama u neposrednoj blizini, dok je Turska to smatrala kao potencijalnu prijetnju. Prema nekim ruskim stručnjacima, od 1995. pa nadalje, u Rusiji se povećava želja za nacionalističko-patriotskim osjećanjima i jakom državnom snagom. U Turskoj se također značajno povećao utjecaj islamske misli. Ovi trendovi su oslabili priliku za tursko-rusku saradnju na međunarodnom planu.

Između 15. i 17. decembra 1997. ruski premijer Viktor Černomirdin boravio je u prvoj zvaničnoj posjeti Ankari. Ova posjeta se dogodila u periodu u kojem su rusko-turski ekonomski odnosi dostigli rekordne visine i bio je prvi konkretan ishod konvergencije u odnosima. Obje zemlje su tražile načine na koje bi se ekonomski odnosi mogli proširiti na druga područja. U tom periodu prvi put je izražen pojam „strateško partnerstvo“. (Ozbay, 2011:75) Preokret koji bi mogao rezultirati značajnim zbližavanjem dvije zemlje dogodio se prilikom posjete ruskog premijera, koji je sa svojim turskim kolegom Mesutom Jilmazom potpisao sporazum o plinskom Plavom toku, što će u narednom periodu ojačati energetsko partnerstvo dvije države. Pored sporazuma o prirodnom gasu, zaključeni su i sporazumi o saradnji u carinskim pitanjima, sprječavanju dvostrukog oporezivanja i uzajamnom podsticanju i zaštiti investicija kako bi se olakšale aktivnosti turskih i ruskih privrednika. Nakon potpisa, kako navodi autorica Kelkitli, premijer Černomirdin je izjavio da bi Rusija i Turska trebale ostaviti za sobom čečenska i kurdska pitanja i koncentrisati se na uspostavljanje moćnih ekonomskih veza koje bi doprinijele normalizaciji političkih odnosa dvije zemlje, a Jilmaz je izjavio da Turska radije preferira saradnju nego da se takmiči sa svojim velikim susjedom. (Kelkitli, 2017:29)

Posjeta šefa turskog štaba İsmail Haki Karadaja Moskvi u maju 1998. može se također smatrati prvim znakom isparavanja oblaka Hladnog rata koji zasjenjuje ove odnose. Osnovni faktor koji je doveo do transformacije iz rivalstva u saradnju, navodi autor Ozbaj, bile su promjene u međunarodnom sistemu i njegove refleksije na odnose dvije zemlje i euroazijske geografije. U decembru 1997. godine Češka, Mađarska, Poljska i druge bivše članice Varšavskog pakta preduzele su prve korake ka članstvu NATO-u. Uprkos ruskoj opoziciji, zapadni svijet je pokrenuo taj proces, a to je za Rusiju bilo neprihvatljivo. U istom periodu, Turska je imala ozbiljne probleme sa EU u pogledu članstva, što je postalo očigledno tokom samita u Luksemburgu. Štaviše, 1997. i

1998. godine, obje zemlje su se borile sa ekonomskom krizom. Ove okolnosti su već počele da približavaju obje strane jedne drugoj, kako u političkom, tako i u trgovačkom i ekonomskom domenu. (Ozbay, 2011:75) Dakle, početkom 90-tih godina, odnose ove dvije zemlje je moguće opisati kao *opreznu bliskost*. Iako su tokom ovih godina u geografskom prostoru Euroazije obje zemlje viđene kao rivali, s druge strane, brzorastući ekonomski odnosi su prisiljavali obje zemlje da sarađuju jedna s drugom. „Devedesete godine su za obje zemlje predstavljale i saradnju i konkureniju. Odnosi ovih zemalja tokom 90-tih godina se ponekad nazivaju “virtuelnim zbližavanjem“, ili pak „stvarnim zbližavanjem“.“ (Ozbay, 2010:47) Ovako nastala situacija, čak i ukoliko ne dovodi odnose na visoki nivo, zahvaljujući spašenim ostacima odnosa iz duboko ukorijenjene prošlosti dovela je do zadovoljavajućeg nivoa odnosa ove dvije zemlje. Virtuelno ili stvarno zbližavanje se odvijalo u dva važna, ali suprotna smjera. Prema tome, s jedne strane, dok je trajala geopolitička borba s kojom se moglo upravljati, s druge strane je bilo govora o međusobno zavisnim, nevjerovatno brzim razvojem ekonomskih odnosa.

Tokom 90-tih godina, tursko-ruski odnosi su doživjeli prekretnicu koja bi se mogla opisati kao „zlatno doba“. U ovom periodu, koji se može opisati kao „virtuelno zlatno doba“, obje zemlje, iako su u ovoj eri skoro 10 godina, nisu znale kako da iskoriste svoje dobiti. Tokom 90-tih godina, kao što smo već naveli, odnosi dvije zemlje bili su predmet problematičnih stavova dnevnog reda za pitanja: borba za utjecaj između Kavkaza i Centralne Azije, prodaja raketa S-300 sa ruskog južnog Kipra na grčki Kipar, diskusija o Evropskoj konvenciji o oružanim snagama, pitanje prolaska kaspanskog gasa kroz Bosfor, te kurdske i čečenske sukobe. Međutim, prema navodima autora Ozbaia, pitanja koja su se ticala ekonomskih odnosa, prije svega, dotok gasnog plina „Plavi tok“, saradnja u oblasti borbe protiv terorizma, vojno-tehnički odnosi i mjere euroazijske saradnje, bile su ostale tačke dnevnog reda na kojima su obje zemlje rado sarađivale. (Ozbay, 2010:48) Najveći problem u odnosima dvije zemlje je bio uklanjanje nepovjerenja. Ukoliko bi nedostatak povjerenja bio prevaziđen, problemi su se mogli riješiti razmatranjem interesa obje zemlje, a zajednički interesi i rastući ekonomski odnosi bi mogli da igraju glavnu ulogu u tome. Jedan od najvažnijih problema koji bi trebao biti riješen jeste „problem Kurda i Čečena“. I Turska i Rusija su krajem 90-ih godina postale svjesne toga. Obje strane su počele da rade na normalizaciji političkih odnosa. Zvanična posjeta ruskog premijera Viktora Černomirdina Ankari u decembru 1997. u periodu od 15-17. decembra, kada su tursko-ruski ekonomski odnosi oborili rekord, bio je prvi konkretan razlog zbližavanja u bilateralnim odnosima. Obje zemlje su u skladu rastućih ekonomskih odnosa tražile načine kako bi se saradnja proširila i na različite oblasti. Dvije zemlje su donijele odluku da svoje međusobne odnose usmjere u pravcu dijaloga i saradnje, a najjasniji i najvažniji događaj koji je bio očiti primjer tome se desio u novembru 1999. prilikom službene

posjete turskog premijera Bulent Edževita Moskvi. Tokom ove posjete, Edževit je na postavljeno pitanje o Čečeniji, koje mu je bilo upućeno, odgovorio: „Ne želimo da se miješamo u unutrašnje stvari Rusije. Vjerujemo da će se problem riješiti mirnim putem.“ (Göker, Cağatay, 2016:107) Kao što se može primjetiti ovom izjavom je načinjen korak koji je pokazao da je Turska spremna na saradnju bez miješanja u unutrašnju politiku Rusije. S druge strane i Rusija je pokazala da je također i ona spremna na saradnju. Autor Goker navodi da je prilikom susreta ruskog premijera Vladimira Putina sa Edževitom, ruski premijer izjavio da: „Odakle god da potiču, bilo kakve terorističke akcije protiv Turske, Rusija nije podržavala niti će podržati.“ (Göker, 2016:108) Iako je sumnjivo to što se Edževit nije sastao sa ruskim predsjednikom B. Jelcinom, ova posjeta je veoma važan pokazatelj da će saradnja doći na prvo mjesto umjesto konkurenčije. Potpisana “Zajednička deklaracija o borbi protiv terorizma“ tokom posjete B. Edževita i zajednička odluka obje zemlje o bliskoj saradnji, posebno u oblasti energetike, podigla je njihove odnose na veći nivo.

Diplomatski odnosi dvije zemlje su početkom 2000-tih godina bili mnogo drugačiji od onih iz 90-tih godina. Posljednjih godina kooperativna saradnja dvije zemlje se intezivno povećala. Slika koja nam je predstavljena 2000-tih godina sadrži veoma pozitivnu atmosferu u smislu svih odnosa. U ovoj promjeni, tokom niza godina, pored rastućih ekonomskih veza, prisutan je i utjecaj ostalih faktora. Ocjenjujući dostignuti nivo u odnosima dvije zemlje na ekonomskom, političkom, vojno-tehničkom i drugim poljima, obje zemlje su otvoreno počele izražavati želju da identifikuju razvojne trendove i da ih podignu na viši nivo. Krajem 90-tih godina, koje na početku nisu imale određeni nivo gravitacije, vidi se da su bilateralni odnosi, koji nisu bili uravnoteženi, oblikovani u ekonomsko-energetskom pravcu. Pored toga, iako ne postoji zajednička definicija problema terorizma i borbe protiv terorizma, ekonomski i trgovački odnosi usmjereni na stvaranje prepreke za to, daju utisak da pripremaju infrastrukturu vezanu za multidimenzionalno partnerstvo. Promjene su vezane za rekonstrukciju turske i ruske diplomacije. Za Tursku, multidimenzionalni pristup vanjskoj politici je počeo da dobija na važnosti. Nakon što je Putin izabran za predsjednika Ruske Federacije, on je izjavio: „Mi ćemo sarađivati sa svima, osim ako naši interesi nisu u suprotnosti sa drugim interesima.“ Što se tiče ovih promjena, ruski ministar vanjskih poslova Igor Ivanov je rekao: „Jedini pravi izvor vanjske politike je to što zavisi od nacionalnih interesa.“ (Ozbay, 2011:78)

7. Međusobne posjete na visokom nivou tokom 2000-ih godina:

Ulaskom u 2000-te godine započeo je redovni politički dijalog na visokom nivou između dvije zemlje. Potpredsjednik ruske Vlade Ilija Klebanov, kao specijalni predstavnik ruskog predsjednika, boravio je u zvaničnoj posjeti Ankari u februaru i maju 2000. godine. Potom je, 2. juna 2000. proslavljenja 80-godišnjica diplomatskih odnosa Turske i SSSR-a. Nakon toga je 6. septembra 2000. na samitu "Milenium", održanom u Njujorku, upriličen sastanak na visokom nivou između Vladimira Putina i Ahmeta Nedždet Sezera. Zvanična posjeta premijera Rusije M.M. Kasjanova Ankari u septembru 2000. godine bila je prekretnica u tursko-ruskim odnosima. Kasjanov je naveo: „Rusija i Turska se ne takmiče. Naši partneri i naše vlade će razviti odnose unutar ovog principa.“ (Ozbay, 2010:52) Obje strane su se složile da imaju potencijal da u budućnosti stvore odnose u skladu sa strateškim partnerstvom. Nakon događaja 11. septembra, zbližavanjem odnosa SAD i Rusije se činilo da će se povećati i mogućnost saradnje Turske i Rusije u regiji Euroazije. Za dvije zemlje koje su dugo godina bile pod utjecajem terorizma, događaji koji su se desili 11. septembra su doveli do zbližavanja odnosa u okviru međusobnog razumijevanja. Naglašavajući ekonomsku saradnju, ostavljajući po strani politiku nastalu nakon 11. septembra, napravljen je korak dalje u novonastaloj atmosferi. Prilikom sastanka Generalne skupštine UN-a, 16. novembra 2001. u Njujorku su se sastali turski ministar vanjskih poslova Ismail Džem i ruski ministar vanjskih poslova Igor S. Ivanov, te su potpisali „Akcioni plan euroazijske saradnje Republike Turske i Ruske Federacije“ pod nazivom „Od bilateralne saradnje ka multidimenzionalnom partnerstvu“. (Gürtuna, 2006:38) Dakle, uprkos kontinuiranom rivalstvu na Južnom Kavkazu i u Srednjoj Aziji i postojanju različitih gledišta koja se odnose na neke regionalne stvari poput kosovskog rata, podizanje ekonomskih odnosa okrunjenih izgradnjom projekta gasovoda Plavi tok, dovelo je do približavanja političkih pitanja koja su rezultirala potpisivanjem Akcionog plana za suradnju u Euroaziji. Autorica navodi da su Akcionim planom dvije zemlje također odlučile uspostaviti Zajedničku radnu grupu koju će činiti predstavnici ministarstava vanjskih poslova i gdje će se preuzimati izgledi za poboljšanje odnosa na bilateralnoj osnovi i na euroazijskoj platformi. (Kelkitli, 2017:30) Ovaj mehanizam, iako bi povećao broj direktnih kontakata zvaničnika Rusije i Turske, također bi olakšao sprovođenje konkretnih mjera u različitim oblastima odnosa. Ozbay dalje navodi da je 7. marta 2002. generalni sekretar Savjeta za nacionalnu bezbjednost general Tundžer Kilinč izjavio da bi „Turska i SAD ne zanemarivši odnose sa EU, također trebale da sarađuju i sa Rusijom i Iranom“, što je izazvalo popriličnu buku i spor oko ove izjave. Tokom posjete ruskog načelnika Generalštaba Anatoli Kvašnina Ankari od 14-18. januara 2002. godine, između dvije zemlje je potписан „Sporazum o saradnji za obuku

vojnog osoblja i okvir za saradnju na vojnom planu“. (Ozbay, 2010:53) Značajni koraci ka institucionalizaciji odnosa su načinjeni 2000-ih godina. Uzajamne formalne posjete na predsjedničkom, premijerskom, ministarskom nivou, kontakti između grupa priateljstva, redovni sastanci i konsultacije održane između državnih agencija zajedno sa formiranjem mehanizama saradnje ojačali su temelje tursko-ruskih odnosa i doprinijele boljoj međusobnoj interakciji.

Tursko-ruski odnosi su 2000-ih godina bili obilježeni mnogobrojnim posjetama na visokom nivou a sve u svrhu jačanja međusobnih veza. Diplomatski saobraćaj koji se odvijao tokom ovih godina jasan je pokazatelj kako su obje države bile spremne da prevaziđu nesuglasice, kako bi došlo do osnaživanja odnosa i mogućnosti daljnje saradnje. Lider AKP-a, Redžep Tajip Erdogan se susreo sa ruskim predsjednikom Putinom i premijerom Kasjanovom prilikom posjete Moskvi 24. oktobra 2002. godine. Za vrijeme krize u Iraku, i Ankara i Moskva su izjavile da se zalažu za zaštitu teritorijalnog integriteta Iraka. Od početka vladavine Putina u Rusiji i dolaskom AKP-a na vlast, tursko-ruski odnosi su počeli da doživljavaju uspon. Tok odnosa dvije zemlje u periodu 2004-2005, gdje su vidljivi pozitivni rezultati u okviru nacrtnih sporazuma, možemo opisati kao period „proljetnog dotoka vazduha u odnosima“. (Ozbay, 2010:51) Potpredsjednik Vlade i ministar vanjskih poslova Abdullah Gul je boravio u zvaničnoj posjeti Moskvi u periodu 23-26. februara 2004. S obzirom na dinamičan razvoj odnosa Turske i Rusije, po prvi put je upriličena ova posjeta na nivou premijera. Ministar vanjskih poslova sastao se s ruskim ministrom vanjskih poslova Igorom Ivanovim i potpisali su četiri protokola o različitim pitanjima. U intervjuu za rusku novinsku agenciju ministar vanjskih poslova Abdullah Gul izjavio je da su Turska i Ruska Federacija imale petsto godina odnosa i da su se ponovo otkrivale u vremenu kada se svijet suočio s važnim promjenama. (Arafat, 2011:111) Ministar vanjskih poslova Gul je također naglasio važnost borbe protiv terorizma za stabilnost u regiji i izjavio tursku želju za saradnjom sa RF kako bi se pozabavilo tim pitanjem. Pored toga, ministar vanjskih poslova spomenuo je uvjerenje da će saradnja na Južnom Kavkazu i Centralnoj Aziji dodati regionalnu stabilnost. Nakon toga uslijedila je posjeta ruskog predsjednika Vladimira Putina Ankari 5. i 6. decembra 2004. Prilikom obilježavanja 500-godišnjice tursko-ruskih odnosa, ukoliko se ne računa na posjetu predsjednika Prezidijuma Vrhovnog sovjeta Podgornija Turskoj 1972. godine, možemo reći da je Putinova posjeta Turskoj prva upriličena posjeta ruskog predsjednika te se na taj način ona smatra historijskom. (Gürtuna, 2006:38) Nakon 32 godine od ove posjete, ne samo da je po prvi put iz Rusije u Tursku upriličena posjeta na nivou predsjednika, ova posjeta ima i veliku važnost u posmatranju svake dimenzije odnosa i prilika je za otvaranje nove stranice u odnosima ove dvije zemlje. Tokom ove posjete potpisana je zajednička Deklaracija vezana za proširenje priateljstva i multidimenzionalnog partnerstva Ruske Federacije i Republike Turske, zajedno sa šest posebnih

sporazuma u oblasti ekonomске i vojne odbrane. (Kelkitli, 2017:31) U potpisanim dokumentima se naglašava da su dvije države imale bliske ili slične stavove u pogledu mnogih regionalnih i međunarodnih pitanja i način na koji će saradnja u Euroaziji doprinijeti sigurnosti, stabilnosti i dobrobiti u regiji. Iz bilateralne političke perspektive, prema navodima autora Ozbaia, 2005. godina je bila *annusmirabilis*¹⁰ godina. Tokom perioda od jedne godine, Putin i Erdogan, uključujući i sedmosatne privatne konsultacije na obali Crnog mora, sastali su se čak četiri puta. (Ozbay, 2010:52) Posjete na predsjedničkom, premijerskom, ministarskom nivou, redovni sastanci i konsultacije su ukazivali na razvoj prijateljskih političkih veza, kako na najvišem nivou, tako i na nižim nivoima turskog i ruskog službenog kadra.

Prema navodima više autora, u toku 2000-tih godina diplomatski saobraćaj Turske i Rusije na visokom nivou je bio u usponu, te su ove godine bile obilježene sljedećim posjetama: Premijer Redžep T. Erdogan je, kako bi otvorio „Turski trgovački centar u Moskvi“ boravio u Moskvi od 10. do 12. januara, te je 8. i 9. maja 2005. također boravio u Moskvi da bi prisustvovao 60-oj godišnjici ceremonije „Pobjeda u II svjetskom ratu“. Potom se, 17. i 18. maja 2005. u okviru radne posjete, sastao sa ruskim predsjednikom Putinom u Sočiju. Putin je 17. novembra 2005. posjetio Samsun da bi prisustvovao ceremoniji otvaranja gasovoda „Plavi tok“. Ministar vanjskih poslova RF Sergej Lavrov je boravio u posjeti Turskoj u periodu od 31. maja do 1. juna 2006. Turski predsjednik Ahmet Nedždet Sezer je boravio u posjeti Rusiji od 28-30. juna 2006. godine. Ova posjeta je istovremeno bila važna u smislu prve posjete turskog predsjednika Rusiji od osnivanja RF. U periodu održavanja TBMM (u daljem tekstu: Velika Narodna Skupština Turske Republike), predsjednik Bulent Arinč je boravio u Moskvi u julu 2006. godine, a predsjednik Vijeća Ruske Federacije, Sergej Mironov je bio u posjeti Turskoj u martu 2007. Ruski predsjednik Putin i ministar vanjskih poslova Sergej Lavrov su prisustvovali Samitu za Crnomorsku ekonomsku saradnju održanom 25. juna 2007. u Istanbulu. Turski ministar vanjskih poslova Ali Babadžan je boravio u zvaničnoj posjeti Rusiji 19. i 20. februara 2008. Ruski ministar vanjskih poslova, Sergej Lavrov je posjetio Tursku u periodu 1-2. jula 2008. do 2. septembra 2008. Ruski ministar odbrane Serdjukov je boravio u posjeti Turskoj 18. i 19. novembra 2008. godine. Godina 2007. je u Turskoj proglašena „Godinom ruske kulture“, dok je 2008. godina u Rusiji proglašena „Godinom turske kulture“. Godina 2009. je također bila produktivna u pogledu posjeta između Turske i Ruske Federacije na visokom nivou: Od 12. do 15. februara 2009. upriličena je posjeta turskog predsjednika Abdullaха Gullena Moskvi i Kazanu, zatim je uslijedila posjeta turskog premijera R.T. Erdogana 16. maja Sočiju, a upriličena je i jednodnevna radna posjeta Turskoj od strane

¹⁰ Veličanstvena, sjajna, odlična.

ruskog predsjednika Putina 6. augusta 2009. Po pozivu ruskog premijera Putina na radnu posjetu, premijer Erdogan je boravio u Moskvi 12. i 13. januara 2010. a razmatrana su slijedeća pitanja: Južni tok u okviru tursko-jermenskih protokola, projekti Nabucco, naftovod Samsun-Džeđhan Plavi tok i Plavi tok 2, projekti rafinerije Džeđhan, ukidanje viza, uklanjanje ili ublažavanje zahtjeva „kupiti ili platiti“, nuklearne elektrane, smanjenje obima turizma, izgradnja skladišta prirodnog gasa u Slanom jezeru, te razvoj saradnje u energetskom sektoru u Iraku. (Ozbay, Özdemir, Gürtuna)

Zvaničnom posjetom Medvedeva, predsjednika Ruske Federacije 12. maja 2010. godine, pokazano je da će se rastući turski odnosi u posljednjih nekoliko godina i u narednim se godinama nastaviti razvijati snažnim tempom. Veoma važni razgovori na visokom nivou, koji su se odvijali između dvije zemlje u proteklih nekoliko godina, pokazatelji su dostignutog nivoa odnosa i saradnje ove dvije države. Sve ove posjete na euroazijskom području između dvije strateške susjedne zemlje Turske i Rusije su izvanredna potvrda da njihovi odnosi napreduju iz dana u dan i da se produbljuju na sve ostale oblasti. Petstota godišnjica početka tursko-ruskih odnosa 1992. godine proslavljenja je uz različite aktivnosti. A što se tiče 90-godišnjice početka tursko-ruskih odnosa 2010. godine, tom prilikom su strane preuzele odluku o ukidanju viza te je između dvije zemlje ostvaren novi preokret usvajanjem ove odluke od strane Vijeća za stratešku saradnju na visokom nivou (u daljem tekstu: FLCC¹¹). Godina 2010. je bila veoma uspješna, što je dovelo do poboljšanja tursko-ruskih odnosa. Posjete na najvišem nivou između dvije zemlje nastavile su se punom brzinom. Posjete na nivou premijera i predsjednika, kao i postignuti sporazumi, posebno oko energije su se odvijali na stabilan način. Tokom Medvedeve posjete Turskoj, koji je održao sastanke sa predsjednikom Gulenom i premijerom Erdoganom, potpisano je 17 sporazuma, uključujući, prije svega, sporazume koji predviđaju ukidanje viza između dvije zemlje i izgradnju nuklearne elektrane u Turskoj. Ovaj drugi sporazum podrazumijeva izgradnju prve nuklearne elektrane u Turskoj u Mersinu-Akuju po cijeni od 20 milijardi dolara, kako autor Ozbaj u svom djelu navodi. Turski ministar vanjskih poslova Davutoglu je izjavio da su Turska i Rusija ušle u iskren i otvoren dijalog na temu bilateralnih odnosa, kao i regionalnih i međunarodnih pitanja, navodeći: “U našim bilateralnim odnosima sa Rusijom, na svim regionalnim i međunarodnim poljima, naš dijalog se zasniva na iskrenosti i otvorenosti. Postignuto je iskorjenjivanje ranijih predrasuda i formiranje uzajamnog povjerenja. Saradnja sa Ruskom Federacijom predstavlja jedan od najvažnijih elemenata naše višedimenzionalne vanjske politike”. (Ozbay, 2011:78)

¹¹ Tursko-rusko vijeće za saradnju na visokom nivou (FLCC) (Više o tome na: <https://www.insightturkey.com/tags/turkish-russian-high-level-cooperation-council-hlcc>, Stranica posjećena 21.12.2020.)

Posjeta premijera Erdogana Moskvi i Kazanu tokom 14. i 16. marta 2011. godine ukazala je na to da će turski odnosi u Rusiji nastaviti da se razvijaju i u narednim godinama. Tokom sastanka FLCC riješena su različita pitanja i održani su dugi pregovori. Ruska strana je tražila od Turske da doneše konačnu izjavu o tenderu za nuklearnu elektranu i da objavi svoju odluku o Plavom toku. Turska strana je očekivala da Rusija preduzme neophodne korake u pogledu ukidanja viza, gasovoda Samsun-Džeđhan i smirivanja principa „uzmi ili plati“ u sporazumu o prirodnom gasu. Konačni koraci ka oslobođanju od viznog režima su ostvareni, i saopšteno je da će vize biti ukinute u aprilu 2011. godine. Ovaj razvoj se može identifikovati kao jedan od najvećih dobitaka iz odnosa u proteklim godinama, i kao još jedan od postignutih vrhunaca. Najnovije razdoblje, tokom kojeg su Vladimir Putin i Redžep T. Erdogan postali neupitne centralne autoritarne ličnosti u svojim zemljama, svjedočilo je o značajnom porastu bilateralne trgovine. Autor Alaranta navodi: „Posljednjih nekoliko godina svjedoci smo i saradnje u velikim energetskim projektima, kao i liberalizacije viznog režima, što je potaklo rasprave u obje zemlje o novoj strateškoj saradnji. Stoga je moguće govoriti o pokretanju nove strateske saradnje od 2010. godine pa nadalje, tj. nakon uspostavljanja FLCC“. (Alaranta, 2015:4) Nakon zemljotresa u Japanu i kasnijih nesreća u nuklearnoj elektrani Fukušima, nuklearna energija je postala sporna stvar u cijelom svijetu. U ovoj negativnoj klimi, posvećenost Turske projektu nuklearne elektrane također je postala upitna. Međutim, premijer Erdogan je na vrlo jasan i precizan način naveo da će se projekat nastaviti punom brzinom. (Ozbay, 2011:78) Ovaj pristup je stvorio veliki osjećaj olakšanja na ruskom frontu. Turska je zatražila da Rusija zamrzne klauzulu o „preuzimanju ili plaćanju“, koja je navedena u sporazumima o prirodnom gasu, ali su Rusi odbili ponudu pod pretpostavkom da ona može ohrabriti druge klijente. S druge strane, ruska strana je prenijela da Turska još uvijek nije dala Rusiji zvaničnu dozvolu za korištenje ekskluzivnog ekonomskog regiona u turskom Crnom moru za projekat Južni tok. Druga tema pregovora odnosi se na izgradnju naftovoda Samsun-Djeđhan. Za Ruse, naknada za tranzitnu propusnicu koju je zatražila Turska je preskupa i žele da učestvuju u projektu kao „veliki partner“. (Ibidem) Posjeta premijera Erdogana iz marta 2011. godine se ne treba razmatrati kao diplomatska, ekonomска ili politička pobjeda, niti kao poraz bilo koje vrste, već kao novi korak ka poboljšanju odnosa. Činjenica da su sastanci ustupili mjesto dugim pregovorima, jasan je znak da se bilateralni odnosi ponovo uspostavljaju na čvrstim temeljima i razumijevanju povjerenja. Obje strane pokušavaju da ostvare maksimalnu dobit pragmatičnim pristupom. Zatim, činjenica da su sastanci i pregovori bili dugi i da se ne mogu postići sporazumi o određenim stvarima, zapravo je važan pokazatelj da su obje strane jake, tj. da su sjedile za stolom kao jednake. Sastanci na kojima takva jednakost ne postoji neizbjegno vodi ka nepravednom tretmanu jedne strane. Dok su, s druge strane, sastanci među jednakima dugi i

teški i završavaju sa zadovoljstvom obje strane. Kao što Širin T. Hunter tvrdi: „turski i ruski zvaničnici sve češće svoje države nazivaju dvije velike euroazijske sile, što ukazuje da turska i ruska verzija euroazijstva ne moraju biti konkurentne. Umjesto toga, one se mogu dopunjavati“. (Arafat, 2011:116)

Po pitanju ukidanja viza, Turska je bila puna entuzijazma, iako je to značilo gubitak milione dolara viza, koje Turska zarađuje za više od 3 miliona ruskih turista koji godišnje posjećuju Tursku. Međutim, za Rusiju to nije bilo prioritetno pitanje. U svakom slučaju, broj turskih turista u Rusiji ne prelazi brojku od nekoliko stotina hiljada ljudi. Štaviše, u Rusiji se povećava protivljenje migrantima i strancima. Moguće je razumjeti oklijevanje Moskve u svjetlu prisustva miliona pripadnika kavkaske dijaspore u Turskoj i nestabilne situacije u regionu sjevernog Kavkaza u Rusiji. Prema tome, moguće je tvrditi da je ukidanje viza sa Rusijom psihološka barijera koju je potrebno prekoračiti kroz bilateralne odnose. Uzimajući u obzir ove tačke, postignuti sporazum o ukidanju viznog režima važan je pokazatelj nivoa uspjeha postignutog u međusobnim odnosima. Jedan od najnovijih događaja, koji je potencijalno utjecao na bilateralne odnose desio se u oktobru 2012. kada je putnički avion, koji pripada sirijskoj aviokompaniji putujući iz Rusije u Siriju prinudno spušten na aerodromu u Esenbou. Pošto je poletio iz Moskve zajedno sa 35 ruskih putnika te je prinudno spušten, došlo je do kratkoročne napetosti u odnosima između Turske i Rusije. Autori navode da je prema izjavi turskog premijera Erdogana navedeno da je u avionu bilo ruske vojne opreme, ali je Moskva odbacila ove navode i navela da su se u vazdušnom teretu nalazili samo rezervni dijelovi. (Grupa autora, 2013:23) Odnosi između dvije države uprkos ovoj krizi nisu narušeni i nastavljeni su daljni sastanci koji su ukazali na to da saradnja nije prekinuta. Sastanak FLLC-a, koji je planiran da se održi u oktobru 2012. nakon „avionske krize“ je odložen zbog zdravstvenih problema ruskog predsjednika Putina, te je nakon nekoliko dana najavljeno da je Putinova posjeta odložena do 3. decembra. (Ibidem) Najava je označila snažnu poruku koja je označavala da nije došlo do prekida bilateralnih odnosa. Koliko god su se mediji koncentrisovali na „avionsku krizu“, lideri su se pobrinuli da se ne zadržavaju na toj temi. Ruski ambasador u Ankari, Vladimir Ivanovski je objasnio da prilikom Putinove posjete Ankari pitanje „prinudno spuštenog aviona“ neće biti tema na dnevnom redu predsjednika. Putin je također time pokazao da su lideri donijeli odluku da se kriza dodatno ne produbljuje. (Ibid) Turska i Rusija, ostavljajući po strani svoje različitosti po pitanju Sirije, fokusiraju se na ekonomске i druge sfere interesovanja. Jedan od najboljih primjera ovoga jeste i turski i ruski pristup pri bavljenju osjetljivom temom „putničkog aviona“. Ipak, moguće je govoriti i o mnogim pitanjima u kojima se interesu u bilateralnim odnosima ne slažu jer se ne može reći da „zračna kriza“, spor oko Sirije te postavljeni Patriotski sistem na tursko-ruskoj granici ne utječu na bilateralne odnose. Međutim, neslaganja

oko ovih veoma važnih pitanja ne mijenjanju činjenicu da se saradnja u mnogim oblastima kao što su ekonomija, kultura i sigurnost i dalje nastavlja što pokazuje da se dvije zemlje fokusiraju na saradnju, a ne na konkurenciju. Štaviše, ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu je naveo kako Turska vidi Rusiju kao „veoma važnog partnera, utjecajnu svjetsku silu i zemlju koja ima ključnu ulogu u smislu regionalne saradnje“. Odnosi s Rusijom su primarni i neodvojivi aspekti turske vanjske politike. (Davutoğlu, 2011:493) Nedavno potvrđeni novi pristup vanjske politike Turske odražava se u tursko-ruskim odnosima i otvorio je put za zajedničke mogućnosti u rješavanju regionalnih problema. Isto tako, Turska je obezbijedila potrebnu motivaciju i težnju za dalnjim razvojem odnosa sa Rusijom. Turska vjeruje u važnost primjene politika dobrih susjednih odnosa i nultih problema duž svojih pograničnih regija, te tako Rusiju vidi iz te perspektive. U okviru sadašnjeg političkog pristupa Turske, poboljšanje političkih i ekonomskih odnosa sa Rusijom je prioritet. Istovremeno, Rusija se smatra vitalnim partnerom u smislu postizanja stabilnosti i regionalnog mira u Euroaziji. Autor Ozbaј navodi da pored Grčke, Irana i Iraka, Rusija više ne ostaje među potencijalnim faktorima ugroženosti, navedenim u dokumentu Turske nacionalne politike bezbjednosti, koji je široko prihvaćen kao tajni ustav Turske i javno poznat kao “crvena knjiga“. Ovaj razvoj je važan izraz nove vanjske politike Turske. (Ozbaј, 2011:57)

Politička očekivanja Turske i Rusije ne mogu uvijek da se preklapaju sa njihovim individualnim kapacitetima kako bi se ispunila ta očekivanja. Kada su jedna ili obje strane svjesne ove činjenice i shodno tome preuzmu inicijativu, ona može pružiti prilično važne beneficije i doprinose kako pojedinačnoj zemlji tako i ukupnosti odnosa. Moguće je reći da ovaj način djelovanja upravo karakteriše pristup Turske Rusiji u posljednjih nekoliko godina. Da je Moskva pogrešno protumačila taj pristup ili ga nije u skladu s tim uzvratila, mogli su se pojaviti ozbiljni problemi. Međutim, novi događaji su znak da su percepcije Rusije o turskoj vanjskoj politici mnogo ohrabrujuće u odnosu na one od prije 10 godina. Rusija je pozitivno ocijenila novi stav Turske i pokazala je mnogo manje oklijevanja u poduzimanju koraka u skladu sa Ankaram. U prethodnom okviru tursko-ruskih odnosa, Moskva je ocijenila odnose sa Turskom ne u smislu globalnih, nego regionalnih politika, pripisujući im sekundarni značaj. Naprotiv, Ankara je gledala na svog sjevernog susjeda, nekada supersile, kao na primarnog značaja u smislu regionalne i globalne politike. Međutim, u ovom novom periodu dolazi do promjene u pristupu Rusije. Kroz aktivnu, mirnu i konstruktivnu vanjsku politiku, Turska je postigla sve veći značaj na Bliskom istoku, islamskom svijetu, Balkanu, Kavkazu i Africi, što sve više privlači interes i pažnju Rusije. Rusija je velika regionalna i globalna sila u smislu svojih prirodnih resursa, ekonomске, političke i vojne snage. Tanasković u svom djelu navodi da je Turska zasad bila veoma uspješna u uspostavljanju novih odnosa partnerstva sa Rusijom, jer je takav uzlazni trend iz više razloga odgovorao i Moskvi.

Putin i Erdogan, dvojica pragmatičara sa jasnim vizijama poželjne budućnosti svojih euroazijskih zemalja i svjesni njihovih komparativnih prednosti, kao i potencijalne geoekonomiske komplementarnosti u nekim vitalnim oblastima, brzo su pronašli zajednički jezik. Na nekim tačkama sukobljavanja njihovih interesa, među kojima prednjače Balkan i Kavkaz, Turska i Rusija nužno ostaju rivali, ali im strategijske razvojne projekcije nalažu da uprkos tome pronađu i primjene najdjelotvornije odjele saradnje. (Tanasković, 2010:58) Kada se ispituje sa ruskog fronta, primjetno je da se sa predsjedništvom Vladimira Putina pretpostavlja novi pristup, koji favorizuje saradnju sa regionalnim i međunarodnim akterima sve dok oni ne budu u sukobu sa nacionalnim interesima. I u tom istom periodu, Turska je također vodila vanjsku politiku nultih problema, dinamičnih i višedimenzionalnih odnosa, što je dovelo do toga da su se obje zemlje približile jedna drugoj. Nakon što je Putin izabran za predsjednika države Rusije, on je izjavio da “dok god nema sukoba interesa, sarađivaćemo sa svima”. (Ozbay, 2011:48) Kao rezultat toga, moguće je reći da Rusija više ne doživljava Tursku kao rivala i prijetnju, kao što je bio slučaj devedesetih godina. Rusija je uznemirena američkom politikom o Bliskom istoku i želi da vidi Tursku kao saveznika u ovom regionu, u kojem je Rusija održavala bliske odnose tokom sovjetskog perioda. Zbog hegemonističkih politika koje su primijećene nakon 11. septembra, SAD trenutno rade na izoliranju neprijateljske pojave u islamskom svijetu. Stoga, za Rusiju, poseban značaj imaju bliski odnosi sa Turskom, koja je najjača i najuticajnija zemlja u islamskom svijetu. Turska se pozicionira da postane buduće energetsko čvorишte i Moskva je svjesna da to neće samo poremetiti njihove interese kao konkurenta, već će predstaviti i nove mogućnosti. Stoga, iz sadašnje perspektive Rusije, Turska je postala ekonomski i politički partner koji se ne može ignorisati. Opšta struktura tursko-ruskih odnosa ukazuje na to da će se saradnja i konkurenca nastaviti u narednim godinama. Obje zemlje pokušavaju pretvoriti svoju vjekovnu geopolitičku borbu u geoekonomsku saradnju.

II dio

2. Ekonomski odnosi Turske i Rusije

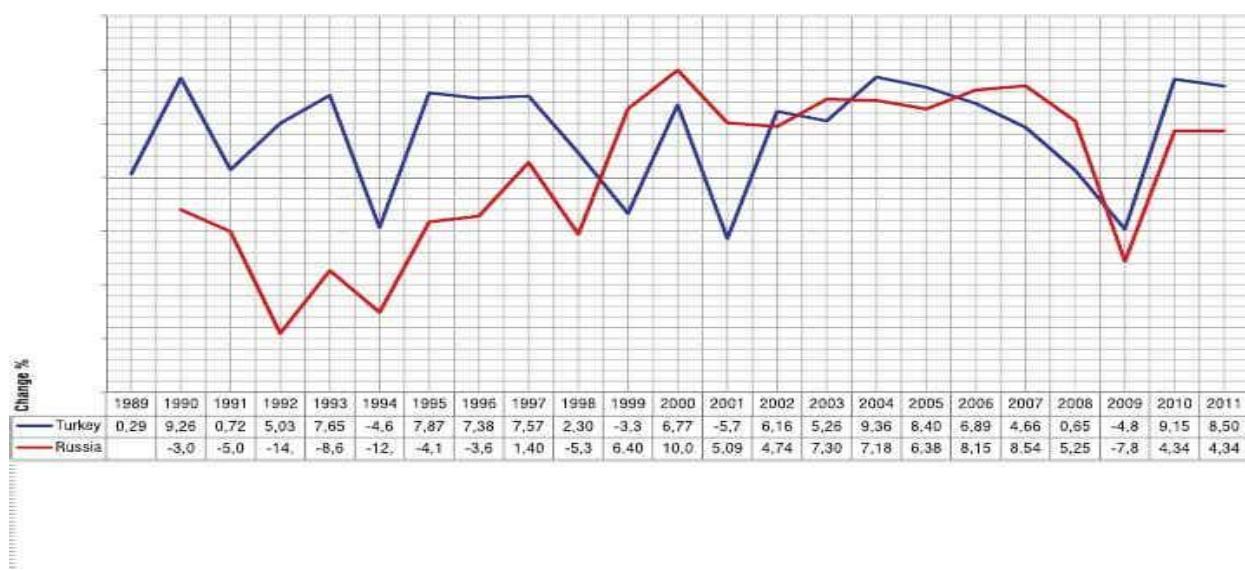
Za razliku od ostalih oblika saradnje, koji su kroz historiju mijenjali svoj intezitet, način i vrstu odnosa, ekonomski odnosi su u gotovo svakom trenutku čovječanstva i od samog nastanka imali jasan cilj. Njihov cilj se odnosi na težnju stjecanja moći i utjecajnog položaja kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou. Ekonomski odnosi Turske i Rusije pružaju izvrstan primjer kako se ekonomija i politika međusobno povezuju u zemljama sa nestabilnim historijskim odnosima. Turska i Rusija sa 775 milijardi dolara i 1.858 biliona dolara u bruto domaćem proizvodu zauzimaju mjesto među zemljama članicama G20. Prema kriterijima Svjetske banke, obje zemlje zauzimaju mjesto viših kategorija srednjih prihoda. Obje zemlje, kao članice Svjetske trgovinske organizacije su integrisane u svjetsku ekonomiju. Zbog tih karakteristika, Turska i Rusija su među vodećim ekonomskim akterima u Euroaziji. U radu će biti prikazan profil ekonomskih odnosa. Potom će biti ispitane neke institucionalne strukture, kao što su Zajednička ekonomска komisija i Vijeće za saradnju na visokom nivou. U posljednjem dijelu, saradnja u energetskom sektoru će se razmatrati odvojeno.

2.1. Vanjska trgovinska razmjena Turske i Rusije

Odnosi Turske i Rusije sve do ranih 2000-ih, misleći na protekle odnose iz 90-ih godina predstavljaju period u kojem su izbijale ekonomske krize koje imaju duboke društvene i političke utjecaje. Postoji više razloga za ovu nestabilnu ekonomsku situaciju: Kao prvo, prelazak sa državne kontrole na tržišnu ekonomiju u ruskoj ekonomiji nakon raspada Sovjetskog Saveza je bio prilično bolan proces. Neuspjeh preuzimanja adekvatnih mjera protiv ekonomskog i socijalnog kolapsa izazvanog sprovođenjem ekonomskih reformi koje su oblikovali Jegor Gajdar i njegov tim poznati i kao „šok terapija“ izazvali su ozbiljne traume tokom ovog perioda. Pored toga, još od druge polovine 80-ih godina cijene nafte opadaju a zbog struktturnih kriza u energetskom sektoru u Rusiji nije bilo moguće da se stvori ekonomski resurs koji sistem

zahtijeva. Nakon iskustva iz prve polovine devedesetih godina, privreda koja je pokazala znake oporavka nakon finansijske krize u Aziji 1997. godine je postala drugi veliki udarac za političku i društvenu strukturu Rusije. "Rezultirajuća kontrakcija smanjila je ekonomiju za 5% u 1998. godini." (Grupa autora, 2013:35) U isto vrijeme turska ekonomija, koja nije mogla da stekne dovoljnu političku moć u koalicionim vladama prolazila je kroz nestabilan ekonomski period. Strukturne reforme koje se nisu mogle realizovati, te političke i ekonomске slabosti koje su postojale unutar i izvan zemlje su ostavile tursku ekonomiju suočenu sa dubokim krizama 1994, 1999. i 2001. godine.

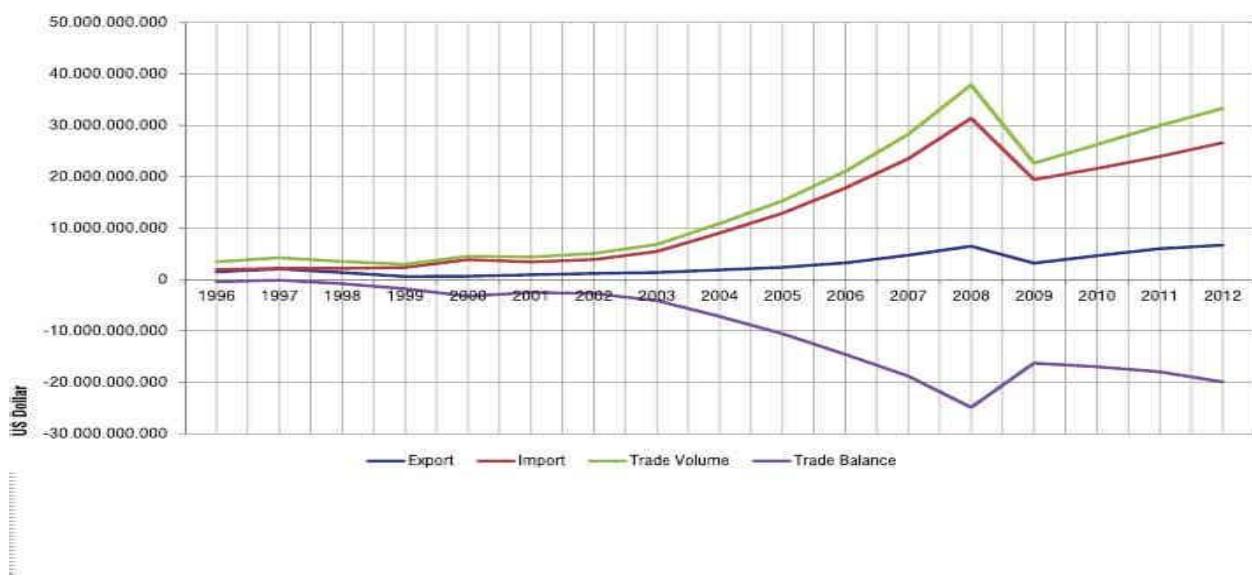
Grafikon 1. Rast BDP-a Turske i Ruske Federacije (1989-2011)

Izvor: Svjetska banka

U okviru saradnje zemalja Centralne i Istočne Evrope, kao država koja ostvaruje najbolju interaktivnu saradnju sa Ruskom Federacijom preuzima upravo Turska, koja ima i status glavnog trgovinskog partnera u tom regionu. Međutim, nestabilnost izazvana trenutnim ekonomskim krizama u obje zemlje je negativno utjecala na međusobnu trgovinu. Na slijedećem grafikonu možemo vidjeti da je obim trgovine Rusije i Turske od 1996. do 2000. godine jedva porastao sa 3,4 milijarde dolara na 4,5 milijarde dolara. Kao rezultat poboljšanja započetog 2001. godine, obim trgovine koji je iznosio 4,3 milijarde dolara, dostigao je porast na 38 milijardi dolara u 2008. godini. Međutim, globalna finansijska i ekonomска kriza koja je izbila u ovom periodu je u roku od godinu dana smanjila obim trgovine na 22,6 milijardi dolara. Nakon 2009. godine oporavak u zapadnim ekonomijama u odnosu na obje zemlje i u Turskoj i Rusiji je ubrzao početak pokreta realizacije bilateralne trgovine. U tom kontekstu, obim trgovine u 2012. godini bio je blizu podataka iz 2008. godine.

Grafikon 2. Obim trgovine Turske i Rusije (1996-2012)

Izvor: Turski statistički zavod

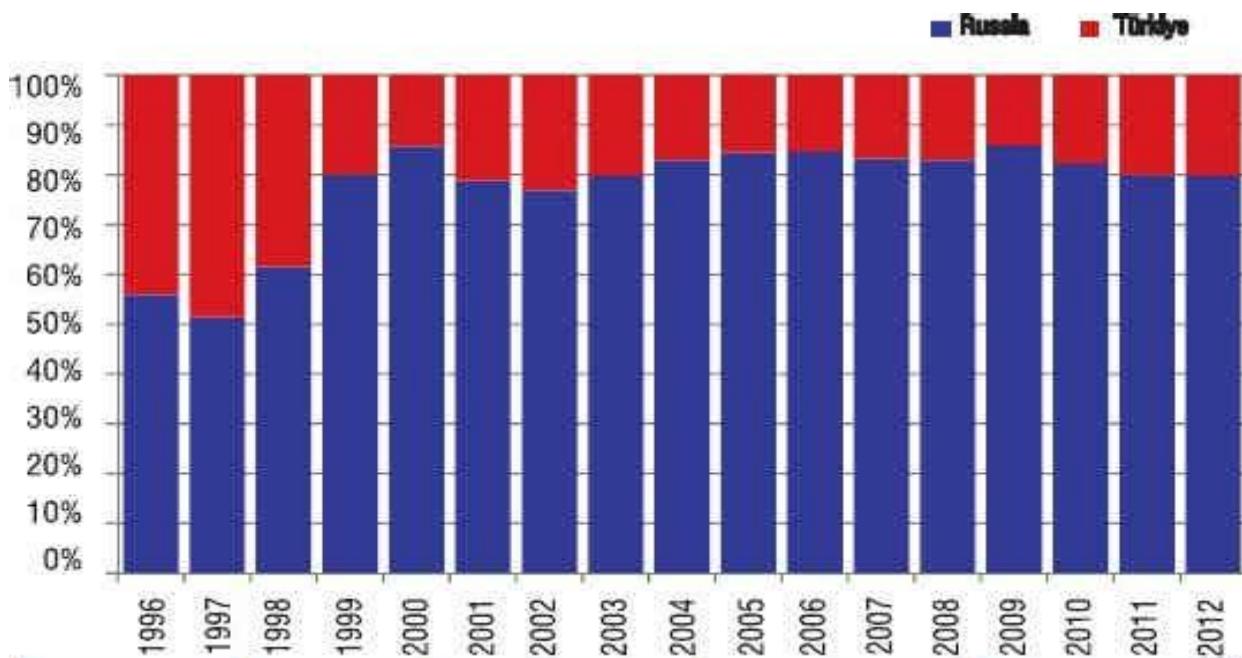
Sa druge strane, iako se obim trgovine dvije zemlje u posljednjoj deceniji brzo povećao, turski stručnjaci i političari su zabrinuti za realizaciju trgovinskog deficit protiv Turske. Iako je tokom devedesetih godina zabilježen uravnotežen poslovni odnos, jedna od glavnih briga turskih stručnjaka i političara je rastući trgovački deficit u korist RF još od 2000-tih godina. Od 2009. godine u trgovačkim odnosima Turske i Rusije, udio Turske u trgovačkom balansu je smanjen na 14%. (Grupa autora, 2013:36) Tokom vremena, nekoliko trgovičkih bilansa se promijenilo u korist Rusije:

- 1) Sporazum o Plavom toku potpisana 1998. godine postao je aktivan 2005. godine, a količina uvoza iz Rusije se povećala.
- 2) Cijene prirodnog gasa i nafte su pratile trend rasta nakon 2002. godine. I u kontekstu računa koje Turska, kao najvažniji energetski dobavljač Rusije isplaćuje, primjetno je povećanje.
- 3) Rusija je ostvarila značajan napredak u procesu tranzicije u tržišnu ekonomiju, a i njeno tržište je postalo konkurentnije. Paralelno s tim, Turska je bila prisiljena da uđe u više konkurentske okruženje sa akterima poput Kine i Njemačke.

Ova neravnoteža u vanjskotrgovinskoj razmjeni u periodu nakon 2009. godine počela je da se mijenja i to djelimično u korist Turske. Udio turske vanjske trgovine se postepeno povećavao do 20%, a obim trgovačke vrijednosti je bio bliži onom od 2008. godine. Ipak, u februaru 2009. godine, tokom posjete predsjednika Abdullaha Gulena Moskvi, iako je postavljen cilj da se u

obimu trgovine dostigne iznos od 100 milijardi dolara, ustanovljeno je da je za to potrebno prilično dugo vremena. (Grupa autora, 2013:37) Iako je u periodu 2010-2012. godine zabilježen proces oporavka u tursko-ruskoj trgovini, potrebno je napomenuti da još nije prevaziđen vrhunac koji je postignut u 2008. godini.

Grafikon 3. Udio ukupnog prometa Rusije i Turske (1996-2012)

Izvor: Turski statistički zavod

Iako se razlika u vanjskotrgovinskim udjelima u smislu numeričkih podataka i dalje povećava u korist Rusije, relativna stabilnost cijena sirovina nakon 2008. godine sprječava brzo otvaranje makaza kao u prošlosti. Deficit od 19 milijardi dolara u 2012. godini u trgovini Turske s Rusijom je znatno ispod vrijednosti od onog iz 2008 godine, koji je iznosio 24,9 milijarde dolara. (Ibidem, 2013:38)

Tabela 2. Struktura vanjske trgovine Turske sa Rusijom (u milionima dolara)

2012	Export	Share (%)	Import	Share (%)
Capital Goods	627	9.4	30	0.1
Intermediate Goods	3.418	51.1	25.841	97.1

Consumption Goods	2.628	39.3	748	2.8
Other	10	0.1	1	0.0
Total	6.683	100.0	26.620	100.0

Izvor: Odbor za vanjske trgovinske odnose (DEİK) - Bilateralni izvještaj poslovnog vijeća Turske i Rusije

Tabela 3. Glavna grupa izvoza proizvoda iz Turske u Rusiju (miliona \$)

Proizvod	2010	2011	Razmjena (%)
Tekstil, proizvodi od vlakana	900.947.63	11.090.934.180	21,09
Povrće, voće i proizvodi	897.883.133	942.227.071	4,94
Vozila za kopneni transport	587.989.276	831.731.902	41,45
Automobili sa unutrašnjim sagorijevanjem, električna motorna vozila itd.	348.607.405	461.990.117	32,52
Ostale pletene tkanine	313.686.068	414.742.236	32,22
Odjeća i dodaci	311.669.460	350.667.936	12,51
Električni strojevi i uređaji	199.568.504	341.464.804	71,10
Strojevi i oprema koji se koriste u različitim sektorima	146.952.514	284.002.585	93,26
Svježi paradajz - ohlađen	247.699.287	258.563.756	4,39
Narandža, mandarina	161.515.984	205.442.152	27,20
Ostala proizvedena roba	123.818.534	201.828.053	63,00
Metalni finalni proizvodi	152.245.604	171.410.502	12,59
Tkanine od sintetike	126.483.927	148.896.139	17,72
Motorna vozila za prijevoz robe	74.579.654	134.815.264	80,77
Roba od srebra, posrebreni plemeniti metali, biseri	67.265.273	128.053.927	90,37
Izolovana žica, kabl, električni provodnici, optički kablovi	40.574.841	94.001.664	131,67
Klima uređaji	17.770.100	88.322.477	397,03

Krzno, lažna odjeća od krvnog, dodaci	75.319.208	81.472.426	8,17
Komplet električnog kruga	45.902.300	63.339.220	37,99
Obične metalne brave na vratima, hardver, montaža, sef, sigurnosne ladice	49.423.307	54.031.184	9,32
Koža i odjeća od kože	29.018.831	35.560.990	22,54
Izlog, pult i tako dalje. Vrste hladnjaka i zamrzivača, pomoći dijelovi i njihovi dijelovi	20.476.275	31.935.069	55,96
Plastična kutija, kutija za pokućstvo	15.097.124	19.974.766	32,31

Izvor: Ministarstvo ekonomije u Turskoj

Trgovinski deficit Turske i Rusije je prilično nepravedan u svom sadašnjem obliku. Iz tog razloga, da bi se uspostavio aranžman za rješavanje problema koji imaju prepreku u izvozu turske robe u Rusiju, neophodno je uspostaviti dobre ekonomske odnose. Ekonomski odnosi i saradnja svakako su najznačajnija polja bilaterale i multilaterale saradnje. Prva od ovih prepreka je da se ukine predugo zadržavanje uvezene robe na ruskim carinama zbog stroge kontrole, a na to dolaze i problemi koji proizlaze iz birokratije turskih poduzetnika na lokalnom nivou. Uzimajući u obzir cilj obima trgovine od 100 milijardi dolara, dvije strane moraju eliminisati ove prepreke kako bi se on postigao, čime se olakšava pristup preduzetnicima na domaćim tržištima i samim tim olakšava put ka postizanju željenog cilja.

Tabela 4. Glavne grupe proizvoda u uvozu Turske u Rusiju (u milionima dolara)

Proizvod	2010	2011	Razmjena (%)
Ugalj-gas, voden gas, naftni gas	6.645.193.052	10.892.050.736	63,91
Prirodni gas	6.204.009.577	10.295.440.860	65,95
Ugljeni katran i proizvodi od sirove naftе	7.888.180.238	4.468.072.487	-43,36
Tečno gorivo	6.014.466.084	2.768.989.359	-53,96
Gvožđe i čelik	1.592.724.538	2.050.010.973	28,71
Sirova naftа	1.873.295.620	1.698.990.387	-9,30
Obojeni metali i njihovi proizvodi	1.574.873.886	1.593.844.658	1,20
Ugljen i lignit, koks i sirova naftа proizvedeni iz uglja i lignita	1.419.400.907	1.469.828.473	3,55
Antracit	1.391.617.356	1.375.679.114	-1,15
Neobrađeni aluminijum	861.140.336	1.136.086.880	31,93
Metalne rudne mrvice, prosipci, ostaci	651.302.584	1.110.110.922	70,44
Gvožđe i čelični otpad	577.206.574	1.047.658.135	81,50

Gvožđe, čelik - valjani proizvodi	789.577.279	912.776.446	15,60
Drugi tečni ugljikovodonični plinovi	427.064.135	555.982.047	30,19
Žitarice i njihovi proizvodi	387.745.896	550.244.065	41,91
Ostale vrste pšenice	321.675.376	498.639.577	55,01
Gnojiva	218.082.186	350.328.931	60,64
Željezo, poluproizvedeni legirani čelični proizvodi - težina ugljika <% 0,25	284.366.422	311.593.234	9,57
Obrađene bakrene žice	83.336.482	211.561.735	153,86
Azotni minerali i hemijska gnojiva	175.530.334	206.220.013	17,48
Dva ili tri minerala koji čine hemijsku pripremu gnojiva	42.344.979	127.546.349	201,21
Koks i polukoksni proizvodi	9.576.900	68.894.845	619,39%
Željezne rude i koncentrati željezne rude	73.342.022	51.975.951	-29,13%
Ljuske od riže (Paddy)	47.169.902	34.942.123	-25,92%

Izvor: Ministarstvo ekonomije u Turskoj

U tom pogledu, na početku je za korake koje bi stranke trebale uzajamno poduzeti potrebno uspostaviti nove propise koji će poboljšati trgovinsku mobilnost dvije zemlje. Na primjer, počevši od druge polovine 2000-ih, turski prevoznici su počeli da se suočavaju sa ozbiljnim teškoćama ulaska u Rusiju. Ovo je bila jedno od najznačajnijih pitanja u Zajedničkoj ekonomskoj komisiji, koja se sastala prije Putinove posjete. Jedno od predloženih rješenja bila je međusobna aktivacija "pojednostavljeni carinski postupak (BGH/MD¹²)" u posljednjem kvartalu 2009. godine. (Grupa autora, 2013:40) BGH sistem predstavlja elektronsku aplikaciju koja ubrzava proces carinske tranzicije koja u normalnim uslovima traje 2-3 mjeseca, a u narednom periodu ima za cilj da evidentira neformalni procenat koji se procjenjuje kao značajan iznos u vanjskoj trgovini. Na primjer, pomoću BGH sistema u trgovini kofera sa Turskom, očekuje se da će se broj turskih izvoza u roku od nekoliko godina povećati sa 6-7 milijardi dolara na 15-20 milijardi dolara. (Ibidem) Standardizacija trgovine uz pomoć sistema BGH i kontinuitet rješenja koja ubrzavaju proces su od velikog značaja za povećanje mobilizacije trgovačke robe Turske i Rusije. Trgovina koferima, posebno nakon liberalizacije vanjskotrgovinskog režima 80-ih, bila je vrsta vanjske trgovine koja se pojavila u Turskoj. Napravljen je u obliku robe koja se donosi sa putnikom. To je trgovina koja se obavlja na malim količinama, ne podliježe uobičajenom režimu vanjske trgovine zemlje, stoga se može obavljati bez potrebe da bude zvanični uvoznik ili izvoznik i uglavnom je neregistrovana. Trgovina koferima se može vršiti i u obliku strane robe koja ulazi u zemlju i izlaza robe iz zemlje. Primjer sjevernog Kipra za prodaju robe dovezene u Tursku sa putnikom iz Turske republike jedna je od najstarijih praksi u ovoj trgovini.¹³ U

¹² Više o tome: <https://ab.gtb.gov.tr/uluslararası-projeler/basitleştirilmiş-gumruk-hatti> (Pristup: 15.10.2020.)

¹³ Više o tome: "[Bavul ticareti](#)" düzenlemesi (hurriyet.com.tr), (Pristup: 21.12.2020.)

poređenju rezultata izvoza Turske u 2010. i 2011. godini, vidljivo je da oblasti u kojima se ostvaruje rast ostvaruju industrijski proizvodi, a ne prodaja sirovina ili poljoprivrednih proizvoda. Sa druge strane, u istom periodu je Rusija ostvarila značajne dobitke u izvozu energetskih proizvoda i sirovina. U tom smislu, čini se da ekonomije ove dvije zemlje dopunjaju jedna drugu. Prema gore navedenoj tabeli (tabela 4), primjetno je da se većina ruskih izvoza u Tursku, zasniva na sirovinama. S obzirom na ograničenje dodatne vrijednosti u trgovini takvim robama i cikličnoj mobilnosti u cijenama sirovina na globalnim tržištima, može se reći da to ne ide u korist Rusije. Autor Jillmaz navodi da je za obezbjeđivanje međusobne trgovine na zdravom tlu, potrebno omogućiti širenje trgovine prema različitim sektorima, što će smanjiti eventualne rizike i ostvariti razvijanje trgovine na zdravoj osnovi. U tom kontekstu, privrednici obje zemalje treba da se okrenu sektoru sa visokim potencijalom kako bi uspostavili nove trgovinske veze između dvije zemlje. (Yilmaz, 2016:38) Rusija najviše uvozi proizvode iz Kine i Njemačke. Kina je vodeći svjetski trgovački akter kada su u pitanju niske tehnologije a Njemačka, kada su u pitanju visokotehnološki proizvodi. Dok Njemačka pokušava da zadrži svoju poziciju investirajući značajno u inovacijske tehnologije, Kina pokušava da zaštitи svoje troškovne tačke razvojem novih strategija u smislu konkurenčije. Kada se ispitaju komercijalne performanse ovih zemalja sa Rusijom, posebno kada se uzme u obzir geografska blizina Turske i Rusije, može se reći da je moguće ostvariti postavljeni cilj trgovine od 100 milijardi dolara. Međutim, činjenica je da su za dvije zemlje potrebne strategije za međusobno podržavanje svojih konkurentske prednosti u trgovinskom smislu. To se može postići ako Rusija i Turska, dok konkurišu sa zemljama poput Kine i Njemačke u isto vrijeme uspiju zadržati svoj udio na tržištu a i proširiti trgovački obim. U tom smislu, članstvo Rusije u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, kao što može biti prilika za Tursku, također uključuje i neke rizike s kojima bi se mogla suočiti. Uz otklanjanje prepreka prije članstva i uvođenje određenih standarda, turski preduzetnici su imali priliku da nastave svoje aktivnosti na otvorenijem ruskom tržištu. Međutim, s obzirom na postojanje aktera kao što su Kina i Njemačka, vidi se da su potrebne sve zajedničke politike kako bi se ova prednost iskoristila na duži rok. Ministarstvo vanjskih poslova republike Turske navodeći podatke o ekonomskim odnosima između Turske i Rusije objašnjava da su oni postali najvažnija komponenta bilateralnih višedimenzionalnih odnosa. Obim trgovine ove dvije zemlje premašio je 25,2 milijarde dolara, od prvih 11. mjeseci 2007. godine, što je Rusiju učinilo drugim trgovačkim partnerom Turske nakon Njemačke. Rusija je sada glavni izvor uvoza za tursku ekonomiju. Uvoz iz Rusije čini oko 13% ukupnog uvoza. Udio Turske u ruskoj vanjskoj trgovini također je dostigao značajan nivo. Od 2007. godine Turska je s udjelom od oko 5% četvrta ruska zemlja izvoza. Ruski uvoz iz Turske takođe se povećava i dostigao je 4,3 milijarde dolara u prvih

11 mjeseci 2007. godine. Ukupna vrijednost projekata koje su poduzeli turski izvođači u Rusiji premašila je 26 milijardi dolara, što je Rusiju učinilo daleko najvažnijim tržištem za turske građevinske usluge. Što se tiče turskih direktnih investicija u Rusiju, procjenjuje se da su dostigle 5,6 milijardi dolara.¹⁴ Aleksandar Jakovenko je u svojoj izjavi o uspješnosti saradnje na ekonomskom polju Rusije i Turske naveo da trgovinske i ekonomske veze, koje su se intenzivno razvijale u posljednjem desetljeću, i dalje su lokomotiva za rusko-turske odnose. U 2003. zvanični trgovački promet premašio je prošlogodišnji nivo za milijardu dolara i iznosio je 6,8 milijardi. U tekućoj će godini ovaj pokazatelj doseći približno 9 milijardi dolara. Rusija čvrsto drži drugo mjesto u vanjskoj trgovini Turske.¹⁵

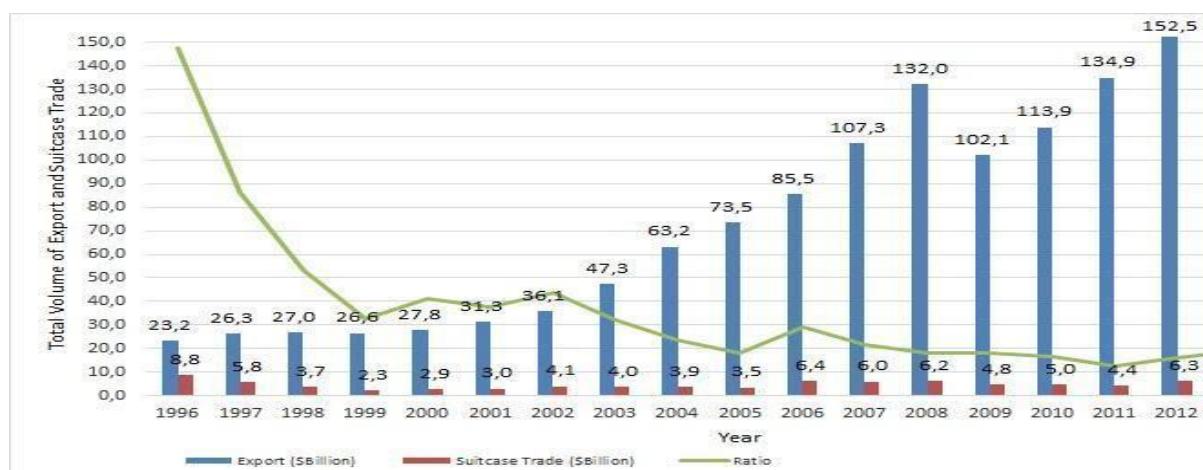
¹⁴ Više o ovome pogledati na: [Turkey's Commercial and Economic Relations With Russian Federation / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs \(mfa.gov.tr\)](http://www.mfa.gov.tr/CommercialAndEconomicRelationsWithRussia.pdf) (Pristup: 23.12.2020.)

¹⁵ Više o tome: Alexandar Yakovenko, The Spokesman of Russia's Ministry of Foreign Affairs (2004): [The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation \(mid.ru\)](http://www.mid.ru/foreignpolicy/doc/?id=1081) (Pristup: 23.12.2020.)

2.2. Ekonomска сарадња и инвестиције

У циљу решавања економских односа Турске и Русије на свеобухватањ начин, не треба ignorisati економску величину транспорта трговине коферима и туризма. Током деведесетих година, посебно место у економским доносима је зазимала трговина коферима. Када општуба руских енергетских ресурса достиже циљане бројке, пре свега оне природног гаса преко Средоземним морем Плави ток, ниво билатералне трговине с Турском чак ће у наредне две или три године премашити 10 милијарди долара, а узимајући у обзир трговину коферима, између 12-13 милијарди долара. (Министарство ванских послова Руске Федерације, 2004:1846) Бројке у овој трговини порасле су на 8,8 милијарди долара 1996. године, али су се постепено смањиле на 3-4 милијарде долара почетком 2000-их година. Након 1996. трговина коферима је опала, а најдраматичнији пад догодио се између 1996. и 1999. Трговина коферима опала је са 8,9 на 5,9 милијарди долара у 1997. и 3,7 милијарди долара у 1998. Трговина је дистигла најнижи ниво 1999. године са 2,26 милијарде долара¹⁶. Аутори наводе да су након 1999. године приходи од трговине коферима били нестабилни. Трговина коферима благо је порасла од 2000. до 2002. У наредном периоду промет коферима је опао. Након 2005. године трговина коферима нагло је порасла 2006. године и дистигла 6,5 милијарди долара. Промет је био стабилан до краја 2008. године, а након тога опадао. Трговина коферима постепено се повећавала од 2012. нареде. (Aydin, Oztig, Bulut, 2016:15) На основу ових података, 35-40% трговинског дефицита од 19 милијарди долара подвржени су путем туризма, трговине коферима и других сличних активности.

Grafikon 4. Razvoj trgovine koferima sa ukupnim turskim izvozom

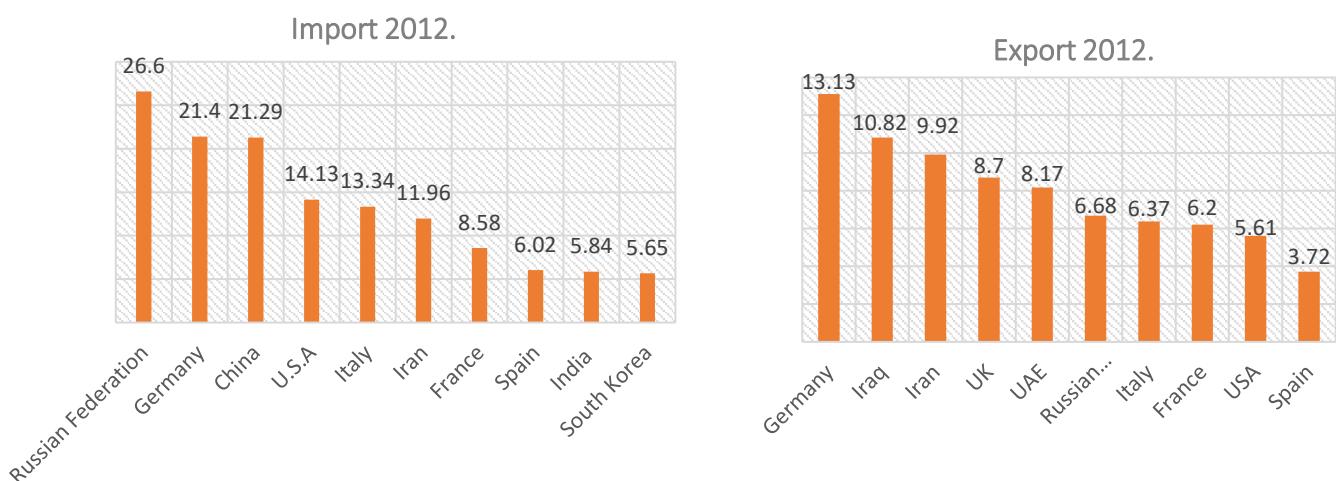

Izvor: Централна банка Турске (2014)

¹⁶ Više o tome: Централна банка Републике Турске www.tcmb.gov.tr, Страница посећена 9.5. 2020.)

Pored toga, ruske firme imaju više entuzijazma za ulaganje u rastuću tursku ekonomiju nego u prošlosti. U ovom kontekstu se može razmotriti i ulaganje ruskog *Yandexa* u turski komunikacioni sektor. *Yandex*, uključujući i jedan u Turskoj, ima 14 kancelarija u šest različitih zemalja. *Yandex*, sa svojom kancelarijom u Istanbulu u 2011. godini je doprinjeo tome da trenutni tržišni udio Turske u internet pretraživaču ima stopu od oko 1%. (Grupa autora, 2013:42) Iako je razmjera uložene investicije relativno niska u poređenju sa drugim sektorima, Istanbul je bio jedna od istaknutih lokacija u ruskim inovacionim strategijama. Također, *Yandex*, za razliku od mnogih kompanija koje posluju na internetu, plaćajući poreze u Turskoj pokazuje svoju dobru namjeru turskim vlastima. Kada pogledamo aktivnosti turskih firmi u Rusiji, postoje razlike u pogledu kvaliteta i obima poslovanja. Naročito je izraženo u oblasti sklapanja ugovora gdje su u 2011. godini turske firme sklopile ugovor o uslugama od 3,5 milijardi dolara. Ukupna vrijednost sklopljenih ugovora potpisanih između 1972. i 2012. godine iznosi 39 milijardi dolara. Pored realizovanih ugovornih usluga, ukupne investicije turskih kompanija u Rusiji su dostigle 7-8 milijardi dolara. (Ibid) U ovim aktivnostima ističu se ulaganja u trajne kućne aparate. Da bi se ostvarilo više proizvodnje u Rusiji, zastupljenost Beko i Vestel proizvoda na ruskom tržištu je 10%. Turske kompanije su također aktivne u sektorima poput hemijskog, građevinskog, tekstilnog i proizvodnje pića. Još jedna oblast u kojoj su turski investitori nedavno koncentrisali je bankarski sektor. U Rusiji od 2012. godine postoji sedam turskih banaka: *Yapı Kredi Moskva*, Garanti banka, Denizbank (koja se pripojila Sberbank-u 2012.), *Credit Europe Bank* (ranije poznata kao Finansbank), Ziraat Bank, *Procommerce Bank* i *Türkiye İş Bankası* (CJSC Sofia Bank). (Özdemir, 2019:101)

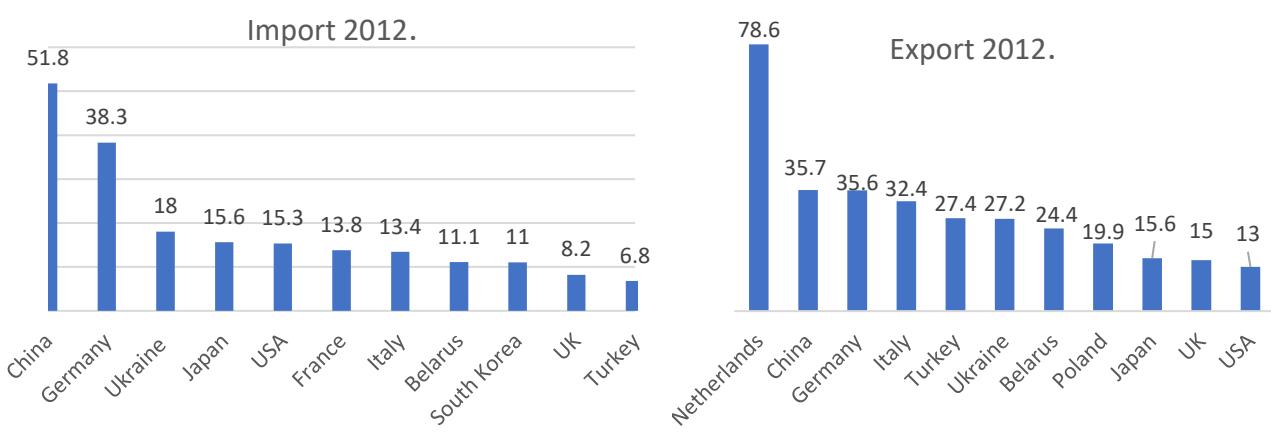
Grafikon 5. Najvažniji turski trgovачki partneri

Izvor: Turski statistički zavod

Posmatrajući globalno, čini se da se tursko-ruske privrede dopunjaju. Iako je obim trgovine dostigao 40 milijardi dolara, ova brojka je znatno ispod cilja od 100 milijardi dolara. Da bi se postigao ovaj cilj, potrebno je ojačati postojeće komercijalne aktivnosti i razviti različite strategije kako bi se osigurala sektorska raznolikost. S druge strane, kada pogledamo brojke u 2012. godini, vidi se da, ni Turska ni Rusija, nemaju obim trgovine od 100 milijardi dolara sa bilo kojom zemljom. Ali, može se reći da je Rusija u posljednje vrijeme dobro obavljala bilateralne trgovine sa određenim zemljama. Rusija ima obim trgovine od 87,5 milijardi dolara sa Kinom i 74 milijarde dolara sa Njemačkom. Što se tiče Turske, obim prometa od preko 20 milijardi dolara ima prije svega sa Rusijom, potom i sa Njemačkom, Kinom i Iranom. (Grupa autora, 2013:44)

Grafikon 6. Najvažniji ruski trgovački partneri

Izvor: Carinska služba Ruske Federacije

U cilju povećanja obima trgovine sa Rusijom, potrebno je razlikovati diversifikaciju sektora u kojima se trgovina vrši, kao i destinacije komercijalnih investicija i aktivnosti. U tom smislu, bilo bi korisno istražiti nova područja konkurenčije i saradnje tako što će se u bilateralnoj trgovini izaći iz građevinskog i turističkog sektora. Nedavne ruske investicije na turskom tržištu u bankarskom i komunikacijskom sektoru su bile veoma važne u smislu obezbjeđivanja sektorske raznovrsnosti. U tom pogledu turske firme osim Moskve i Sankt Peterburga, iako nisu dovoljne za proširenje posebno u istočnim regionima Rusije, predstavljaju obećavajuće aktivnosti. Nedavno se interesovanje turskih investitora u različitim sektorima u Rusiji povećalo. Primjeri koji predstavljaju ove interese su ulaganja firme *Boydak Holding* u sektoru nameštaja od 35 miliona dolara i investicija firme *Hayat Holding* u Tatarstanu u drvnu i papirnu industriju vrijedna 500 miliona dolara. (Grupa autora, 2013:44) Partnerstva koja će biti uspostavljena od strane turskih i ruskih preduzetnika u narednom periodu će im pomoći da uđu na ova tržišta brže i na taj način pruže sektorskiju raznolikost. Populacije kao što su Novosibirsk, Omsk, Kazan i Ufa

u regionima kao što su Sibir, Tatarstan i Baškortostan gdje se nalazi više od milion gradova će predstavljati mogućnosti uspostavljanja saradnje sa konzorcijumima. Mogućnosti saradnje također treba razmatrati i u oblasti informacionih tehnologija. Činjenica da su u proteklom periodu Turska i Rusija fokusirane na ovim prostorima i činjenica da je ovo polje otvoreno za konkurenčiju u globalnoj ekonomiji, sve to obećava buduća partnerstva. Izgradnjom Silikonske doline u regionu Skolkovo u blizini Moskve, iskustvo SAD-a u ovoj oblasti pokušava da se prenese na Rusiju. (Ibidem) Što se tiče Turske, u gradovima kao što su Ankara, Istanbul i Izmir ona gradi tehnike u kojima se informacione tehnologije mogu razvijati uz saradnju akademske zajednice i poslovnog svijeta. U tom pogledu, vidi se da su obje zemlje na početku puta. U narednom periodu biće u interesu obje zemlje da razmijene iskustva i znanja u ovim područjima u smislu brendiranja i konkurentnosti proizvoda proizvedenih na međunarodnom tržištu. Kao rezultat toga, pored razvoja bilateralnih odnosa, potrebno je preduzeti i naredne korake kako bi se ojačala komunikacija između poslovnog svijeta i drugih zainteresovanih strana. U tom kontekstu, institucionalni mehanizmi razvijeni nakon 1991. godine su dali veliki doprinos sazrijevanju ovog dijaloga. Ovako postavljeni cilj bi trebao da se širi što je više moguće. Iskustvo Turske sa MSP¹⁷ treba smatrati kao prednost u trgovini sa Rusijom, jer ne samo za investitore velikih razmjera, istovremeno, biće prikladno uspostaviti i mehanizme u kojima se MSP mogu takmičiti u inostranstvu. Razmijene iskustava Turske u ovoj oblasti sa Rusijom, u ruskoj ekonomiji će također pružiti osnovu za jačanje i lokalne ekonomije.

¹⁷ Više o tome: <https://tr.wikipedia.org/wiki/KOB%C4%B0>, (Pristup: 16. 10. 2020.)

3. Institucionalni mehanizmi Turske i Rusije

Institucionalni mehanizmi koji se efikasno koriste u tursko-ruskim odnosima imaju važnu ulogu u razvoju dijaloga. Dva važna mehanizma uspostavljena u doba Hladnog rata u velikoj su mjeri doprinijela konsolidaciji i institucionalizaciji ekonomskih veza dvije zemlje. Zajednička ekomska komisija (KEK) i Savjet za saradnju na visokom nivou (UDIK) Turske i Rusije, služe za zdrav razvoj komunikacije između birokrata i političara. Zahvaljujući ovim institucionalizovanim i efikasnim platformama kanali dijaloga dvije države mogu biti otvoreni čak i u periodima regionalne i globalne krize.

3.1. Zajednička ekomska komisija (KEK)

Nastojanja da se uspostave zajednički institucionalni mehanizmi između Turske i Rusije se temelji na 60-ima. U tom kontekstu, prvo je uspostavljen Sporazum o ekonomskoj i tehničkoj saradnji 25. marta 1967. godine između Sovjetskog Saveza i Republike Turske, a potom su 1975. godine potpisani razni sporazumi sa ciljem održavanja ekomske saradnje. Prema članu 6 ovog sporazuma, stranke su odlučile da uspostave Međuvladinu zajedničku komisiju za tursko-sovjetsku ekonomsku saradnju. (Özdemir, 2019:101) Gledajući datume sporazuma gdje se Turska nalazi u suprotnom bloku u odnosu na SSSR, može se primjetiti da su oni potpisani tokom perioda Hladnog rata. U skladu sa sporazumima Turska i Rusija su odlučile da uspostave zajedničku komisiju, a komisija se prvi put sastala u Moskvi u decembru 1976. U periodu od 1976. do 1989. godine, komisija se sastala ukupno 12 puta. (Grupa autora, 2013:45) Turska je 25. februara 1991. sa Rusijom, koja se nalazila u sastavu SSSR-a, potpisala još jedan sporazum sa Sovjetskom Federativnom Socijalističkom Republikom. Sporazum je zapravo bio izjava dobre volje između strana i pripremio je put za ekonomsku saradnju Turske i Rusije i nakon raspada Sovjetskog Saveza.

Tabela 5. Sastanci zajedničkih ekonomskih komisija

1.	2-6 Novembar 1992	Ankara
2.	1-6 April 1994	Moskva
3.	4-7 Novembar 1997	Ankara
4.	1-5 Novembar 1999	Moskva
5.	20-23 Oktobar 2000	Ankara
6.	29-30 Novembar 2004	Moskva
7.	30 Maj 2006	Istanbul
8.	27-28 Maj 2008	Moskva
9.	3-6 August 2009	Ankara
10.	5-6 Maj 2010	Ankara
11.	2-4 Mart 2011	Kazan

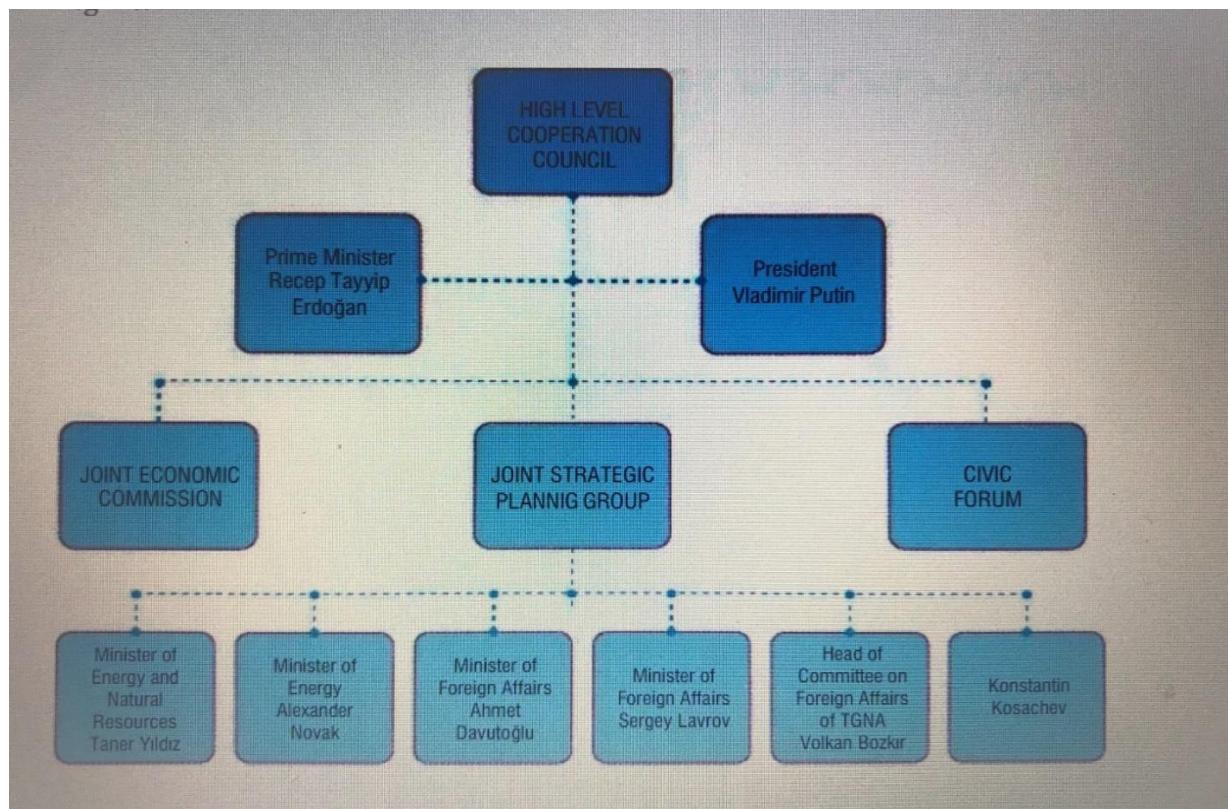
Godine 1992. godine, Moskva i Ankara su izvršile službenu prepisku, koja je otkrila svoju političku volju u nastavku trgovinskog sporazuma o prirodnom gasu iz 1984. godine. U maju 1992. strane su potpisale sporazum o osnivanju komisije pod nazivom KEK. Zapravo, sa novom komisijom koja će biti uspostavljena, mehanizam koji je ustanovljen 1975. je imao za cilj da održi svoju funkcionalnost u novom periodu. Prema tome, predviđeno je da se ova komisija sastaje najmanje jednom godišnje pod rukovodstvom ministara koje određuju turske i ruske vlade. Glavni zadatak Komisije je pronalaženje novih načina za unaprjeđenje međusobne trgovine promovisanjem privatnih kompanija i različitih komercijalnih okruženja. Autorica Kelkitli navodi da je glavni cilj Komisije bio revizija postojećih komercijalno-ekonomskih odnosa dvije države, zatim poduzimanje mjera kako bi se izgladile tačke neslaganja i podstakli napori za unapređenje ekonomskih odnosa do nivoa koji je zadovoljavao interes obje strane. (Kelkitli, 2017:106) Komisija je funkcionalisala kao pripremni organ koji je postavljao temelje za ekonomski sporazume i protokole koji će biti potpisani između dvije zemlje. KEK se sastao 12 puta od 1992. godine. Komisija, koja je sazvana samo četiri puta u periodu od 1992. do 1999.

godine, počela je učestalo održavati svoje sastanke nakon 2000. godine. Tokom ovih sastanaka strane se uglavnom bave pitanjima trgovine prirodnog gasa, proizvodnjom električne energije, kao i koracima koji se preduzimaju u industriji gvožđa i čelika a bave se i pitanjima vezanim za transport, rudarstvo, tehnologiju, turizam i sektor zdravstva. Sastanak iz 1999. godine je sadržavao određene osobenosti. Na sastanku održanom u Moskvi, turska strana je podržala članstvo Rusije u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i najavila Rusiji svoje kredite *Eximbanke* koje će uložiti za investicije u vrijednosti od 350 miliona dolara. (Grupa autora, 2013:46) Drugim riječima, Turska je ovim mehanizmom paralelno razvijajući dijalog sa Rusijom ujedno postala i važna podrška za članstvo Rusije u WTO. Prisustvo KEK-a u procesu pripremilo je važnu infrastrukturu za uspostavljanje novih mehanizama. Sedmicu dana prije svog boravka u Turskoj, ruskog predsjednika Dmitrija Medvedeva koji je posjetio Tursku 11. i 12. maja 2010. godine, KEK se sastao deseti put da razgovara o mogućim oblastima saradnje. Na ovom sastanku stranke su pripremile deklaraciju o uspostavljanju UDIK-a između dvije države. KEK je, sa formalizacijom UDIK-a, kako bi postao pripremni mehanizam, prije sastanka turskih i ruskih lidera, preuzeo ulogu platforme u kojoj su napravljeni neophodni tehnički intervjuji i nacrtani glavni okviri susreta.

3.2. Savjet za saradnju na visokom nivou (UDIK)

Tokom dvadesetih godina, bilateralni odnosi su se produbili jačanjem ekonomskih odnosa i trgovine koferima. Turska i Rusija su bile prisiljene da se bliže bave pitanjima razvoja euroazijske regije i dešavanjima u globalnoj ekonomiji i u tom kontekstu, dijalog dvije zemlje je postao dublji i komplikovaniji raspravom o regionalnim političkim događanjima i regionalnim kriznim situacijama tokom pregovora lidera. Bilateralni odnosi usvojeni su planom 1. marta 2003. godine, a nakon rusko-gruzijskog rata 2008. godine, koji je pomogao izgradnji međusobnog povjerenja kada su usvojeni određeni kritični preokreti. (Grupa autora, 2013:47) Stranke su na 10. sastanku Zajedničke ekonomске komisije uspostavljanjem UDIK-a pokazale svoju odluku da institucionaliziraju taj dijalog. Prvi sastanak Savjeta realizovan je tokom posjete predsjednika Dmitrija Medvedeva Turskoj, a tokom posjete, Redžep Tajip Erdogan i Dmitrij Medvedev su potpisali 16 dokumenata i zvanično uspostavili UDIK. Obje strane na najvišem nivou izvršne vlasti (ruski predsjednik i premijer Turske), pristale su na godišnje okupljanje u Turskoj i Rusiji. Zajedno sa drugim oblastima saradnje, potpisana su i dva ključna ugovora, ugovor o osnivanju nuklearne elektrane u Mersin Akuju i o viznoj liberalizaciji. Kelkitli u svom djelu navodi da je

Savjet djelovao kao posrednik između javnog i privatnog sektora okupljujući državne zvaničnike i predstavnike poslovne zajednice. Tursko-rusko poslovno vijeće koje je djelovalo pod okriljem UDIK-a se sastojalo od kompanija koje su već imale poslovne odnose ili su planirale da takve odnose razvijaju u svakoj zemlji. (Kelkitli, 2017:107) Vijeće je organiziralo zajednička okupljanja, izložbe, sajmove, konferencije, seminare, simpozije i informativne sastanke kako bi turske i ruske privrednike informirali o postojećim poslovnim prilikama u Turskoj i Rusiji i upoznali ih s ekonomskim izgledima, poslovnim okruženjem i zakonodavstvom u svakoj zemlji.

UDIK ima trostruki mehanizam. Ovi mehanizmi služe kao dijalog i kao radni kanali koji okupljaju različite grupe prije samita lidera. U tom kontekstu, KEK je najstariji od ovih mehanizama, dok su Zajednička grupa za strateško planiranje (u daljem tekstu: OSPG) i Socijalni forum relativno novi mehanizmi. OSPG se sastala tri puta u 2011., 2012. i 2013. godini, kojom su predsjedavali ministri vanjskih poslova dvije zemlje. Prema protokolu, stranke se moraju sastajati najmanje jednom godišnje. Prvi sastanak OSPG održan je 20. juna 2011. godine u Istanbulu. (Özdemir, 2019:108) Kao rezultat ovog sastanka, Turska i Rusija su se dogovorile da unaprijede saradnju na regionalnim i globalnim pitanjima, poput borbe protiv terorizma, evropske sigurnosti, nuklearnog naoružanja i ilegalne trgovine. Drugi sastanak je održan 25. juna 2012. godine u Moskvi. Ministri su razmijenili stavove o energetici, turizmu i regionalnim pitanjima. Iako je početkom 2008. globalna finansijska kriza utjecala u određenim razmjerama kako na Tursku, tako i na Rusiju, kao što utječe i na svaku zemlju, ipak su problemi nastali tokom

krize, prevaziđeni. Imajući u vidu iskustva dvije zemlje u prethodnim krizama i krizom iz 2008. godine, dijeljenjem ovih iskustava Rusija i Turska će uhvatiti priliku za dalju saradnju u ekonomskom smislu na samitu G20. Turska i Rusija imaju mnoge platforme na međunarodnom nivou. U tom smislu, redovan dijalog između ministara i birokrata služi za stvaranje zajedničkog jezika na dugi rok, a također omogućava i trenutnu razmjenu mišljenja o regionalnim krizama. Uprkos ostvarenom dijalogu Rusija i Turska, u pogledu krize, još uvijek nisu pronašle efikasnu saradnju u pravom smislu te riječi. Jedan od najnovijih primjera u ovom kontekstu je Sirija. S obzirom da se sastanci mehanizama kao što su OSPG, KEK i UDİK redovno izvode, stranke pokazuju vrlo uspješan učinak u održavanju kanala dijaloga. Na ovaj način stranke imaju priliku da direktno dijele svoje preferencije vanjske politike bez posrednika. Iako imaju različite stavove o Siriji, ova situacija neće naškoditi bilateralnim odnosima Turske i Rusije. Socijalni forumi KEK, UDİK i OSPG, čiji su temelji postavljeni 2010. godine, imaju za cilj povećati dijalog dvije države na društvenom nivou, istovremeno poboljšavajući i dijalog zvaničnih kanala. U tom smislu, ove mehanizme treba posmatrati kao inicijativu koja se predlaže pristupom koji je izvan tradicionalnog pokreta misli u turskoj i ruskoj vanjskoj politici. Forum ima za cilj širiti dijalog na širem nivou okupljajući predstavnike naučnika, privrednika, umjetnika, intelektualaca i nevladinih organizacija. Efektivno funkcionisanje dijaloga na Socijalnom forumu će također doprinjeti dijalogu političke i birokratske elite i u buduće. Pitanja o kojima se ne može direktno razgovarati u formalnim mehanizmima, te pojava mogućnosti da se diskutuje na takvim platformama bez obavezujuće prirode, uveliko će pomoći u stvaranju zdravijeg komunikacionog kanala na duži rok.

4. Energija

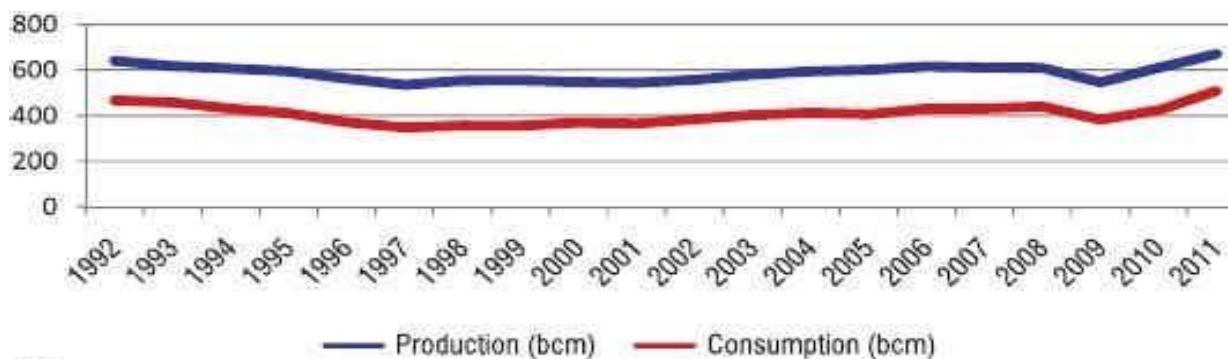
Energija je jedno od osnovnih područja saradnje Rusije i Turske. Trgovina energijom bila je važna za ekonomske odnose Turske i Ruske Federacije, prije svega zbog kontinuiteta u porastu, a drugo zbog jednostrane zavisnosti koju je stvorila na turskoj strani i rastućih prihoda koje je pružala Ruskoj Federaciji. I na kraju, energetski sektor stvorio je priliku za Tursku i Rusku Federaciju kao vitalne igrače uloge u energetskom sektoru. Započevši 60-ih, energetski odnosi dvije zemlje dobili su novu dimenziju nakon 1991. godine intenziviranjem politike naftovoda. Energetski odnosi 2000-ih godina dobili su zamah zahvaljujući vodstvu Erdogana i Putina, a vrhunac su dostigli uspostavljanjem Vijeća za saradnju 2010. Od 2011. godine turski zahtjevi za smanjenjem cijena plina i povećanjem količine dominiraju domenom dnevnog reda u energetskim pregovorima zemalja.¹⁸ Međusobna geografska blizina zajedno sa ograničenjima koje ima Turska u smislu energetskih resursa, Rusija koja je veoma bogata rezervama ugljovodonika, sve je to doprinijelo značaju energije u bilateralnim odnosima nakon 80-tih. Prema tome, Rusija ima najveće svjetske rezerve prirodnog gasa i drugu najveću rezervu uglja. U pogledu rezervi nafte, Rusija je, iako deveta u svijetu, svjetski lider u proizvodnji nafte zajedno sa Saudijskom Arabijom. Uzimajući u obzir ove faktore, saradnja Turske sa Rusijom u energetskom sektoru će biti prikazana kroz oblasti prirodnog gasa, nafte i nuklearne energije.

4.1. Prirodni gas

Rusija, sa širokim resursima ugljikovodonika, glavni je dobavljač energije u Evropi. Tri najveća kupca u Rusiji su Njemačka, Turska i Italija. Pored toga što je jedan od najvažnijih dobavljača prirodnog gasa u Evropi, Rusija je zemlja koja dobija najviše prirodnog gasa iz centralne Azije. Rusija je u 2011. godini uvezla 42,3 milijarde kubnih metara prirodnog gasa, a trošeći ukupno 509,01 milijardi kubnih metara gase, proizvela je gas u količini od 670,01 milijardi kubnih metara. U tom smislu, baš kao što je i najveći svjetski proizvodač prirodnog plina, Rusija i troši više od dvije trećine plina koji proizvodi. Rusija, koja koristi gas iz Centralne Azije kao stabilizator u procesu proizvodnje i potrošnje, također izvozi značajan dio tog plina na Zapad.

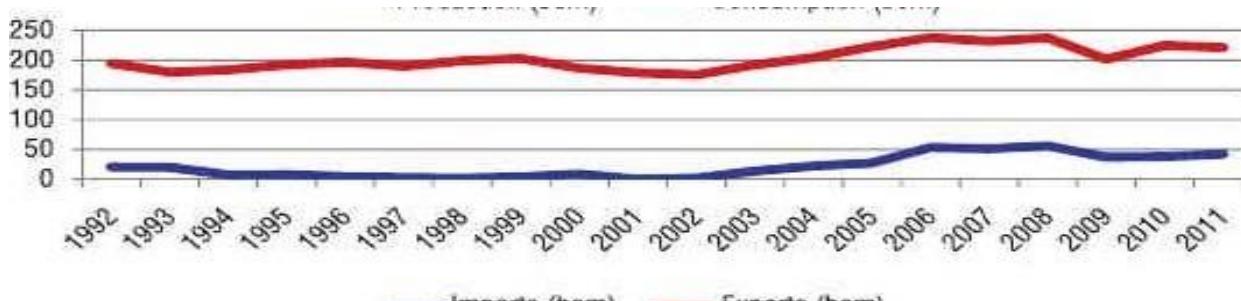
¹⁸ Više o tome: [Energy in Turkey and Russia's Roller-Coaster Relationship, Articles Volkan S. Ediger, Duygu Durmaz Insight Turkey](#) (Pristup: 27.12.2020.)

Grafikon 7. Proizvodnja i potrošnja prirodnog gasa u Rusiji (1992-2011)

Turska je, prema ruskom energetskom gigantu Gazpromu, drugo najveće tržište. U 2012. godini, Turskoj je za korištenje 45,2 milijarde kubnih metara prirodnog gasa, 27,02 miljadi kubnih metara prirodnog gasa snabdjeveno iz Rusije koja, prema tome ima 59,8% tržišnog udjela u Turskoj. Ostali dobavljači u Turskoj su: Iran (19%), Azerbejdžan (9%), Alžir (9%), Nigerija (3%). Dio potrošenog plina (2%) isporučuje se sa tržišta LNG¹⁹. (Grupa autora, 2013:47)

Grafikon 8. Izvoz i uvoz prirodnog gasa u Rusiji (1992-2011)

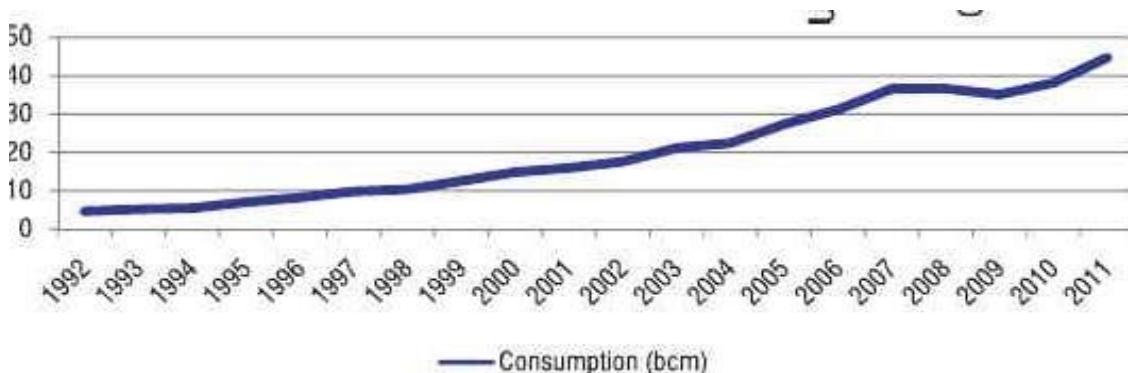
Izvor: Međunarodna statistika energije

U predstojećem periodu, Ministarstvo energetike i prirodnih resursa Republike Turske je odredilo konkretnе strateške ciljeve koji bi mogli da utiču na ukupan udio Rusije. U kontekstu ovih ciljeva turske vlasti do 2015. godine, u pogledu uvoza prirodnog plina u Tursku, očekuju smanjenje udjela Rusije na tržištu prirodnog gasa do 50%. (2013:50) U stvari, iako udio ruskog plina na turskom tržištu sa 66% (2005.) na 59,8% (2012.) pokazuje pad u grafikonu, ukupna količina potrošenog ruskog gasa u istom periodu povećala se sa 18 milijardi kubnih metara na 27,2 milijardi kubnih metara. Ove statistike, povećanjem potrošnje u Turskoj, pokazuju da

¹⁹ Više o tome: <https://www.iea.org/publications/reports/LNGMarketTrendsandTheirImplications/> (Pristup 28.12.2020.)

Turska slijedi strategiju za smanjenje rizika koji mogu nastati diverzifikacijom dobavljača energije. Međutim, to ne znači da će Turska smanjiti količinu prirodnog plina koji uvozi od bilo kojeg partnera. Naprotiv, povećavanjem potrošnje energije, Turska ulazi u potragu za novim dobavljačima. U tom kontekstu, uprkos mogućnosti pada tržišnog udjela Rusije u Turskoj, ona će i dalje zadržati značaj Turske kao dobavljača prirodnog plina u budućnosti.

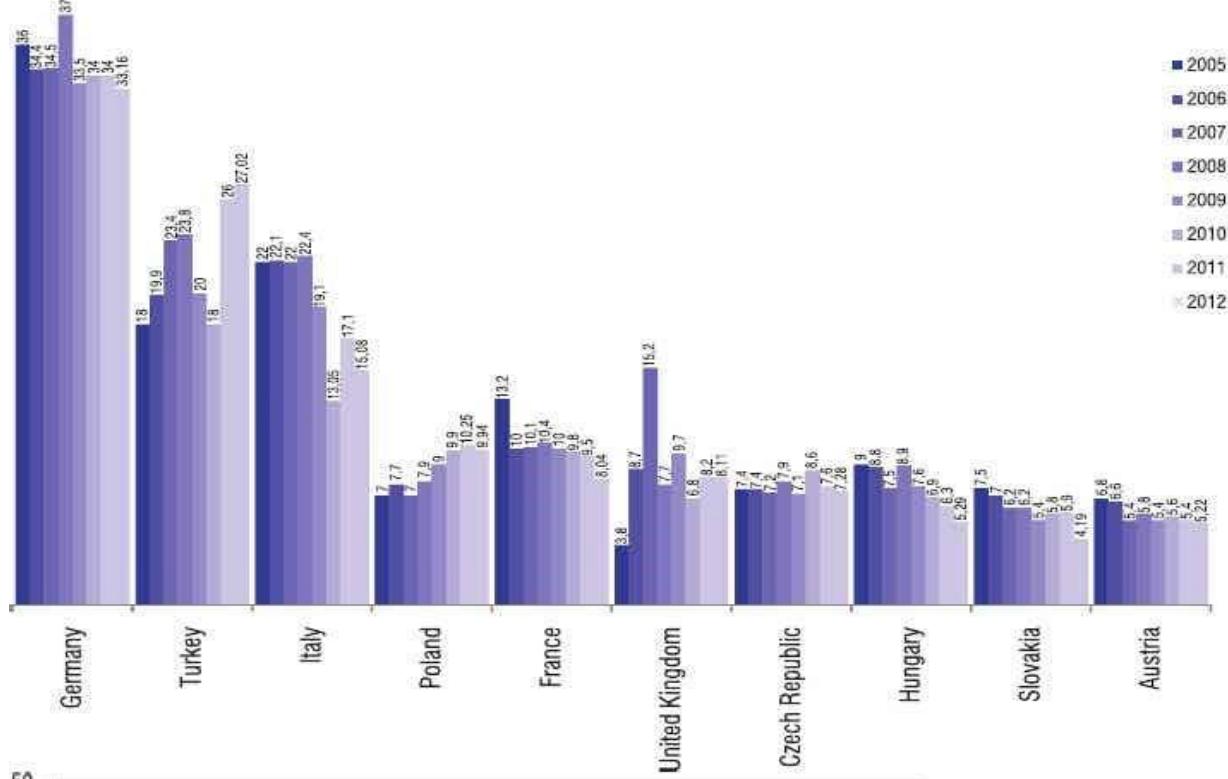
Grafikon 9. Potrošnja prirodnog plina u Turskoj (1992-2011)

Izvor: Međunarodna statistika energije

Ukoliko se osvrnemo na prošlost, sve do 80-tih je vidljiva saradnja u oblasti prirodnog gasa Turske i Rusije. Godine 1984. između SSSR i Turske je potписан ugovor na 25 godina, počev od 1987. godine. (Kelkitli, 2017:110) Turska se, na osnovu sporazuma *Barter* (razmjena), u zamjenu za prirodni gas iz SSSR-a, obavezala da će isporučivati pamuk, meso, biljno ulje, industrijske proizvode, proizvode od čelika i ne-čelične proizvode. Ovim sporazumom, Turska se sreće sa čistom energijom, i na taj način ima priliku da riješi problem zagadenja zraka u metropolama. Kupovine prirodnog gasa, koje su stvorile naviku u energetskom sektoru u Turskoj, imale su dugoročan efekat. Vremenom se potrošnja prirodnog plina u Turskoj popela sa 45 milijardi kubnih metara na 1,5 milijardi kubnih metara. S druge strane, dok je Turska sklapala ugovore s drugim zemljama, nastavila je da povećava kapacitet i broj cjevovoda iz Rusije. Danas se, energetska saradnja Turske sa Rusijom započeta 80-tih godina, ogleda i u drugim oblastima, i vidljivo je da doprinosi izgradnji povjerenja stvaranjem konkretnog i pozitivnog efekta na dijalog između ove dvije države. Turska se pokazala kao jedan od najpouzdanijih kupaca za Rusiju, te je tako i Rusija postala pouzdan dobavljač za Tursku. U prethodnim godinama, kada bi nastajali problemi u vezi sa protokom plina iz Irana ili Azerbejdžana u Tursku, Rusija bi slala dodatne zalihe gasa u Tursku kako bi zatvorili jaz i na taj način pokazala značaj koji pridaje turskom tržištu.

Grafikon 10. Izvoz prirodnog plina Gazproma u Evropu (milijardi m³)

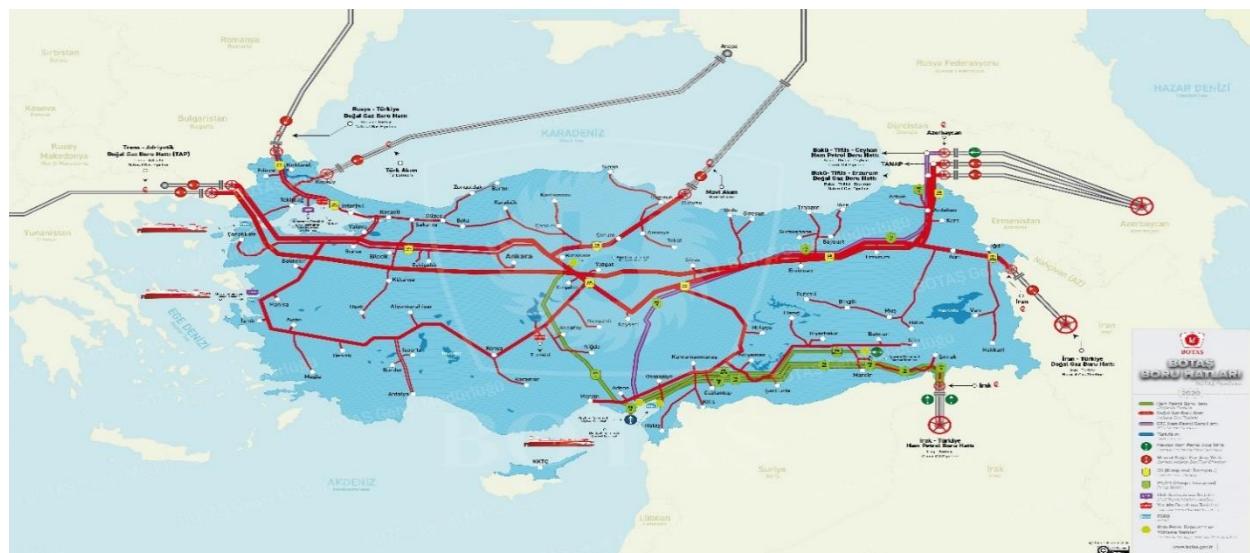

Izvor: Gazprom

U drugoj deceniji 2000-ih, dvije države su počele da sarađuju u različitim oblastima u sektoru prirodnog gasa. Kelkitli u svom djelu navodi da je 30. decembra 2002. godine održana ceremonija potpisivanja protokola za puštanje u rad Plavog toka u Durusu, blizu Samsuna, a 20. februara 2003. godine prvi ruski prirodni gas prebačen je Turskoj novim cjevovodom (Gazprom 2008.) (Kelkitli, 2017:110) Tokom Putinove posete Ankari 2009. godine, Turska je u svojoj ekskluzivnoj ekonomskoj zoni dozvolila Rusiji da izradi potrebne studije izvodljivosti za milijardijski projekat izgradnje prirodnog gasa Južni tok. (Grupa autora, 2013:52) Zatim je Ankara, prilikom Taner Jildizove posjete Moskvi u decembru 2011. godine, proslijedila ruskim vlastima odobrenje za izgradnju cjevovoda. Ovakav stav Turske, kada su u pitanju interesi Rusije, te ankarski pristup pitanjima vezanim za saradnju, a ne konkurenciju i to ne samo u bilateralnim odnosima, bio je pozitivan korak i važan gest koji je pokazao da je Moskva pouzdan partner u regionalnom smislu. Jedan od glavnih ciljeva strategije Rusije, koja pokušava da zaštitи svoje geopolitičke interese, jeste da ojača svoju tehničku infrastrukturu na evropskom tržištu, gdje pridaje veliki značaj eliminisanju mogućnosti da dugoročno oslabi. U tom kontekstu, Rusija je 2012. godine dovršila izgradnju gasovoda prirodnog gasa Sjeverni tok kapaciteta 55 milijardi kubnih metara, koji je u punom kapacitetu pušten u pogon. (Özdemir, 2019:111) Gasovod Južni tok se smatra slijedećim važnim projektom za transport ruskog gasa u Istočnu Evropu. Za Tursku

i Rusiju u sektoru gasa, drugi važan korak je da se dođe do sporazuma o sektorskoj liberalizaciji u Turskoj. Ranije su, trgovinom prirodnog gasa između dvije zemlje, koordinisala javna preduzeća *Gazprom* i *Botaš*. Turska je, kao što je u procesu prenošenja trgovine prirodnim gasom na privatni sektor, u skladu sa liberalizacijom energetskog tržišta, obnovila ugovor od 6 milijardi kubnih metara između *Botaša* i *Gazproma* i izvršila prenos ovog sporazuma na privatne kompanije. Prema sporazumu sa *Gazpromom*, Turska je počela da uvozi plin od četiri kompanije koje su licencirane od strane Regulatornog tijela za energetsko tržište. U skladu s tim, među tim kompanijama su: Akfel (2,25 milijardi kubnih metara), Bosfor plin (1,75 milijardi kubnih metara), Kibar energija (1 milijarda kubnih metara) i Zapadni gasovod (1 milijarda kubnih metara). (Ibidem) Ovim sporazumom je završen *Botašov* monopol na turskom tržištu energije i između turskih kompanija i *Gazproma* su se pojavile mogućnosti za saradnju o kupovini i prodaji većih količina prirodnog gasa.

Grafikon 11. Mapa cjevovoda za prirodni plin i naftu u Turskoj

Izvor: Botaš²⁰

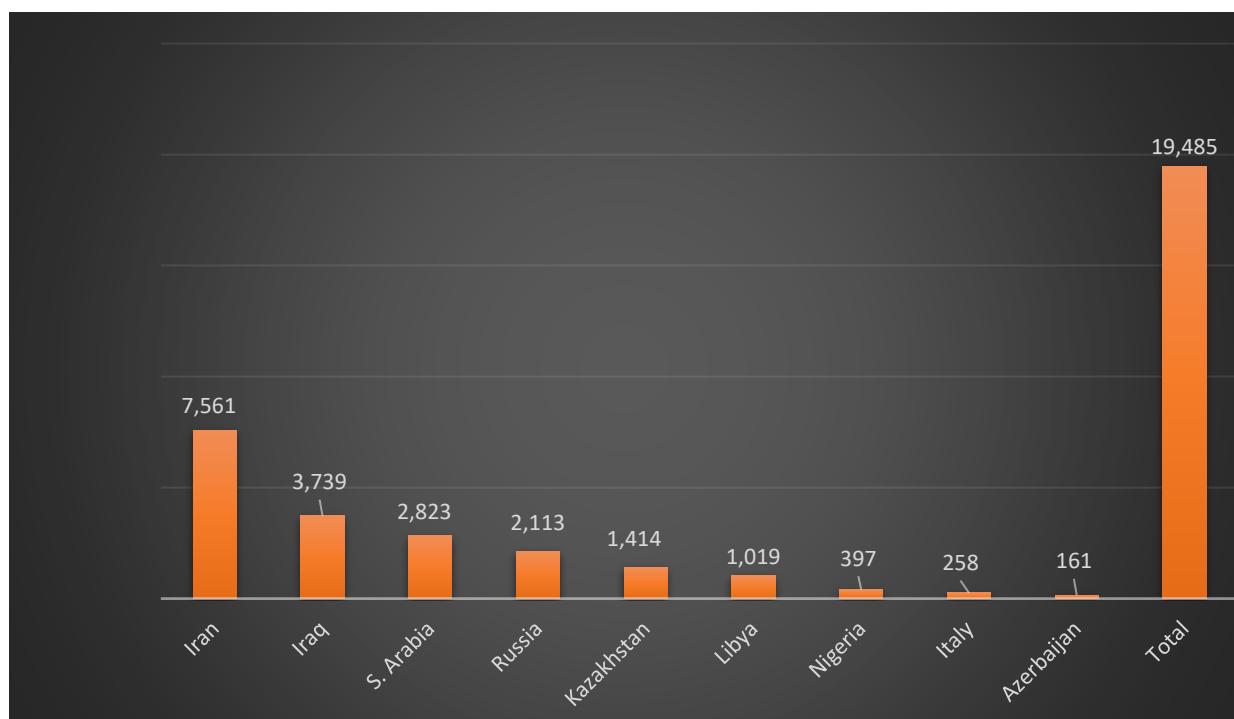
4.2. Nafta

Turska je 2012. godine uvezla oko 19,5 miliona tona nafte. Najveće zemlje uvoznice nafte u Turskoj, redom, su Iran, Irak i Saudijska Arabija. Prema statističkim podacima u 2012. godini, Rusija je u Turskoj četvrti najveći dobavljač nafte sa ukupno 2,1 miliona tona. Udio Rusije u ukupnom uvozu nafte u Turskoj je oko 11%. U 2012. godini, između turskog Čalik Enerži i

²⁰ Mapa preuzeta sa: <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168>, (10.5.2020.)

ruskog Rosnefta je potpisana važan sporazum o saradnji na trećem sastanku UDIK-a. U skladu s tim, obje strane su se odlučile na produbljivanju saradnje u distribuciji nafte u mediteranskoj regiji i prodaji goriva morskim vozilima. (Grupa autora, 2013:53)

Grafikon 12. Godišnji uvoz nafte u Turskoj u 2012. godini (hiljada tona)

Izvor: Tursko regulatorno tijelo za energetsko tržište

Osim ovih događaja, jedna od najvažnijih tačaka dnevnog reda je Projekat naftovoda Samsun-Džeđhan. Plinovod se planira raditi sa godišnjim kapacitetom od 60 miliona tona. Glavni cilj projekta je smanjiti saobraćaj u tjesnacima i zaobilazeći Egejsko more, doći do mediteranskog tržišta. Partneri projekta su ENI i Čalik Holding. Turska strana nije promijenila svoje stajalište o plinovodu od sastanka KEK-a 2005. godine. (Özdemir, 2019:103) Sljedeći sastanak nakon Sočija održan je 17. novembra 2005. u Samsunu na službenoj inauguraciji Plavog toka, koji je bio u funkciji od decembra 2002. Na ceremoniji inauguracije okupili su se Erdogan, Putin i talijanski premijer Silvio Berlusconi. Tokom ceremonije, Putin je rekao da "skeptici to nisu zvali "Plavi tok", već "Plavi snovi". Uključivanje resursa i intelektualnog kapitala Rusije, Turske, Italije i drugih zemalja pokazalo se uspješnim. Također je izjavio da plinovod čini Tursku „energetskim mostom između istoka i zapada i daje Turskoj novu ulogu u evropskom energetskom prostoru“. (Ediger, Durmaz, 2017: 135) Godina 2005. je označila početak desetljeća bliske saradnje Turske i Rusije, koju su vodili pragmatični i snažni lideri i koji su radili na uspostavljanju rusko-turskog partnerstva ne samo u energetici, već u svim oblastima. Zatim su 2010. godine pokrenuti

pregovori o Međuvladinom sporazumu. Turska i Rusija su 2011. na Protokolu o saradnji u sektoru nafte još jednom pokazale svoju političku volju za projekt. Međutim, prema riječima ruskog ministra energetike Aleksandra Novaka, stranke su još uvijek u fazi pregovora jer još nisu postigle dogovor o iznosu cestarina. (Grupa autora, 2013:54) Trgovina energijom Turske i Rusije predstavlja sektor vrijedan milijarde dolara. Jedno od glavnih ograničenja partnerstva je kapacitet turskih kompanija. Međutim, u posljednje vrijeme Turska je počela da preduzima važne korake kako bi turske energetske kompanije ojačale u inostranstvu. Konkretno, ove kompanije su podržane od strane države i vrše se razne investicije za povećanje njihovih tehničkih kapaciteta. Danas su turske energetske kompanije počele da rade u širokom geografskom prostoru od Latinske Amerike do Bliskog Istoka. U narednom periodu, prema zahtjevima ruskih kompanija za otvaranjem, napora turskih kompanija u tom smjeru, treba da se fokusira na proširenje tehničkih kapaciteta i dijeljenje tehnologije uspostavljanjem raznih partnerstava sa potencijalnim oblastima saradnje na Bliskom Istoku, istočnom Mediteranu, Crnom moru i Africi. Postoje jaki primjeri saradnje između ENI i *Gazproma* i između Rusije i Njemačke u energetskom sektoru. Na taj način između Turske i Rusije, sa formiranim konzorcijumima javlja se mogućnost da aktivnije djeluju u različitim geografskim područjima. Ustvari, među turskim i ruskim zvaničnicima, 10. marta 2011. potpisana je protokol o produbljivanju energetske saradnje. (Ibidem) Na ovaj način, strane su izrazile želju da poboljšaju svoje kapacitete za saradnju u oblastima tražnje-potražnje, prerade i distribucije. Predsjednik *Gazproma*, Aleksej Miler je 27. decembra 2011. godine, posjetio Ankaru sa delegacijom i održao sastanak sa delegacijom Botaša, na čelu sa Jildizom. Konačno, u noći 27. decembra, ministar Jildiz je iznenada doletio u Moskvu posebnim avionom koji je pripadao premijeru. Sutradan su se obje strane dogovorile da će produžiti dugoročne ugovore o isporuci ruskog plina u Tursku, jedan do 2021. godine, a drugi do 2025. Zauzvrat je Jildiz odobrio *Gazpromu* ovlaštenje za izgradnju gasovodnog sistema Južni tok na dnu Crnog mora u isključivoj ekonomskoj zoni Turske. Na ceremoniji potpisivanja, Putin je naglasio važnost dijaloga koji su započeli s tadašnjim premijerom Erdoganom i izjavio da je Rusija "još jednom uvjereni da je Turska pouzdan partner". (Ediger, Durmaz, 2017: 145)

4.3. Nuklearna energija

Turska i Rusija su u 2009. godini potpisale mnoge sporazume o razvoju dijeljenja nuklearne energije i tehnologije. (Grupa autora, 2013:54) Nakon ovih sporazuma, dvije zemlje su se dogovorile o uspostavljanju nuklearne elektrane u Mersin-Akkuyu tokom prvog sastanka UDIK-a 2010. godine. Elektrana se sastoji od četiri reaktora od kojih svaki ima kapacitet od 1200 MW, tj. ukupnog kapaciteta 4800 MW. (Ibidem) Projektom koordinira državna kompanija ruski *Rosatom* zajedno sa Ministarstvom energetike i prirodnih resursa Republike Turske. U skladu sa sporazumom, ruska kompanija će u početku imati 100% akcija (učešće, dionice..) te ako žele, mogu uključiti i partnere u projekat u kasnijim fazama projekta. Ali čak i ako pronađe partnera, udio dionica ruske strane neće pasti ispod 51%. Ruska strana će biti odgovorna za upravljanje radioaktivnim otpadom vezanim za nuklearnu elektranu, demontažu nuklearne elektrane i obuku turskog osoblja koje će biti zaposleno u postrojenju. Zauzvrat, Turska obećava da će kupiti električnu energiju iz objekata na 15 godina po cijeni od 12,35 USD/KWh. (Köstem, 2018:20) Nakon završetka, planirano je da postrojenje godišnje proizvede oko 35 milijardi KWh električne energije. Rad postrojenja je planiran na 60 godina. Prema riječima generalnog direktora Aleksander Superfina, planirano je da se za postrojenje Akuju nuklearne elektrane izdvoji 20 milijardi dolara te 7,5 milijardi dolara za troškove izgradnje za koje se očekuje se da će biti potrošeno na robu i usluge koji se nabavljaju iz Turske. Ovo je nova prilika za tursku industriju. U trenutnoj fazi, *Rosatom* je, za potrebe projekta prebacio u Tursku 700 miliona dolara kapitala. U narednom periodu se očekuje da će se kapital dodijeljen za projekat povećati za 800 miliona dolara. (2018:21) S druge strane, firma izvođača *Atomstroyexport* otvorila je Centar za informisanje javnosti kako bi informisala građane Mersina 2012. godine. Svako ko želi da nauči o nuklearnoj energiji ili nuklearnoj elektrani Akuju može doći do ovog centra. Osim toga, Akuju NGS A.S.²¹ je, putem panela i posjeta, odgovoran za podizanje svijesti i informisanje novinara, poslovnih ljudi i drugih nevladinih organizacija. Sprovedene informativne aktivnosti su od ključnog značaja, s obzirom na nedostatak informacija o nuklearnoj elektrani i traumama koje su izazvale Fukushima i Černobil. Ovi faktori, u lokalnoj i nacionalnoj razini dovode do pojave zabrinutosti u Turskoj. Stoga su tačne i efektivne informacije o predmetu veoma važne za uspjeh projekta. Ruska strana je također počela da obučava tursko osoblje da radi na projektu. U tom kontekstu, 114 turskih studenata u Rusiji nastavljaju svoje obrazovanje u oblasti nuklearnog inženjerstva. Studenti imaju obavezu da počnu raditi u projektu nuklearne elektrane nakon završetka obuke. Školarine studenata također pokriva Rusija. (Grupa autora, 2013:55) Ankara

²¹ Pogledati na: [Akkuyu NPP Construction Project AKKUYU NÜKLEER A.Ş. \(akkunpp.com\)](http://akkunpp.com), Pristup: 31.5.2021.

namjerava povećati broj nuklearnih elektrana koje će se graditi u zemlji. Sljedeću nuklearnu elektranu će za 22 milijarde dolara izgraditi japansko-francuski konzorcijum u Sinopu, kapaciteta 4500 MW. U sporazumu sa Rusijom, Turska je bila važna referentna tačka u pregovorima u Sinopu. Najkorisniji aspekt projekta koji Rusija realizuje može se sažeti kao direktna strana kapitalna investicija iz Rusije i povećanje tehničkih kapaciteta turskih studenata kroz nuklearno obrazovanje u Moskvi. (Ibidem) U projektu Sinop, postignut je sličan sporazum sa određenim modifikacijama. Vjerovatno će se sličan model primjenjivati i za treće nuklearne elektrane u Turskoj. S druge strane, s obzirom na to da se projekt odvija u zemlji kao što je Turska, koja ima veliku ekonomsku moć u Evropi, za *Rosatom* izgradnja ove nuklearne elektrane predstavlja važnu referencu. S tim u vezi, u predstojećem periodu u interesu obje zemlje je da, finansijski i sigurnosni aspekti projekta, budu završeni na vrijeme i bez odlaganja. Pitanje energije između Turske i Rusije bilo je uzrok sukoba i saradnje u tursko-ruskim odnosima nakon Hladnog rata. Bez obzira na sve, pitanje je igralo vitalnu ulogu za razvoj odnosa na drugim poljima i predstavljalo je osnovu za poboljšanje odnosa i nastavak daljnje saradnje. Saradnja u energetskom polju se treba nastaviti; međutim, Turska bi trebala pokušati smanjiti svoju ovisnost o ruskom prirodnom plinu korištenjem alternativnih izvora energije i povećavanjem raznolikosti zemalja iz kojih će se uvoziti prirodni plin.

III dio

3. Socijalni odnosi Turske i Rusije

Politička i ekomska saradnja su važne komponente bilateralnih diplomatskih odnosa. Međutim, na socijalnom nivou, interakcija i javna diplomacija dobole su značaj za zasjenjenje političkih odnosa sa izvanrednim jačanjem komunikacije između pojedinaca i zajednica. U ovom dijelu rada bit će posmatrani odnosi dvije sile u oblastima turizma, obrazovanja i kulture. Kao jedno od najperspektivnijih polja ekonomskih odnosa Turske i Rusije, sektor turizma se čvrsto poboljšava. Iako Ruska Federacija nije prvi izbor za turske turiste, ruski interes i broj ruskih turista koji dolaze u Tursku se svake godine povećavaju. Također, jedan od najvažnijih faktora u uspostavljanju dugoročnih, zdravih i na uzajamnom povjerenju utemeljenih odnosa između dvije zemlje je saradnja u oblasti obrazovanja. Kada gledamo na odnose u kulturnoj sferi Rusije i Turske, važno je napomenuti da je to područje u kojoj se najmanje osjeća utjecaj države. U dalnjem radu će biti detaljnije proučene spomenute oblasti.

3.1. Turizam

Još jedna od oblasti u kojoj su odnosi dvije države napredovali je i sektor turizma. Turska je postala zemlja u kojoj su ruski turisti često boravili za vrijeme odmora. Također je, nakon 1997. godine, poslije Njemačke, po broju stranih turista u Turskoj, RF zauzimala drugo mjesto. U odnosima Turske i Rusije, turizam nije samo postao značajan izvor ekonomskog profita, već je pripomogao tome da se dvije različite kulture bolje upoznaju i predstavlja je značajan sektor koji je nakon Sovjetskog Saveza bio zanemaren. Turizam predstavlja još jedan sektor koji u velikoj mjeri koristi turskim investitorima zbog sve veće ruske potražnje. Ovo je ustvari rezultat povećanja ruskog životnog standarda i jeftinih i visokokvalitetnih usluga koje pruža Turska. Pojačane međusobnim posjetama, društvene interakcije postale su faktor koji služi smanjenju predrasuda, koje su bile prisutne posebno za vrijeme Hladnog rata. Negativne percepcije turskih i ruskih društava su danas evaluirale u pozitivniju sliku, uz međusobne posjete dvije zemlje, koje svake godine rastu sve više. Ministarstvo vanjskih poslova Turske navodi da je turizam još jedno

ekonomsko područje u kojem su bilateralni odnosi rasli vrlo brzim tempom. Kada je 1999. broj ruskih turista koji su posjetili Tursku bio ispod 500 hiljada, ta je brojka 2007. dosegla 2,4 milijarde. Turska je postala najpoželjnija destinacija za odmor Rusa. Broj turskih turista koji posjećuju Rusiju također brzo raste i dostigao je brojku od oko 200 hiljada.²² Historijski gledano, ruska nastojanja da dobije pristup toplim vodama zamijenjena je sigurnosnom i ekonomskom saradnjom sa turcima na Crnom moru. U 21. stoljeću došlo je do velikog rasta mediteranskog i egejskog turizma što se očituje sigurnosnom i ekonomskom saradnjom u Crnom moru i interakciji u Mediteranskoj i Egejskoj regiji. (Ozbay, 2011:57) Ovaj transformativni efekat turizma u tursko-ruskim odnosima pozitivno je utjecao i na političke i ekonomske odnose dvije zemlje. Turska je u posljednjih nekoliko godina dobila iz ovog sektora visoke prihode, te su na sastancima sa ruskim vlastima, turski rukovodioci naveli da se turizam smatra jednim od prioritetnih stavki dnevnog reda. Međutim ruske vlasti su, kako bi privukle što više turista i ulaganja iz Turske, u tim pregovorima turizam počele da razmatraju kao posebnu temu. Ako se uzmu u obzir perspektivne turske investicije u Rusiju - kao u slučaju Sočija - vidjet će se da turistički sektor kao dio strateške saradnje može biti prilika za daljnje obostrane koristi za obje zemlje. Razvijanju odnosa u oblasti turizma ovo ubrzanje također je dovelo i do ukidanja viza u trgsmatra revolucionarnim događajem u 500 godina tursko-ruskih odnosa, što će olakšati potpunu eliminaciju predrasuda između turskih i ruskih društava u narednim godinama, kao i osnovu na kojoj će se graditi regionalna saradnja u Euroaziji i na Bliskom istoku. Sa svojim direktnim i indirektnim povratkom, turizam se pojavljuje kao oblast koja zaslužuje da bude ispitana u odnosima dvije zemlje.

3.1.1 Produbljivanje odnosa međusobnim posjetama

Paralelno sa kretanjima u sektoru turizma u posljednjih deset godina u Turskoj je porastao strani turizam, a također je porastao i broj ruskih turista. Između 2003-2012. godine ukupan broj stranih turista u Turskoj porastao je za 2,27 puta, a broj dolazaka turista iz Rusije je porastao za 2,81 puta. Od svih stranih turista koji posjećuju Tursku, udio ruskih turista se povećao sa 9,13% na 11,33% u istom periodu. S druge strane, prema statistikama u 2012. godini, ukupni prihod od turizma u Turskoj je premašio 29 351 milion dolara. (Özdemir, 2019:119) S obzirom da je

²² Više o tome: [Turkey's Commercial and Economic Relations With Russian Federation / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs \(mfa.gov.tr\)](http://Turkey's Commercial and Economic Relations With Russian Federation / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs (mfa.gov.tr)), Stranica posjećena: 23.12.2020.)

prosječna potrošnja stranaca po glavi stanovnika u posjeti zemlji prošle godine bila 798 dolara, iznos prihoda ostvarenog od ruskih turista u Turskoj procjenjuje se na oko 3 milijarde dolara.

Tabela 6. Brojke posjetilaca iz Rusije u Tursku po godinama

Godina	Ukupan broj dolazaka stranih turista u Tursku	Broj ruskih posjetitelja	Postotak Rusa
2003	14.029.558	1.281.407	9.13
2004	17.516.908	1.605.006	9.16
2005	21.124.886	1.864.682	8.83
2006	19.819.833	1.853.442	9.35
2007	23.340.911	2.465.336	10.6
2008	26.336.677	2.879.278	10.9
2009	27.077.114	2.694.733	9.95
2010	28.632.204	3.107.043	10.85
2011	31.456.076	3.468.214	11.03
2012	31.782.832	3.599.925	11.33

Izvor: Ministarstvo kulture i turizma Turske

Kao što možemo vidjeti u tabeli 6. uprkos globalnoj ekonomskoj krizi značajan je porast broja ruskih turista. Iako je u 2009. godini došlo do blagog pada u odnosu na prethodnu godinu, broj ruskih turista se povećao u kratkom vremenskom periodu. U ovoj situaciji, možemo reći da u osnovi tri faktora igraju važnu ulogu. Prvo, i Turska i Rusija su brzo prebrodile udarce globalne finansijske krize i uspjele su izvući svoje ekonomije iz krize uz minimalne štete. To je dovelo do toga da rusko društvo ne ograničava mogućnosti rekreativne i putovanja, što je jedna od najvažnijih stavki u spomenutim faktorima. Drugo, ekonomске prednosti turskog turističkog sektora i dalje su atraktivne za ruske turiste, u odnosu na druge turističke destinacije u Španiji, Grčkoj i obližnjim destinacijama. Treće, ruski turisti su većinom odmarali u zemljama Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike, poput Tunisa i Egipta, ali zbog nestabilnosti arapskog proljeća u

zemljama regije, oni su u posljednjih nekoliko godina, više počeli da za odmor biraju destinacije u Turskoj. Iako ova situacija predstavlja krhku strukturu, ukoliko je ocijenjena kao dobra u korist Turskoj, onda ona dugoročno može otvoriti vrata različitim investicijama. Trenutno je Rusija, nakon Njemačke, druga zemlja koja šalje najveći broj turista u Tursku. Iako RF nije prvi izbor za turske turiste, ruski interes i broj ruskih turista koji dolaze u Tursku se svake godine povećavaju. U 2012. godini, broj njemačkih turista koji dolaze u posjetu Turskoj je skoro iznosio preko 5 miliona, a broj ruskih posjetitelja je bio 3,6 miliona. (Ozbay, 2011:5) Međutim, kada se procjenjuje stopa povećanja broja turista, može se predvidjeti da će Rusija uskoro preći Njemačku. S druge strane, iz ruske perspektive Turska je, dugi niz godina zadržala prvo mjesto među turističkim destinacijama. Prema podacima Federalne agencije za turizam Ruske Federacije, ukupan broj ruskih turista koji putuju u druge zemlje u 2012. godini iznosi oko 15,3 miliona i među ovim brojkama, samo za turističke svrhe je 2,5 miliona turista bilo u posjeti Turskoj (ukupno 16,4% ruskih turista). (Ibidem) Gotovo svaki šesti od ruskih turista je posjetio Tursku, koja je kao i prethodnih godina, i dalje najpoželjnija destinacija za ruske turiste. U tom kontekstu, evropski rivali Turske, Španija i Grčka su, kao rezultat izazova viznog režima i finansijske krize širom Evrope, počele da gube ruske turiste. U bilateralnim odnosima u oblasti turizma nalazi se i drugi aspekt – druga strana medalje, pojeticoci Rusije koji dolaze iz Turske. Ova putovanja turskih privrednika, koji su oblikovani u okviru poslovnih sastanaka, a ne turističkih posjeta, otvorili su put za realizaciju velikih ulaganja u Rusiji. Stoga, Rusija, u odnosima sa Turskom sektore turizma i investicija podjednako vrjednuje. Ukupni troškovi projekata, kako navodi autor Ozbaj, koje su preduzeli turski izvođači u Rusiji u 2012. godini iznosili su 3,64 milijarde dolara i s obzirom da je ukupan iznos projekata i investicija koje su u ovoj zemlji do sada ostvarili dostigao 39 milijardi dolara, posjete iz Turske u Rusiju će biti bolje shvaćene u smislu da je većina investicionih prilika u korist dvije strane od vitalnog značaja u smislu evaluacije i napretka. (2011:59) Od 90-ih ruski turisti preferiraju Tursku za odmor jer je ona jeftina, geografski bliska, kvalificirana za usluge i lahko je dobiti vizu. Naspram ruskih turista koji dolaze na odmor i praznike u Tursku, turski biznismeni odlaze u Rusiju kako bi trgovali s Rusijom i istraživali načine ulaganja u ovu zemlju. Kao primjer toga, od 305.429 turskih državljanina koji su posetili Rusiju u 2012. godini, samo njih 100.918 je putovalo u ovu zemlju u turističke svrhe.²³ U prethodnim godinama, u turističke svrhe je ostvaren znatno niži broj posjetitelja koji dolaze u ovu zemlju iz Turske. Međutim, stupanjem na snagu bezviznog režima između 2010. i 2012. godine, posebno u aprilu 2011. godine, uočeno je povećanje od 79% broja turista koji dolaze iz Turske u Rusiju, čime se ukupan broj turskih državljanina koji posjećuju

²³ Više o tome: Sabah gazetesi: [Türkiye'ye gelen turist sayısı azaldı - Sabah](#) (Pristup: 14.05.2020.)

ovu zemlju povećao za više od 55%. (Gürtuna, 2006:84) Ukidanje viza je značajno doprinijelo razvoju turizma. Geografska blizina Turske Rusiji, niska cijena turske robe u poređenju s ekvivalentima na zapadnim tržištima i odluka turske vlade da ublaži vize, prvo za građane Sovjetskog Saveza, a zatim za državljane država sljednica, učinile su Tursku atraktivnom destinacijom za ruske trgovce koferima. Neki od ovih ljudi također su počeli posjećivati Tursku u narednim godinama kao turisti ili preporučivali sugrađanima da odaberu Tursku za odmor, što je pozitivno doprinijelo razvoju društvenih veza dva društva čija je interakcija do tog razdoblja bila vrlo ograničena uslovima Hladnog rata. Brojke vezane za posjete iz Turske u Rusiju, pokazuju da je trgovina jedan korak ispred turizma, a smatra se da će se one povećati u narednom periodu zbog ukidanja viza. Međutim, Rusija još nije dobila dovoljno pažnje od strane turskih turista. U ovom trenutku, postoji potreba za atraktivnim paketnim aranžmanima koje bi ruski i turski turistički operatori mogli stvoriti. S druge strane, interes turskih turista za kulturni turizam je evidentan u slučaju istočnoevropskih zemalja. Stoga, slične mogućnosti i prilike koje nude ruske vlasti će biti veoma korisne kako bi uspjeli privući više turskih turista u zemlju. Iako je u posljednjih nekoliko godina vidljiv protok posjetitelja iz Turske u Rusiju, ova stopa rasta je i dalje prilično niska. Teško je reći da su koraci koje je Rusija preduzela kako bi podigla stopu rasta broja posjetitelja, bar do danas, bili uspješni. Moguće je čak reći da se Rusija ne smatra atraktivnim turističkim centrom kada je riječ o turističkim aktivnostima širom svijeta. Što se tiče statistike, vidi se da je samo 2.570.469 (odnosno 9,1%) od 28.176.502 ljudi koji dolaze u Rusiju iz drugih zemalja u 2012. godini došlo u turističke svrhe. (Özdemir, 2019:120) Iako ovaj odnos ostaje relativno konstantan u proteklih deset godina, Turska se, što se tiče broja turista i ukupnog broja posjetilaca u Rusiju 2012. godine nalazi na 7. mjestu, tj. na 18. je mjestu po ukupnom broju posjetilaca. U izjavi Aleksandera Jakovenka o rusko-turskim odnosima, on navodi da se ljudski kontakti aktivno razvijaju, kao i kontakti javnih organizacija dvije zemlje. “Želio bih napomenuti da se kvalitativne promjene dešavaju i na polju humanitarnih i kulturnih veza i turizma. Tursku je 2003. posjetilo 1,3 miliona Rusa, dok je njih oko 900.000 u prvih sedam mjeseci 2004. godine. Festival turske kulture uspješno je održan u Moskvi u maju-junu ove god.”²⁴

²⁴ Više o ovome: <https://www.mid.ru>, Stranica posjećena: 15.05.2020.

Tabela 7. Brojke posjetilaca iz Turske u Rusiju po godinama

Godina	Ukupan broj stranih posjetilaca u Rusiju	Broj posjetilaca koji dolaze iz Turske	Postotak Turaka
2003	22.514.000	139.745	0.6
2004	22.051.000	178.343	0.8
2005	22.176.000	198.151	0.9
2006	22.452.000	213.306	0.95
2007	22.908.625	237.116	1.0
2008	23.676.140	239.095	1.0
2009	21.338.650	177.332	0.8
2010	22.281.217	196.704	0.9
2011	24.932.061	249.109	1.0
2012	28.176.502	305.429	1.1

Izvor: Tursko ministarstvo kulture i turizma

Većina posjeta iz Turske u Rusiju i dalje pripada turskim kompanijama, privrednicima i zaposlenima. Posebno, prilikom povećanja investicija turskih građevinskih kompanija u Rusiji tokom 2000-ih, procjenjuje se da se iz Turske broj posjeta u svrhu poslovanja i turizma povećao. Međutim, u 2009. godini, kada je globalna finansijska kriza bila najoštinja, ove kompanije su smanjile svoju potrošnju i čak su morale da otpuste radnike. Pošto su ove kompanije donijele neka ograničenja za radnike iz Turske, te sa teškim ekonomskim uslovima u Rusiji, neki turski radnici su se dobrovoljno vratili u svoju zemlju. Ova situacija, koja je dovela do pada posjeta, preokrenuta je oporavkom privrede zemlje u kratkom vremenskom periodu i Rusija je postala atraktivno tržište za turske investitore. Kao rezultat toga, u 2011. godini prikupljeni su podaci o posjetiocima prije krize. Ukupan broj posjeta svim zemljama svijeta u 2012. godini, uključujući i one iz Turske u Rusiju, iznosi 5.802.95083 turista. (Ozbay, 2011:62) Međutim, veoma je teško reći da Rusija zaista može imati koristi od ove vrste mobilnosti, koja se povećava i koja je dospjela visok nivo u skladu sa međunarodnim standardima. S druge strane, iako je stopa broja posjetitelja iz Turske u Rusiju (1,1%) prilično niska u odnosu na ukupan broj posjetitelja iz cijelog svijeta,

treba napomenuti da je 5.3% turskih turista u 2012. godini posjetilo Rusiju. U stvari, činjenica da su najposjećenija mjesta Turaka evropske zemlje kao što su Njemačka, Bugarska i Sjeverni Kipar je sasvim razumljiva, pošto mnogi Turci žive u ovim zemljama. Međutim, u narednom periodu, kao rezultat oslobođanja od viznog režima i razvoja ekonomskih odnosa, može se očekivati da se turski turisti okrenu kako evropskim zemljama tako i Rusiji. Čini se sasvim mogućim i da se poslovne posjete povećaju u skladu sa ubrzanjem turizma u istom periodu.

3.1.2. Transport

Kako se mobilnost između društava povećava, psihološka udaljenost između dvije zemlje opada, a transport se paralelno razvija. Trenutno, Turkish Airlines (THY), Anadolujet i Pegasus Airlines, tvrtke koje su u vlasništvu Turske, obavljaju redovne letove za različite destinacije između dvije zemlje. THY, koji je imao samo jedan let do Moskve do 2005. godine, od 2013. godine će letjeti 6 puta dnevno (4 leta iz Istanbula, 1 let iz Ankare i 1 let iz Antalije). Pored toga, ukupan broj nedeljnih putovanja povećao se na 68 u zimskom periodu, tako da THY danas širom Rusije ima 8 različitih tačaka na letu: Moskva (42), Sankt Peterburg (4), Kazan (4), Soči (3), Ufa (5), Rostov (3), Jekaterinburg (4) i Novosibirsk (3). (Ozbay, 2011:63) U ljetnjem periodu, posebno sa povećanjem letova ka Antaliji, broj putovanja se povećava na 85-90. Opet je između 2005. i 2012. godine Turkish Airlines uspio da poveća svoj kapacitet za putnike sa 60.000 na 800.000 godišnje. (Ibidem) Pegasus Airlines organizuje 3 nedeljna putovanja u gradove Omsk i Krasnodar. Osim ovih, postoje i mnoge druge aviokompanije koje obavljaju čarter letove. S druge strane, među kompanijama sa ruskim vlasništvom su aviokompanije poput Aeroflot, UTair, Rusline, Kuban Airlines, Grozny Avia Airlines i Saratov Airlines koje organizuju letove za Tursku. Aeroflot ima letove za Istanbul i Ankaru, dok UTair ima letove iz Sočija za Trabzon. Aviokompanija Rusline ima letove od Istanbula do Makhachkalu, Mineralne Vodi i Volgograd, dok aviokompanija Kuban organizuje letove između Krasnodara i Samsuna kao i čarter letove. Aerodromi Grozni povezuju gradove Grozni, Makhachkale i Vladikavkaz sa Istanbulom. Ovaj vazdušni saobraćaj između dvije zemlje dodatno jača saradnju u oblasti turizma. Međutim, dobivanje potrebnih dozvola za izravnije obavljanje letova najizazovnije je pitanje u ovom sektoru, gdje je konkurenca neizbjegna. Osobito se turske aviokompanije suočavaju sa poteškoćama kada pokušaju povećati broj kvota letova i odredišnih mesta u Rusiji. Rusija ima politiku kvota letova koje se dodjeljuju posebno velikim firmama i zato većina ruskih turista

dolazi u Tursku na odmor letovima koji nisu planirani. Između Turske i Rusije u 2011. godini, broj planiranih letova (polijetanje-slijetanje) je iznosio 22.992. (Ibid.) Ova stopa predstavlja 25,9% od ukupnog broja stranih zrakoplova koji nisu linjski, koja je iste godine sletila i odletjela u Tursku. Kada se uzme u obzir da se ovim avionima 2.157.592 ruskih turista prevezlo u Tursku, vidljivo je da je broj putnika koji se prevoze čarter letovima dvije zemlje mnogo veći od broja putnika koji se prevoze redovnim zrakoplovima. Iako je turska strana proslijedila svoje zahtjeve za povećanje redovnih letova ruskim vlastima na sastancima, ovaj problem i dalje ometa turske kompanije u zračnom saobraćaju. Turizam dvije zemlje i njihovi ekonomski dobici se vide kao potencijalna oblast saradnje, te bi se u narednom periodu trebalo usredsrediti na ovo pitanje između Turske i Rusije, kako ne bi postale žrtve začarane konkurencije.

Pored toga, crnomorski transportni objekti su još jedno područje koje treba diverzifikaciju. Posebno trebaju obratiti više pažnje i na pomorski prijevoz, osim zračnog saobraćaja. Povećanje alternativa kopnenog, pomorskog i željezničkog transporta koje će stimulirati turizam dvije zemlje, također će produbiti i trgovinske odnose, posebno oko Crnog mora. Osvrnuvši se na polje turizma, primjećeno je da su 2012. godine turisti iz Rusije u Tursku za prijevoz preferirali vazdušne linije ukupno 3.520.249 (97,8%) turista, potom 47.878 (1,3%) turista preferira cestovni prijevoz, 31.761 (0,9%) pomorski put i 37 (manje od 0,01%) preferira željeznički put. (Ozbay, 2011:64) Položaj južnog odmarališta u Turskoj u velikoj mjeri daje prednost aviokompanijama, a mnogi faktori igraju ulogu, kao što je lahkoća transporta i činjenica da ruski turisti uglavnom dolaze iz glavnog grada i neposredne okoline. Međutim, nove autoceste i željeznice koje povezuju regiju Balkana i Kavkaza razvijat će turizam i u crnomorskem području. Još jedno pitanje kojem bi vlasti trebale pristupiti sa fokusom na projekat je nesumnjivo morski transport. Uzajamna trajektna usluga i aktivniji pomorski transport u prijevozu turista će u oblasti turizma Turske i Rusije izazvati veliki napredak u njihovim odnosima. Čini se da je potrebna profesionalnija i projektna procjena ove situacije, koja bi mogla dovesti do razvoja različitih regija dvije zemlje. Pored toga, ostvarenju željezničkog saobraćaja pri postavljanju na željeni nivo, veliki broj problema ometa napredak. Pošto je željeznički saobraćaj između Abhazije i Gruzije zatvoren, za sada nije moguće realizovati željeznički prevoz preko Gruzije. Međutim, u smislu regionalnog razvoja i razvoja Kavkaza i Centralne Azije, pored aviokompanija, povezivanje Turske i Rusije željezničkim i pomorskim saobraćajem i jačanje transporta u dvije zemlje je također veoma važno. S druge strane, ovo ubrzanje ljudske mobilnosti, koje je posljednjih godina uzajamno zahvaćeno u oblasti turizma, ima i neke nedostatke. Prvo, za većinu ruskih turista koji dolaze na odmor u Tursku, vidljivo je da više vremena provode na mediteranskoj i egejskoj obali. Kako se 99% prvih destinacija ruskih turista, koji dolaze u Tursku,

sastoje od šest gradova, a ako je ukupan broj gradova u Turskoj 81, smatra se da ova cifra odgovara vrlo ograničenom geografskom prostoru. Međutim za 77% ruskih turista prva destinacija je Antalija, dok 82% njih dolazi od maja do septembra, što pokazuje da Turska za ruske turiste znači more, pjesak i sunce. (Ozbay, 2011:65) Rusima koji dolaze u Tursku, omogućeno je da steknu percepciju koja samo indeksira određene gradove i regije i uglavnom, većina ruskih turista provodi vrijeme između hotelskih soba i plaža. Stoga ruski turisti nisu u mogućnosti da se usko upoznaju sa turskom kulturom. Iako ovu situaciju oblikuju "all-inclusive" turističke pogodnosti koje nude agencije, fiksni i jednostavnvi programi putovanja i potreba turista, izgleda da je neophodna revizija politike turskog turističkog sektora prema ruskim posjetiocima.

Grafikon 13. Prve destinacije ruskih turista u Turskoj u 2012. godini

Izvor: Ministarstvo kulture i turizma Republike Turske

U tom kontekstu, alternativni programi i turneje obogaćene kulturnim aktivnostima poput pozorišta, muzike i opere, ali i vjerskim turističkim aktivnostima privukle bi više ruskih turista. Prema tome, posebno u Crnom moru, Istočnoj i Jugoistočnoj Anadoliji, potrebno je napraviti turističke reklame o mjestima koja imaju simbolične elemente sa historijskog i vjerskog stajališta za Ruse kao što su manastir Sumela, Kars i Akdamar u Vanu, a važni su i izleti u muzeje i historijska nalazišta te arheološka iskopavanja u Gaziantepu i Mardinareu. Pored toga, Ministarstvo turizma može razviti različite programe o turskoj kulturi i kuhinji i na taj način djelovati kao posrednička funkcija za spajanje dvije zajednice i borbu protiv međusobnih predrasuda. S druge strane, nema pouzdane statistike o tome koji regiji/gradovi odgovaraju kao odredište turskih turista u Rusiji. Što se tiče ruta letenja i tekućih investicionih projekata, može se reći da Turci uglavnom putuju u velike gradske centre u kojima je koncentrisana industrija,

trgovina i turizam. Gradovi kao što su Moskva, Sankt Peterburg, Kazan, Vladimir, Ufa, Soči, Rostov i Krasnodar glavni su gradovi koji su najprivlačniji turskim posjetiocima. Međutim, uzimajući u obzir da je navedena mobilnost uglavnom u poslovne i trgovinske svrhe, broj posjetilaca iz Turske u Rusiju u turističke svrhe je nedovoljan, međutim, jasno je da se potencijalno može povećati na više.

3.1.3. Osjetljive tačke i moguća područja saradnje

Povrede i smrt turista, koji su negativni aspekti turizma, ističu se kao osjetljivo pitanje na kojem dvije države moraju raditi. Prema riječima Aleksandra Tolstopjatenka, generalnog konzula Ruske Federacije u Antaliji, većina smrtnih slučajeva i povreda se dogodila u prvih 9 mjeseci 2011. godine gdje je 58 ruskih turista koji dolaze na odmor u Turskoj izgubilo živote, a 180 je povrijeđeno u raznim saobraćajnim nesrećama. (Ozbay, 2011:64) Konstatujući da je većina smrtnih slučajeva uzrokovana infarktima, generalni konzul je naveo da se jedna četvrtina dogodila kao posljedica utapanja, a 12 kao posljedica saobraćajnih nesreća. Ova slika može, kao što je očigledno, koristiti onima koji žele da se stvori negativna percepcija o Turskoj. Osim toga, posmatrajući Tursku kao opasnu regiju za odmor za ruske turiste, treba imati na umu i to da propaganda u nekim krugovima preuvečava takve incidente smrti i povreda. Turska, u tom smislu, treba poduzeti mjere inteziviranja regulacije hrane i pića, pooštravanje higijenskih kontrola u bazenima i turističkim objektima, jačanje tima obalne straže, povećanje kontrole na cestama, sprovedba programa certificiranja za turističke vozače, profesionalizacija hitnih mjeru, hospitalizacija žrtava i obitelji kao posljedica smrti i povreda, i da efikasnije rade na sprječavanju prekomjerne brzine i saobraćajnih nesreća.

U skladu sa navedenim mjerama, kao važno područje saradnje u turizmu i kao rezultat onoga što su ruski turisti doživjeli u Turskoj, saobraćajne nesreće, povrede, alkohol i trovanje hranom, komunikacija između vlasti obje zemlje trebala bi biti brza i od vitalnog je značaja. Vijest o ruskim turistima i poteškoćama koje su imali u Turskoj, dodatno je podstakla već postojeće predrasude i predstavljena je kao da je došlo do krize dvije zemlje. U tom smislu, informacije o incidentu bi trebalo podijeliti s visokim russkim zvaničnicima što je prije moguće, a podatke medijima treba dostaviti iz pouzdanih izvora. U tom kontekstu, posebno za ruske medije vlasti i novinare, turski zvaničnici mogu staviti na snagu neke intelektualne i alternativne turističke

programe koji će biti toliko funkcionalni i korisni za minimiziranje predrasuda. Također, kao i u slučaju saradnje sa FBI u američkoj istrazi o ubistvu Sarai Sierre u Istanbulu, turske snage sigurnosti pokazale su da mogu sarađivati i sa stranim sigurnosnim službama. Moguća je i saradnja između turskih i ruskih snaga sigurnosti, posebno u fazama istrage smrtnih slučajeva. U policijskom sektoru, s obzirom da novouspostavljeni mehanizam obuhvata oko 4 miliona turista, obje zemlje ga smatraju neophodnim i očekuje se da će za dvije zemlje imati funkciju da osloboди turističke odnose od krhke strukture i utjecaja senzacionalnih vijesti. Ne treba zanemariti činjenicu da ovaj mehanizam, ako se njime upravlja na pravilan način, može poslužiti i kao model za saradnju u drugim oblastima u odnosima ove dvije zemlje.

4. Obrazovanje

Jedan od najvažnijih faktora u uspostavljanju dugoročnih, zdravih i na uzajamnom povjerenju utemeljenih odnosa dvije zemlje je saradnja u oblasti obrazovanja. Ova perspektiva saradnje u oblasti obrazovanja, koja će se oblikovati na osnovu vrijednosti, a ne realističkih interesa, u odnosima dvije zemlje će pripremiti nove, konstruktivne i pozitivne paradigme. Međutim, s obzirom na obrazovne sisteme ove dvije zemlje, činjenica je da postoje fundamentalne razlike u oblasti historijskih iskustava i akumulacija u terenskim radovima u zajedničkom polju što ograničava ove oblasti saradnje. U tom smislu, saradnja i zajednički projekti u obrazovanju, kako za Tursku tako i za Rusiju, u narednim godinama predstavlja pitanje kojem treba dodatno posvetiti pažnju.

Historija turskog svijeta i turkoloških studija na visokoškolskim ustanovama u Rusiji seže do kraja 18. vijeka. Studije započete u Federalnom univerzitetu u Kazanu po prvi put su se vremenom širile u Sankt Peterburgu, Moskvi i drugim gradovima zemlje, a Rusija je geografski prostor na kojem su se intenzivno provodila istraživanja iz turkologije. Danas za turski jezik i književnost u Rusiji postoje 32 visokoškolske ustanove u kojima se izučavaju turska historija, ekonomija i politika. Dok se na 24 institucije provode studije na odjelu i na nivou centra, na 6 njih se u okviru jezičkog kursa izučava turski jezik. Osim toga, vezano za Rusku akademiju nauka, na Institutu za lingvistiku i Orientalnom institutu, za anadolijске jezike i odsjeke za turski sektor se provode akademski i teorijski studiji visokog nivoa. Deset od 32 ustanove se nalaze u Moskvi, dok su ostale rasprostranjene po drugim gradovima. Centri koji rade kao kursevi jezika nalaze se u Moskvi, Kazanu, Kosturmi, Omsku, Nižnjem Novgorodu i Saratov univerzitetima. Širom svijeta, prema turskim istraživanjima postoje četiri glavne škole na područjima Moskve, Sankt Peterburga, Kavkaza/Ural (Kazan, Dagestan, Baškortostan, Burjat) i Sibira (Novosibirsk, Jekaterinburg, Krasnojarsk). Ove škole se također mogu klasifikovati i prema teorijskoj/praktičnoj, jezičnoj/književnoj i historijsko-političkoj studiji. (Özdemir, 2019:119) S druge strane, u ovim institucijama u kojima je veliki broj turkologa, poznato je da danas oko 150-200 turskih stručnjaka radi na ruskim akademijama. Pored toga, izvode se i magistarski i doktorski programi u odjeljenjima i centrima koji djeluju unutar univerziteta, pored turskog jezika i književnosti, izučavaju se i historija Turske, društveno-kulturni i politički odnosi, te ne treba zanemariti činjenicu da se mladi ljudi koji završe ove programe smatraju stručnjacima za Tursku. Iako se u Rusiji na ovaj način izučava turski jezik, Turska zaostaje za predavanjem ruskog jezika i stručnim usavršavanjem ruskih i slavenskih studija. Pokretanje teme ruskih stručnjaka u Turskoj, u današnje vrijeme se proglašava karikom koja nedostaje, a bitna je za

strateško partnerstvo dvije zemlje. U posljednjih nekoliko godina u Turskoj postoje odsjeci ruskog jezika i književnosti u Ankari, Istanbulu, na Univerzitetima Erdžies, Anadolu, Ataturk, Selčuk, Fatih, Gazi, Kavkaz i euroazijskim univerzitetima. S druge strane, na nekim univerzitetima, uključujući METU, Bilkent, Bogazici, Sabanci, Koč, TOBB i Okan univerzitet, ruski se predaje kao izborni predmet. (Özdemir, 2019:120) Međutim, na visokoškolskim ustanovama u Turskoj postoje neki nedostaci u podučavanju ruskog jezika i istraživanju o Rusiji. Prvo, datum kada su izborni predmeti prikazani nije dovoljno star kao u uspostavljanju ovih odjela. U tom smislu, u ovim institucijama i na adekvatnom i naprednom nivou, akademik ruskog govornog područja može se susresti i sa problemima akademskog materijala. Drugo, nije moguće naučiti napredni ruski jezik u oba izborna predmeta i na predmetima koji su prikazani u odjeljenjima. To je i razlog što je umjesto nastave ruskog jezika i književnosti, fokus na izučavanju književnosti. Jedan od pokazatelja ovoga u Turskoj je činjenica da se značajan dio diplomiranih studenata ruskog jezika i književnosti upisuje na ruske pripremne kurseve kada odlaze u Rusiju na magistarske i doktorske studije, i mogu nastaviti obrazovanje tek nakon što dovedu svoj ruski jezik na određeni nivo. Na kraju, na ovim odsjecima u Turskoj nema dovoljno mogućnosti za obrazovanje i obuku u oblastima kao što su historija, politika i socio-kulturna struktura Rusije. Ova situacija i nedovoljan broj oblasti ruskih studija u Turskoj je jedan od razloga zbog čega rusko stručno osoblje ne može biti obučeno u svim oblastima. Stoga bi turska vlast i obrazovna zajednica trebale riješiti ovo pitanje na sveobuhvatniji i projektno orijentisan način, tj. u Turskoj je važno obučiti kvalifikovane stručnjake koji dobro poznaju ruski i slovenski jezik, kulturu, historiju i politiku. Inicijative u ovom pravcu, koje će doprinijeti razvoju tursko-ruskih odnosa na efikasnijim i trajnijim osnovama, učinit će bilateralne odnose održivijim u srednjoročnom i dugoročnom periodu.

4.1. Razmjena studenata i osoblja

Saradnja dvije zemlje na polju obrazovanja, iako ograničena ipak postoji. Prema statističkim podacima OSYM-a²⁵ za 2011-2012. akademsku godinu, broj studenata, ruskih državljana, koji studiraju u Turskoj iznosio je 567. (Ozbay, 2011:66) Ovo je relativno nizak nivo u odnosu na situaciju iz 90-ih i ranih 2000-ih. U akademskoj godini 1999-2000, broj ruskih studenata koji

²⁵ Mjerski, selekcijski i plasmanski centar: <https://ais.osym.gov.tr/>

studiraju na turskim univerzitetima dostigao je rekordan broj, ukupno njih 1004, da bi se ovaj broj postepeno smanjivao od 2008 godine na 481. (Ibidem) Iako nisu uključeni u ove statistike, poznato je da značajan dio ovih studenata iz Rusije imaju tatarsko, baškirsko, jakutsko i drugo tursko etničko porijeklo. U tom smislu, gore spomenuti brojevi ne odražavaju tačan broj etničkih Rusa koji se odlučuju za visoko obrazovanje u Turskoj. Uzimajući u obzir da zapravo ukupan broj ruskih državljanina koji studiraju u inostranstvu u 2011. godini je iznosio 47 hiljada (Ibid.), jasno će se vidjeti da je pad udjela studenata u Turskoj prilično nizak. Kada pogledamo broj onih koji idu iz Turske u Rusiju na studiranje, nailazimo na sličnu sliku. Prema zvaničnim podacima u Rusiji tokom cijele 2012-2013. školske godine, dodiplomski studij (410), master studij (51) i doktorski studij (20), odnosno ukupno 481 turskih državljanina, steklo je obrazovanje na ruskim univerzitetima. (2011:67) Većina ovih studenata su stekli obrazovanje u društvenim naukama, ekonomiji i poslovnoj administraciji, dok je manji dio njih stekao obrazovanje u inženjerstvu, prirodnim naukama i medicini. Dok neki od njih nastavljaju školovanje uz državnu stipendiju, većina njih studira (o) vlastitim troškovima. Većina studenata diplomiranih i doktorskih studija preferira univerzitete u Moskvi i Sankt Peterburgu, dok su studenti dodiplomske studije rasuti širom zemlje. Dodiplomski studenti uglavnom nastavljaju školovanje u gradovima kao što su: Moskva (88), Sankt Peterburg (35), Kazan (45), Saratov (41), Naljčik (23), Belgorod (16), Nižnji Novgorod (14), Astrahan (13) i Ufa (11). (Ibid.) Međutim, imajući u vidu da postoje studenti koji nisu prijavljeni na Savjetniku za obrazovanje u Moskvi, procjenjuje se da broj turskih državljanina koji studiraju u ruskim visokoškolskim ustanovama iznosi oko 550-600.

Pored studenata koji studiraju na različitim odeljenjima u Rusiji, zbog dogovora o izgradnji nuklearne elektrane u Mersinu-Akuju, studenti se na dvije godine šalju iz Turske u Rusiju na školovanje u oblasti nuklearnih istraživanja. Na moskovskom Institutu za inženjersku fiziku, također poznatom kao Nacionalni univerzitet nuklearnih istraživanja (MIFI), trenutno je ukupno 114 učenika na pripremnoj nastavi (66) a ostalo su brucoši (48). (Ozbay, 2011:66) Cilj ovog broja je da se poveća na 600, a postići će se slanjem studenata u narednim godinama. Osim toga, oni će biti prvi nuklearni stručnjaci u Turskoj, za koje se planira da nakon 7 godina pripreme koja uključuje učenje ruskog jezika, inženjeringu i specijalizaciju na ruskom univerzitetu, da će raditi u nuklearnim elektranama koje se grade. Zajedno sa ovim, Republika Turska, prema podacima koje je objavilo Ministarstvo prosvjete u akademskoj 2011-2012. godini, broj privatnih studenata koji studiraju u inostranstvu i broj zvaničnih stipendista koje stipendira iznosi 20.394. (2011:67) Ova brojka ne uključuje broj studenata koji nastavljaju školovanje bez zvanične registracije u inostranstvu. Ako se ova situacija uzme u obzir, možemo reći da Rusija nije zemlja izbora studiranja za turske studente. Za obje zemlje kao potencijalne i Turska i Rusija bi trebale da imaju

više studenata koji žele da studiraju u inostranstvu, sugeriše se da dvije zemlje moraju promovirati zajedničke reklame za promociju univerziteta i učiniti efikasnijim zajednički rad na obrazovnim sistemima. S druge strane, na polju visokog obrazovanja Turske i Rusije, jedna od najvećih prepreka saradnji bili su problemi ekvivalentnosti koje su studenti donedavno doživjeli nakon diplomiranja. Većina studenata koji su se vratili u svoje zemlje nakon diplomiranja nisu mogli dugo da dobiju ekvivalenciju za svoje diplome. Ova praksa, koja se odnosi na obje zemlje, bila je važna prepreka za međusobni protok studenata. Međutim, u razlikama između obrazovnih sistema i predrasuda ovlaštenih osoba, kao rezultat ovih događaja prije nekoliko godina, iako ne u dovoljnoj mjeri, uočen je napredak. Saradnja univerziteta u ove dvije zemlje je još jedna slaba oblast u smislu obrazovanja. Danas postoje mnogi sporazumi o saradnji univerziteta dvije zemlje kao što su: Moskovski državni univerzitet i Univerzitet Ankara, Univerzitet ekonomije i tehnologija (TOBB) i Univerzitet Akdeniz, Univerzitet Sankt Peterburg i Univerziteti Anadolu i Gazi, Ruski državni univerzitet društvenih nauka i Kadir Has univerzitet. Međutim, vidi se da su programi razmjene studenata i fakulteta među ovim univerzitetima vrlo pasivni i ograničeni. Činjenica da postoji ograničenje na rad stranih nastavnika na univerzitetima, u ruskim zakonima o visokom obrazovanju važna je prepreka ovoj saradnji. Osim toga, s obzirom da Rusija ne gleda blagonaklono na međunarodne programe razmjene kao što je Erasmus i ima problema sa Bolonjskim procesom, te zbog činjenice da je akademski jezik ruski, obavezno je da studenti koji dolaze u zemlju uče ruski jezik i standarde u obrazovnom sistemu, uključujući i Tursku i mnoge druge razne zemlje, a sve to ograničava saradnju dvije zemlje u oblasti obrazovanja. Da bi mehanizmi saradnje radili što je moguće efikasnije i u punom kapacitetu, vlasti ove dvije zemlje treba da podstiču jedna drugu u tom pogledu, da pristupaju ovom pitanju sa fokusom na rješavanje problema i da rade na stvaranju “privilegovanog partnerstva” u obrazovanju. Posebno bi trebalo ubrzati osnivanje zajedničkih univerziteta u obje zemlje i ukinuti ograničenja na radno vrijeme gostujućeg predavača. Pored toga, sistem stipendiranja bi trebalo da bude funkcionalnije regulisan i trebalo bi se više usmjeriti na diplomsko i doktorsko obrazovanje. Konačno, kada pogledamo područje osnovnog i srednjeg obrazovanja, može se vidjeti da Turska u tom pogledu ima jasniji odnos prema saradnji. Rusi koji žive u Antaliji su osnovali Privatnu međunarodnu rusku školu i srednju školu za turizam, koja je dio ove škole, i kontinuirano se obrazuju od 2000. godine. (Ozbay, 2011:68) Škola, u kojoj se nastava izvodi u skladu sa nastavnim planom i programom u Rusiji, obrazovanje se izvodi na ruskom jeziku, predaje se i na turskom i engleskom kao stranom jeziku. Škola, koja također podržava turističke odnose dvije zemlje, pomaže Rusima koji žive u ovom gradu da brzo prevaziđu problem adaptacije i da se ne osjećaju kao stranci u

društvu. S druge strane, uprkos činjenici da hiljade turskih građana živi i osjeća potrebu za tim, posebno u Moskvi, u Rusiji ne postoji škola u kojoj se predaje ili priča na turskom jeziku.

5. Kultura

Kada gledamo na odnose u kulturnoj sferi Rusije i Turske važno je napomenuti da je to područje u kojoj se najmanje osjeća utjecaj države. U 2010. godini, tokom posjete Medvedeva Turskoj, uspostavljen je Tursko-ruski socijalni forum u okviru FLCC-a između dvije zemlje. Forum, koji je predvodio Volkan Bozkir, kopredsjedavajući Savezne agencije za vanjske poslove Velike narodne skupštine Turske, te Konstantin Kosačev predsjednik Federalne agencije za strane ruske državljanе, nastoji razviti ljudske odnose dvije zemlje na novim paradigmama. (Ozbay, 2011:67) Penzionisani ambasador Ender Arat, koji je ranije bio savjetnik za vanjske poslove premijera Erdogan, imenovan je za generalnog sekretara Forum-a, za koji se očekuje da će u narednom periodu početi donositi koristi. Napredak je postignut i u pogledu otvaranja Građanskog foruma kao i kulturnih centara. Sporazumi o otvaranju zajedničkih kulturnih centara u državama potpisani su 3. decembra 2012. godine tokom posjete ruskog predsjednika Vladimira Putina Turskoj. S obzirom na brz razvoj turizma, trgovine, ekonomskih i političkih odnosa dvije zemlje, vidi se da je ovo korak koji je došao prilično kasno. Međutim, otvaranje ovih kulturnih centara što je prije moguće, smatraju se garancijom da će se odnosi u ovoj oblasti nastaviti razvijati snažnije. U tom smislu, vrijedne su pažnje kulturne studije, koje su izraženije u civilnom društvu.

5.1. Civilno društvo

U tursko-ruskim odnosima, značajna je efikasnost civilnog društva u oblasti kulture. Postoje mnoge organizacije civilnog društva koje djeluju u Turskoj poput: Asocijacija za saradnju, prijateljstvo i kulturu Rusije i Turske, Asocijacija za rusko obrazovanje i kulturu, Asocijacija za saradnju i solidarnost govornika ruskog jezika u Antaliji, tursko-ruska kulturna Fondacija u Istanbulu, Udruženje za rusku kulturu u Ankari i Udruženje za ruski jezik i kulturu Solženicin u Izmiru (Ozbay, 2011:68) U Rusiji, tursko-ruski kulturni centar u Moskvi, Rusko-turski kulturni

centar u Sankt Peterburgu i Udruženje za promociju turske kulture u Tveru također su aktivni kao institucije otvorene inicijativom civilnog društva. U svakom od ovih centara organizuju se razni kulturni i književni događaji, festivali, seminari i konferencije, kao i učenje ruskog i turskog jezika. Kulturna komunikacija i interakcija dvije zemlje treba biti veoma intenzivna i rezultat toga je da civilno društvo treba da vodi mehanizme odlučivanja države u tom pogledu. Još jedno pitanje koje je nedavno privuklo pažnju u pogledu kulturnih odnosa Turske i Rusije je razvoj serija i filmova. Mnoge turske TV serije su više puta prikazivane na ruskoj televiziji. Serija koja su posebno pratile žene u Rusiji "Veličanstveno stoljeće" je oborila rekord gledanosti. Prvi turski film sniman u Rusiji "Moskovski osnovni kodeks", u kojem su glavne uloge Kadir İnanır i Anna Andrusenko, prva je tursko-ruska koprodukcija filma "Doviđenja Katya" i posljednjih godina ovo je važan pokazatelj približavanja odnosa dvije zemlje na ovom polju. U toku su radovi na objavljuvanju serije "Sultanov Bazar" koja će biti prva tursko-ruska koproducijska TV serija. (2011:69) Očekuje se da će serija biti emitirana na najgledanijem ruskom televizijskom kanalu, kanalu 1, u narednih nekoliko mjeseci.

5.2. *Mješoviti brakovi*

Rusko-turski brakovi ističu se kao još jedan faktor, koji igra važnu ulogu u društvenom zbližavanju. Iako broj brakova u dvije zemlje danas nije u potpunosti poznat, osnovano je na desetine hiljada porodica. (Ibidem) Prema izjavi Tatjane Ušakove, potpredsjednice moskovske matične službe, broj turskih mladoženja u Moskvi, koji su osnovali porodice sa ruskim ženama, zauzima prvo mjesto među ženama iz drugih država, isključujući one iz ruskog susjedstva. (Ibid.) Kao rezultat brakova, u obje zemlje se formiraju nove turske i ruske dijaspore. Navodi se da u Antaliji, gdje stalno živi 30.000 ruskih građana ima 18 hiljada ruskih nevjeta. (2011:70) Poznato je da značajan dio ruskih nevjeta steklo državljanstvo Republike Turske. Smatra se da će desetine hiljada djece rođenih kao rezultat miješanih brakova u narednim godinama premjestiti odnose u kulturnom polju na viši nivo i dalje će razvijati svoju saradnju, posebno između dvije zemlje, koja potencijalno postoji u sektoru obrazovanja, umjetnosti i medija. Mješoviti brakovi, razmjena studenata, turističke posjete i akademska interakcija pozitivno su utjecali na konsolidaciju društvenih i kulturnih veza Turske i Rusije u periodu nakon Hladnog rata. Autorica Kelkitli u svom djelu navodi da je prema podacima iz 2012. godine sklopljeno 300.000 brakova između turskih i ruskih državljana i da će milion djece rođene iz tih brakova u narednim

godinama djelovati kao kulturni most između dvije nacije. Udruženja za obrazovanje, kulturu i prijateljstvo koje su u gradovima Istanbulu, Ankari, Izmiru, Antaliji i Sankt Peterburgu osnovali turski i ruski državljanini, također su doprinijela razvoju socijalnih i kulturnih veza dva društva otvaranjem kurseva turskog i ruskog jezika, organizovanje izložbi, dogovaranje turističkih posjeta Turskoj i Rusiji, održavanje konferencija i pružanje pomoći u pravnim pitanjima. (Kelkitli, 2017:24) Kada se procjeni trenutni nivo uzajamne interakcije, primećuje se da se dvije zajednice sve više približavaju jedna drugoj u društvenom smislu sredstvima javne diplomatijske kao rezultat geografske blizine i intenziteta ljudskih komunikacionih kanala. Naročito se može очekivati da će napori za saradnju u oblasti turizma i obrazovanja ukazati na koncept "meke moći" u kontekstu bilateralnih odnosa u narednim godinama. U tom smislu, razvoj zajedničkih strategija u trenutku prevazilaženja poteškoća u ovim oblastima je prioritet u pogledu jačanja bilateralnih odnosa.

Zaključak

Od država se očekuje da pronađu rješenja ne samo za politička i sigurnosna pitanja kao što su to činila u dobra stara vremena, već i za goruće ekonomske, socijalne, zdravstvene i ekološke probleme. I na kraju, uprkos povremenom izbijanju ratova i vojnih sukoba, također se može svjedočiti mnogim situacijama u kojima države odlučuju da pregovaraju i sarađuju, a ne da se pozivaju na vojna sredstva. Turska i Rusija su također odlučile da svoje probleme rješavaju na principima saradnje i mirnim putem. Dugogodišnji odnosi su uspješno nastavljeni da se razvijaju, uprkos mnogim neslaganjima. U radu su kroz tri djela predstavljeni uzajamni odnosi ove dvije zemlje obuhvaćeni periodom nakon Hladnog rata pa sve do 2012. godine. Počev od kasnih 90-ih tursko-ruska ekonomska saradnja i politički dijalog dostigli su nivo bez presedana. Uzajamne posjete na predsjedničkom, premijerskom i ministarskom nivou postale su uobičajena pojava. Tokom posljednje decenije došlo je do mnogih diplomatskih posjeta na visokom nivou dvije zemlje. Međusobne službene posjete zvaničnika obje zemlje imale su veliku važnost za prenošenje ovih odnosa na nivo strateškog partnerstva, što se odrazilo na bilateralne sporazume potpisane između Turske i Rusije. Energetski projekti predstavljaju važnu dimenziju političko-ekonomskega odnosa Rusije i Turske. Jedan od najvažnijih razloga godišnjeg povećanja obima vanjske trgovine dvije zemlje posljedica je turskog uvoza prirodnog plina iz Rusije. Ako povijesno procijenimo energetske odnose ovih zemalja, možemo ih definisati kao efikasne, ali problematične. Koliko god odnosi ovih zemalja bili dobri, ovisnost jedne zemlje o drugoj državi u bilo kojem području opasna je situacija za nacionalni interes zemlje. Pored kontakata na državnom nivou, zamah su dobine i neformalne veze na ekonomskom i međuljudskom nivou. Turski i ruski poslovni ljudi često su se okupljali na skupovima koje su održavala turska i ruska poslovna udruženja i organizacije za ekonomsku saradnju. Posjete ruskih turista koji su Tursku odabrali za odmor, kontinuirano su rasle 2000-tih godina. Obrazovne i socijalne veze dvije zemlje ojačane su i brakovima i razmjenom učenika. Štaviše, postignut je i napredak u saradnji Turske i Rusije na akademskom i intelektualnom nivou. Zahvaljujući saradnji na svim poljima odnosi Turske i Rusije su dostigli multidimenzionalni nivo. U skladu s tim, u budućnosti RF i Turska imaju šansu i kapacitet za daljnji razvoj i pronalaženje novih područja saradnje.

Literatura

1. Prof. dr. Arafat Mohamad, Dr. Luqman O. Mahmood Alnuaimy: *The Turkish-Russian Relations In The Era Of AKP*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIII, S II, 2011
2. Aydin, Kenan, Lacin Idil Oztig ve Emrah Bulut, *The Economic Impact of the Suitcase Trade on Foreign Trade: A Regional Analysis of the Laleli Market*, International Business Research, Vol. 9, No. 3, Istanbul, 2016
3. Baskin Oran: *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayıncılık, 2003, İstanbul.
4. Beridan, Izet, Ivo M. Tomić, Muharem Kreso: *Leksikon Sigurnosti*, Drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2001
5. Büyükkakıcı, E.: *Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri. F.Sönmezoglu içinde, Türk Dış Politikasının Analizi* (say. 685-716), DerYayınları, İstanbul, 2004
6. Davutoğlu Ahmet: *Kuresel Bunalım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2011
7. Davutoğlu Ahmet: *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2011
8. Degan, Vladimir Đuro: *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, d.d., Zagreb, 2011
9. Filimonović, M.: *Spoljna politika Ruske Federacije: Putinova strategija i međunarodne okolnosti*, Beograd, Infinitas, 2010
10. Göker, Çağatay Fehmi: *Turkey-Russia Relations After The Cold War Era And The Middle East Policies*, Advances in Social Sciences Research Journal, 4(5) 119-123, United Kingdom, 2017
11. Gürtuna, Anıl: *Turkish-Russian relations in the Post Soviet Era: From conflict to cooperation*, Middle East Technical University, Ankara, 2006
12. Jensen Dr. Donald N.: *Turkey's Energy Ambitions Clash With Russian Succession Politics*, Research and Analysis at Radio Free Europe/Radio Liberty, 2007, str. 1-7
13. Köstem, Seçkin: The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence, Bilkent University, October, 2018
14. Kurečić Petar: *Geopolitika i geoekonomija suvremenog NATO-a*, Stajer-Graf, Zagreb, 2012
15. Kurban Vefa: *Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present*, Cambridge Scholars Publishing, 2017, UK
16. Marshall Tim: *U okovima geografije*, Znanje, Zagreb, 2018

17. Magen Zvi and Gallia Lindenstrauss: *Russian-Turkish Relations: Contemporary Dilemmas of Past Empires*, Strategic Assessment, Volume 16, No. 2, 2013, str. 61-70
18. Öniş Z., Şuhnaz Y.: *Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region*, Koc University, Istanbul, Turkey, 2015
19. Yrd. Doç. Dr. Özbay Fatih: "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011, İstanbul
20. Özbay Fatih: *The Relations between Turkey and Russia in the 2000s*, Perceptions Journal Of International Affairs, Volume XVI, Number 3, 2010, p. 69-93
21. Özdal Habibe, Hasan Selim Özertem, Kerim Has, M. Turgut Demirtepe: *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK, July 2003, Ankara
22. Özdemir, Musa: *Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkilerindeki Çatışma ve İşbirliği Alanları*, T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ, Malatya, 2019
23. Suslov, Dmitry: *The Russian Perception of the Post-Cold War era and Relations with the West*, Harriman Institute, Columbia University, November 9, 2016
24. Šćekić Radenko (2013), *Neke analize i presjek savremenog spoljnopolitičkog angažmana Turske i Rusije u regionu Jugoistočne Evrope*, Univerzitet Crne Gore – Istorijski institut Podgorica, Vojno delo, str. 62-80
25. Şener Aktürk: *A Realist Reassessment of Turkish-Russian Relations, 2002-2012: From the Peak to the Dip?*, Caspian Strategy Institute, İstanbul, 2013
26. Tanasković Darko: *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2010
27. Türker Ahmet Tolga: *An Analysis of Turkish Russian Rapprochement: Trends and Prospects*, str. 46-60
28. Üstün Çiğdem: *Russia-Turkey: From Honeymoon To Rivalry, A Return To The Ghosts Of The Past?*, Cicero Foundation Great Debate Paper No. 16/04, Izmir, 2016
29. Yakovlev A, Eder M., Çarkoglu A.: *Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure*, Working paper WP4/2003/07 — Moscow: State University - Higher School of Economics, 32 p. (in English), Moskva, ГУ ВШЭ, 2003
30. Prof. Dr. Yilmaz, Salih: *Türk-Rus İlişkileri*, TYB Akademi, Godina 6, Broj 17, Ankara, Maj 2016
31. Internetski izvori:

- 1.) Anka (2012): [Türkiye'ye gelen turist sayısı azaldı - Turizm Haberleri \(sabah.com.tr\)](https://www.sabah.com.tr/turizm/turkiye-ye-gelen-turist-sayisi-azaldi-1011111) (23.12.2020.)
- 2.) Deger Akal, Tijana Milunović (2010): *Turska i Rusija – nikad bolji odnosi:* <https://www.dw.com/sr/turska-i-rusija-nikad-bolji-odnosi/a-5563163> (19.07.2019.)
- 3.) Cenk Baslamış, Mehmed Smajić: Rusija-Turska (2012): „Zajedno dok ih smrt ne rastavi“: <https://www.dw.com/sr/rusija-turska-zajedno-dok-ih-smrt-ne-rastavi/a-16423047> (10.07.2019.)
- 4.) Gabowitsch M. (2005), *Na marginama Evrope: Rusija i Turska*, Eurozine, Sa engleskog prevela: Svetlana Vukomanović (Peščanik, 2009), <https://pescanik.net/na-marginama-evrope-rusija-i-turska/> (10.07.2019.)
- 5.) Iskenderov, Petar: *Povijest rusko-turskih odnosa: Najvažniji trenuci* (2015): https://hr.rbth.com/politics/2015/12/02/povijest-rusko-turskih-odnosa-najvazniji-trenuci_546561 (10.07.2019.)
- 6.) Kachkachishvili, Davit: *Gruzijski premijer Gakharia o 12 godina od gruzijsko-ruskog rata* (2020): <https://www.aa.com.tr/ba/svijet/gruzijski-premijer-gakharia-o-12-godina-od-gruzijsko-ruskog-rata-do-cjelovitosti-zemlje-mirnim-putem-1934629> (10.05.2020.)
- 7.) Obrazkova. Marina (2013), *Federalni subjekti Rusije: Federalni subjekti Rusije – zašto se RF po svom ustrojstvu ne može raspasti* - Russia Beyond Croatia (rbth.com) (25.05.2021.)
- 8.) Republic of Turkey: *Ministry of foreign affairs:* <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa> (09.07.2019.)
- 9.) Relations between Turkey and the Russian Federation: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa> (10.07.2019.)
- 10.) Russian Foreign Policy: <https://russiae.ru/en/russian-foreign-policy> (10.07.2019)
- 11.) Russia – Turkey relations: https://en.wikipedia.org/wiki/Russia%E2%80%93Turkey_relations (20.07.2019)
- 12.) Rusko- gruzijski rat: [Rusko-gruzijski rat - Wikiwand](https://en.wikipedia.org/wiki/Rusko-gruzijski_rat) (19.06.2020.)
- 13.) Soner Cagaptay, *Improving Turkish-Russian Relations:* <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/improving-turkish-russian-relations-turkeys-new-foreign-policy-and-its-impl> (21.07.2019.)
- 14.) http://www.mojenovosti.com/lat/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=0&idnovost=67568&Istorija-je-naucila-Tursku-da-ne-protivreci-Rusiji#.XSYfcOgzbIU (10.07.2019.)
- 15.) <http://www.atam.gov.tr/faaliyetler/bilimsel-ve-kulturel-etkinlikler/calistaylar> (20.07.2019.)